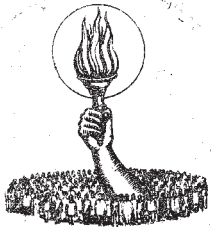

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

વર્ષ ૨૬, અંક ૬

જૂન ૧૯૯૬

ખોજે સભી જગહ અચ્છાઈ.
એસી દૃષ્ટિ સદા સુખદાઈ.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પાન નંબર
૧.	સાચા શિષ્યની ઓળખાણ	૧
૨.	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ	૨
૩.	રામકથાની પ્રળભ પ્રેરણા : ગુરુનું દાયિત્વ અને શિષ્યનો ધર્મ	૩
૪.	રંગબેરંગી રંગોનું જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન	૭
૫.	આપણું અંતરંગ કેટલું સામર્થ્યવાન છે ?	૧૧
૬.	ભારતીય નારીની મહાનતા	૧૪
૭.	નિદ્રા એક છે અને સ્વપ્ન, તેના શક્તિ કિરણો	૧૭
૮.	અછૂત છપકો પર કરુણા વરસી	૨૨
૯.	સ્વસંકેતો દ્વારા વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ	૨૪
૧૦.	સ્વાસ્થ્યના રક્ષણના કેટલાંક સરળ પરંતુ અનિવાર્ય નિયમો	૨૭
૧૧.	વિંદગી ખેલદિલીપૂર્વક છુવો	૨૯
૧૨.	દેવમાનવોનું અવતરણ	૩૩
૧૩.	પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી	૩૫
૧૪.	આત્મીય પરિજનોને વિશેષ અનુરોધ	૪૫

વિગત દોટ મહિનાની મારી આપ વીતી કેટલીક

અનુભૂતિઓ

પ્યાર અને આત્મીયતા પામી સહેજે કૃતજ્ઞતા અને કૃતકૃત્યતાની અનુભૂતિ થાય છે. પાછલા દિવસોની અસ્વસ્થતા દરમ્યાન મારું મન પણ પરિવ્રજનોની સંવેદનાના અમૃત સિંચનથી તે ભાવોમાં પીગળતું રહ્યું છે. અત્યાર સુધી હજારોની સંખ્યામાં પ્રાપ્ત પત્રો અને ટેલીફોન સંદેશમાં આત્મીય પરિવ્રજનોની વ્યાકુળતા, ચિંતા અને જુદી જુદી આશંકાઓની ઝલક મળતી રહી છે, તેના સમાધાનમાં પહેલા તો કેટલાક દિવસો સુધી એ જ ઉચિત સમજ્યું કે તેમાંથી દરેકને વ્યક્તિગત પત્ર લખી શંકાનું સમાધાન કરવામાં આવે અને તેમની સંવેદનાથી પ્રભાવિત થયેલ પોતાના મનોભાવો તેમને બતાવી દેવામાં આવે પરંતુ જ્યારે પત્રોનો વિસ્તાર વધતો ગયો જેથી મિશન તરફથી પ્રતિભાસ પ્રેમી સ્વજનોને મોકલાતી પત્રિકા યુગ શક્તિ ગાયત્રી અને અખંડ જ્યોતિમાં પોતાના ઉદ્ગારોને વ્યક્ત કરવા એક વિવશતા બની ગઈ.

પીડા પણ પ્રભુનું વરદાન છે. પહેલા આ કથનની અનાયાસ અનુભૂતિ જ થઈ. પરંતુ પાછલા દોટ મહિનામાં આ તત્વની કંઈક અધિક સઘન અને મજબૂત અનુભૂતિ કરવા મળી. પીડાની આ ક્ષણોમાં ચેતનાનું આવરણ ડુંગળીના છોતરાંની માફક એક પછી એક ઉતરતા ગયા જિંદગી અનુભૂતિઓનો પટારો (પેટી) છે, કડવા-કસાયેલા, મૃદુ-સુસ્વાદુ બધા પ્રકારની અનુભૂતિઓથી ભરેલ ક્ષણ, દરેકની જિંદગીમાં આવે છે. અથવા તો એમ કહીએ કે જીવન આ મનોરમ અને ડરાવની પગદંડીઓ દ્વારા ગુજરે છે. તેને

ગુજરવા માટે મજબૂર થવું પડે છે એકથી અભિલાષા રહે છે, બીજાથી આપણે કતરાતા હોઈએ છીએ, એક પ્રિય લાગે છે બીજું અપ્રિય એ બધું આખરે શા માટે ?

એ સવાલોનો જવાબ મને એ દિવસોમાં મળ્યો. આમ તો પાછલા અઠી વર્ષથી મને પીઠ નીચે દર્દની તકલીફ હતી, પરંતુ કોઈ પણ રીતે ગુરુસત્તાના આશીર્વાદથી કામ ચાલતું રહ્યું તેમજ અશ્વમેધ / મિશનના વિસ્તારના કાર્યક્રમ પ્રથમ પુર્ણાહુતિ સુધી સફળતાપૂર્વક સંપન્ન થતા રહ્યા. એ ગાળામાં શરીર પર વધુ દબાણ પડવાથી માર્ચ-એપ્રિલ મહિનામાં ડિસ્ક પ્રોલેપ્સ તકલીફ વધવાના કારણે દિલ્લીના અપોલો હોસ્પિટલમાં ભરતી થવું પડ્યું. એ દરમ્યાન અનેકોની અનેક પ્રકારની શંકાઓ ઉભરાર્થ આવી. 'જેના કામમાં આપ દિવસ-રાત વ્યસ્ત રહો છે, તે સમર્થ પ્રભુ તમને બહારની કોઈ સહાયતા વગર સ્વસ્થ કેમ નથી કરી દેતા ? આપ જેવા નજીકના તથા અનન્ય શિષ્ય પર આ આકસ્મિક આપત્તિ શા માટે ? આ સવાલોના અનેક ઔદ્ધિક જવાબ મારી પાસે હતા. પોતાના વ્યાપક અધ્યયન દરમ્યાન વાંચેલ અનેકાનેક ઘટના પ્રસંગોની સ્મૃતિ પણ મને હતી જેનો ઉલ્લેખ કરી શંકાઓનું સમાધાન સંભવ હતું પરંતુ તે તો માત્ર ઔદ્ધિક કુશળતા ગણાતી, જ્યારે મારું હૃદય સમાધાનના તે સ્વરોને શોધી રહ્યું હતું, જે સંબોધકની ઊંડાણમાં ઉછરી રહ્યા હોય.

આવામાં ૧૩ એપ્રિલે ઓપરેશનની ક્ષણ આવી ગઈ. પ્રાતઃ સવા આઠ વાગે ચિકિત્સકે એનેસ્થીસિયા આપતાની સાથે જ મારું મન

અવચેતનમાં વિચરણ કરવા લાગ્યું. ઓપરેશન અને એનેસ્થીસિયાના મને પૂર્વ અનુભવ પણ છે. પરંતુ આ વખતે ખાસિયત એ રહી કે ચેતના અવચેતનામાં ખોવાઈ નહિ, પરંતુ તેણે ઘીરે ઘીરે અચેતનના આવરણો પાર કરી લીધા. અતિચેતનનું પ્રવેશ દ્વાર ખુલી ગયું. ગંભીર શાંતિ, નીરવતા તથા પ્રકાશના સામ્રાજ્યમાં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ તેમજ વંદનીયા માતાજીની વાત્સલ્ય ફેલાવતી મનોહર છબીઓ મારી સામે હતી. વાણી અને શબ્દોથી પણ વધે તેવા ભાવોનું આદાન-પ્રદાન થતું રહ્યું. પ્રશ્ન મટી ગયા, શંકાઓ જતી રહી. આ ઊંડી સમાધિ જેવી દશામાં એવો કંઈક અનુભવ થયો જેને હજારો લાખો પુસ્તકોથી ભરેલા પુસ્તકાલયમાં શોધવું અસંભવ હતું.

મીરાના વિષ્ણવ તેમજ ઈસાની શૂળીના રહસ્યોનો ખુલાસો થયો. ભક્તો-સંતો તથા ધાર્મિક લોકોના કષ્ટપૂર્ણ જીવનનો ભેદ સમજમાં આવ્યો. એ વાત જાણવા મળી કે ચેતનાના ઉન્નત સ્તર પર છલાંગ લગાવવા માટે જીવાત્મા કેવી રીતે સ્વયંને કષ્ટમાં નાંખે છે. એની સાથે જ શરીર અને મનની પ્રકૃતિના વિષે ઘણા નવા તથ્યો જાણવા મળ્યા જે મારા જેવા ચિકિત્સા વૈજ્ઞાનિક માટે પણ અલૌકિક તથા અનોખા હતા. જ્ઞાનના આ ખજાનાને હાંસલ કરવાની સાથે જ બાહ્ય જગત પ્રત્યે સચેતનતા આવી, બેહોશી જતી રહી. લગભગ સાડા પાંચ કલાક ઓપરેશનના તથા તે પછીનો સમય બહુ જ આશ્ચર્યકારી અનુભૂતિઓને પોતાનામાં સમેટતો રહ્યો.

જીવનની સામાન્ય ક્રિયાઓ તો ઓપરેશન પછી તરત જ શરૂ થઈ ગઈ. આઠ દિવસ પછી જ દિલ્લીની એ અપોલો હોસ્પિટલથી શાંતિકુંજમાં પાછા આવી ગયા. ૩ થી ૬ મહિના સુધી પથારીમાં સૂતાં સૂતાં કામ કરતા રહેવાનો

ચિકિત્સકોનો નિર્દેશ પણ મળી ગયો. આટલા બંધનો પછી પણ મન પોતાના આરાધ્યની સ્મૃતિમાં અત્યારે પણ પુલકિત તથા પ્રફુલ્લિત છે. મહાત્મા કબીરદાસની વાણી કેટલી સાર્થક છે-

**ગુરુ કુમ્હાર સિપ કુમ્મ છે, ગઢિ-ગઢિ કાઠે ખોટ.
અન્તર હાય સહાય છે, બાહર મારત ચોટ.**

અમારી ખીજ, અસંતુષ્ટિ, ફરિયાદો ક્યારેક સંભવિત એટલા માટે બનતી રહે છે કેમકે બહારી માર તરફ તો આપણું ધ્યાન જાય છે પરંતુ આંતરિક સહાયતા કરનારા તેના કરુણાથી ભરેલા હાથો તરફ નથી દેખતા. આપણી દૃષ્ટિ માર તરફ વધુ ટકી રહી.

એવું લાગ્યું કે બુરામાં બુરી પરિસ્થિતિઓને પણ જો પ્રભુનું વરદાન સમજી સ્વીકારી શકીએ તો તે એવું કંઈક આપી જાય છે, જે સારામાં સારી પરિસ્થિતિઓના બળની પણ વાત નથી. હાં એવું કરવા માટે આપણે ગુરુસત્તા-પરમાત્મા સત્તા પર પ્રગાઠ વિશ્વાસ કરવો પડશે. વિશ્વાસ માત્ર એક ઔદ્ધિક પ્રક્રિયા નથી. વિશ્વાસ મનનો એક બહેકાવ માત્ર પણ નથી વિશ્વાસ એક એવી વસ્તુ છે, જે આપણા હૃદયમાં રહે છે હૃદયથી જ ઈશ્વર વાત કરે છે. હૃદયમાં જ ઈશ્વરનો વાસ છે. વિશ્વાસના સહારે જ તેનું સાન્નિધ્ય સુલભ છે. આ સાન્નિધ્યના કારણે વધારે પડતી પીડા પણ ઘણી સારી વિસ્મયકારી અનભૂતિનું વરદાન મને આપી ગઈ.. જો પાઠક ઈચ્છશે તો જ્ઞાનની સંપદાને સમય સમય પર અંદરોઅંદર વહેંચતા રહીશું. હંમણાં તો એટલું જ કહેવાનું મન છે-

**સુખ કે માથે સિલ પડે, નામ હૃદય સે જાય.
બલિહારી વા દુઃખ કી, પલ-પલ નામ રટાય.**

-પ્રણવ પંડ્યા

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ તપોનિષ્ઠ યુગદૃષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને
માતા ભગવતી દેવી શર્મા

પરામર્શ દાતા :

પં. લીલાપત શર્મા

સંપાદક :

ડૉ. પ્રણવ પંડ્યા

કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,

મથુરા-૨૮૧ ૦૦૩

ટેલિફોન :

(૫૬૫)૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા

વર્ષ - ૨૬

અંક-૬

જૂન - ૧૯૯૬

સાચા શિષ્યની ઓળખાણ

જે માણસના આત્મા દ્વારા સતત શક્તિ પ્રવાહિત થતી રહે છે તે સદગુરુ કહેવાય છે અને જેનો આત્મા આ શક્તિને પોતાનામાં ધારણ કરવા યોગ્ય છે તે શિષ્ય કહેવાય છે. બીજા પણ ઉત્તમ અને સજીવ હોવું જોઈએ તેમજ જમીન પણ સારી રીતે ખેડાયેલી હોવી જોઈએ. જ્યાં આ બંને વાતોનો સુયોગ હોય ત્યાં પ્રકૃતિ ધર્મનો અલૌકિક વિકાસ થાય છે. સદગુરુ અને શિષ્ય જ્યારે બંનેય અદ્ભુત અને અસાધારણ હોય છે ત્યારે અપૂર્વ આધ્યાત્મિક જાગૃતિ થાય છે. જ્યાં આ સુયોગ ન હોય તે લોકોના માટે તો આધ્યાત્મિકતા માત્ર એક રમત છે. કદાચ તેનામાં થોડું બૌદ્ધિક કૂતુહલ જાગ્યું હોય અથવા થોડીક બૌદ્ધિક સ્પૂહા જન્મી ગઈ હોય તેવું શક્ય બને છે. પરંતુ હજુ પણ તેઓ ધર્મ સામ્રાજ્યની બહારની હદ પર જ ઊભેલાં હોય છે. જ્યાં સુધી તેમનું આ કૂતુહલ સાચી ધર્મ પિપાસામાં બદલાઈ ન જાય ત્યાં સુધી એનું કોઈ ખાસ મહત્ત્વ નથી. હા, પ્રકૃતિનો એક મોટો અદ્ભુત નિયમ છે કે જેવી ભૂમિની તૈયારી પૂરી થઈ જાય છે કે તુરત જ બીજા રોપનાર આવી જાય છે. જેવી આત્માની ધર્મ પિપાસા પ્રબળ બની જાય છે કે તુરત જ આત્મામાં ધર્મશક્તિનો સંચાર કરનારા પુરુષો આવી જાય છે.

આપણે ઈચ્છીએ તો પોતાના જીવનમાં એનું પરીક્ષણ કરી લઈએ. કોઈવાર આપણી જિંદગીમાં કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થઈ જાય છે. તેનાથી આપણને ભારે આઘાત થાય છે. તે વેળાએ આપણને એવું લાગે છે કે આપણે જેને પકડવા નીકળ્યા હતા તે જ આપણા હાથમાંથી સરકી રહ્યું છે. અચાનક પગ નીચેથી જમીન સરકતી જણાય છે, આંખે અંધારા આવવા લાગે છે. આપણને કોઈ મજબૂત અને ઊંચા સહારાની જરૂરિયાત જણાય છે. આ વેળાએ આપણને ધાર્મિક બનવાની જરૂરિયાત લાગે છે. થોડા જ દિવસોમાં તે ભાવતરંગો નષ્ટ થઈ જાય છે અને આપણે જ્યાંના ત્યાં રહી જઈએ છીએ.

ઘણુંખરું આપણામાંથી મોટાભાગના લોકો આવા જ ભાવતરંગોને ધર્મ પિપાસા સમજી લઈએ છીએ. પરંતુ આપણે જ્યાં સુધી આ ક્ષણિક આવેશોની છેતરામણીમાં રહીશું ત્યાં સુધી ધર્મના માટે સાચી અને સ્થાયી વ્યાકુળતા પેદા થશે નહીં અને એના સિવાય આપણો આત્મા સદગુરુની શક્તિને પોતાનામાં ધારણ કરવા માટે તૈયાર થશે નહીં. આથી જ્યારે કદી આપણામાં સદગુરુ મળે તેવી ભાવના પેદા થાય, છતાંય કંઈ ન થાય તો તે સમયે ફરિયાદ ન કરવાને બદલે આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય એ હશે કે આપણે આપણી જાતને જ પૂછીએ, આપણા હૃદયને ઢંઢોળીએ અને જોઈએ કે આપણી ધર્મ પિપાસા યથાર્થ છે કે નહીં, આપણે હજુ સુધી શિષ્ય બની શક્યા છીએ કે નહીં.

વેદોનો દિવ્ય સંદેશ

ઈશાવાસ્યમિદ સર્વમ્ યત્કિન્ય જગત્યાં જગત ।
તેન ત્યકનેન ભુંજથા મા ગ્રધઃ કસ્ય સ્વિદ્ધનમ્ ॥

(યજુર્વેદ ૪૦/૧)

ભાવાર્થ : આ સંસારમાં સર્વત્ર પરમાત્માની સત્તા સમાયેલી છે. એવું માનીને જે બીજાઓના ધનને છીનવી લેતો નથી તેવો ધર્માત્મા પુરુષ આ લોકમાં સુખ અને પરલોકમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

સંદેશ : આ સમગ્ર સંસાર ઈશ્વરથી ભર્યો ભાદર્યો છે. પરમાત્મા દરેક જગ્યાએ ક્ષેત્રમાં સમાયેલ છે. પ્રત્યેક જીવ-જંતુઓ તેની શક્તિ દ્વારા ગતિશીલ રહે છે. સંસારના તમામ ભોગવવાલાયક પદાર્થો, ધન-ધાન્ય તેની કૃપાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આપણું આ દુર્ભાગ્ય છે કે મનુષ્ય આ વાસ્તવિકતાને ઓળખી શકતો જ નથી. સંસારમાં જે કંઈ છે તે બધું પોતાનું જ છે, પોતાનો જ તેના ઉપર અધિકાર છે એવું માનીને પોતે જ તેનો ઉપભોગ કરવામાં ડૂબેલો રહે છે. એ વાત સત્ય છે કે ભગવાને મનુષ્ય માટે જ આ બધી વસ્તુઓ પેદા કરી છે, પરંતુ સાથેસાથે એવો પણ નિર્દેશ કરેલો છે કે દરેક ભોગોને ત્યાગપૂર્વક ભોગવવામાં આવે. માત્ર પોતાની જરૂરિયાત જેટલું જ પોતાને માટે રાખો, બાકીનાનો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ત્યાગ કરો. એમાં જ એનું કલ્યાણ સમાયેલું છે.

‘કસ્ય સ્વિત ધનમ્’ આ ધન કોનું છે ? આપણે આ મૂળભૂત સવાલને જ ભૂલી જઈએ છીએ. આ તમામ પ્રકારનો વૈભવ, મકાનો, બંગલા, જમીન, ખેતરો, બાગ-બગીચા બીજા કોઈનાયે નથી, પરંતુ એનો માલિક માત્ર એક જ છે જે પ્રજાનું પાલનપોષણ કરનાર છે. આ બધું જ સમાજનું, રાષ્ટ્રનું કે ઈશ્વરનું જ છે. જે અનંત કાળથી હતું તે આજે પણ ઈશ્વરનું જ છે અને સદાને માટે ઈશ્વર જ તેનો માલિક રહેશે. આપણે તો થોડક સમય માટે જ આ માનવ યોનિમાં જન્મ ધારણ કરીને અહીં આવ્યા છીએ અને સાંસારિક સુખો ભોગવી આપણા કર્મો પ્રમાણે આગળની યાત્રા માટે ચાલ્યા જવાના છીએ. આ બધું આપણી સાથે આવ્યું પણ ન હતું અને ભવિષ્યમાં આવવાનું પણ નથી. તો પછી આ લોભ અને લાલચની વૃત્તિ શા માટે ? બીજાઓનું ધન હડપ કરી જવાની યોજનાઓ શા માટે બનાવવામાં આવે છે ? સંસારની તમામ દોલત પર આપણો અધિકાર જમાવી લેવાની લાલચ શા માટે રાખવામાં આવે છે ? આ બધા સવાલોનો માત્ર એક જ જવાબ હોઈ શકે કે આપણે આ બધા જ ધનને આપણું છે તેવું માનીએ છીએ. ખોટા ભ્રમની માયાજાળમાં છીએ. તેનો માલિક પરમ પિતા પરમેશ્વર છે તે બાબત આપણે ભૂલી જઈએ છીએ. પરંતુ હકીકતમાં તો એ ધનનો મર્યાદિત ઉપયોગ કરવાનો જ અધિકાર આપણને પ્રાપ્ત થયો છે.

એનો અર્થ એવો નથી કે મનુષ્ય ધન કમાવાનો પ્રયાસ જ ન કરે. પરંતુ વેદ તો એ વાતનું સમર્થન કરે છે કે મનુષ્યએ સખતમાં સખત તપ, શ્રમ અને પુરુષાર્થ કરીને ધન ઉપાર્જન કરવું આ બધું જ ધન પરમ પિતા પરમેશ્વરનું છે અને તેણે જ આપણને આપ્યું છે. તેમાંથી બ્રાહ્મણ યોગ્ય જરૂરિયાતો પૂરી કર્યા પછી જે ધન વધે તે ધનનું સમાજ કલ્યાણ માટે સમર્પણ કરી દેવું જોઈએ. અર્થાત્ આપણને મળેલા ધનનો ત્યાગપૂર્વક ભોગ કરવો જોઈએ. સૌથી પહેલાં ત્યાગની વાત વિચારો, બીજાઓની ભલાઈની વાત વિચારો અને તેના પછી જ પોતાના ઉપભોગની વાત વિચારો. આપણે સાવ ઊલટી જ વાત કરીએ છીએ. જે કંઈ છે તેને એકલા જ ભોગવીએ તે માટેની યોજનાઓ બનાવવામાં આપણે ભટકતા ફરીએ છીએ. બીજાઓના વિશે વિચાર કરવાનો અવસર જ આપણને મળતો નથી અને એ જ તો આ સંસારની બધી જ આપત્તિઓનું મૂળ કારણ છે. જે વ્યક્તિ આ હકીકતને સમજી લે છે તેના માટે મોહ અને માયાના બંધનો આપોઆપ જ તૂટી જાય છે. ‘આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ’ની વિશાળ ભાવનાથી તે બધા જ પ્રાણીઓમાં પોતાના જ આત્માનું દર્શન કરવા લાગે છે. આવા લોકો બીજાઓના સુખ અને ભલાઈનો સૌથી પહેલાં ખ્યાલ રાખે છે.

ધનના આ સ્વરૂપને બરાબર સારી રીતે ઓળખી લેવાથી જ માનવજીવન સુખી અને શાંતિપૂર્ણ બની શકે છે.

રામકથાની પ્રબળ પ્રેરણા

ગુરુનું દાયિત્વ અને શિષ્યનો ધર્મ

(ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરામાં ૧૧ સપ્ટેમ્બર,
૧૯૬૮ના પ્રાતઃકાળે આપેલું પ્રવચન)
દેવીઓ અને ભાઈઓ,

રામાયણની કથા માનવ પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે લખવામાં આવી છે. ભગવાને લોકોને ચરિત્ર શીખવવા માટે અવતાર લીધો. તેમની ગાથાઓનું અનુસરણ કરવાથી સ્વર્ગ મળશે, સાંભળવાથી નહીં. કહેનારા કહે છે - સાંભળનાર સ્વર્ગમાં જશે, પરંતુ ભાગવત, રામાયણ, વેદ સાંભળવાથી ભલું નથી થતું, સમય બગાડીને આપણે સાંભળીએ તો છીએ, પરંતુ જે સાંભળીએ છીએ તેને આચરણમાં ઉતારીશું ત્યારે ભલું થશે. આ ધર્મનું મૂળ છે.

બાળકોને સુસંસ્કૃત બનાવવા માટે કેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ખાવા-પિવાની, કપડાંની વ્યવસ્થા તો કરી લઈએ છીએ, પરંતુ સૌથી મોટું કાર્ય આત્મ-સંયમનું છે. બાળક જેવું જુએ છે, તેવું જ શીખે છે. આથી પિતાએ પોતાના દુર્ગુણો પર નિયંત્રણ રાખવું પડે છે. જે પિતા આ કરી શકે છે, તે જ પોતાના બાળકો પર નિયંત્રણ રાખી શકે છે. જે બાળક પોતાના પિતાને એ બતાવી શકે કે તે ગુણવાન છે તેના પિતા ધન્ય છે. દિકરો શ્રવણકુમાર જેવો હોવો જોઈએ. શ્રવણકુમાર અને રામચંદ્રજીની જેમ પિતાની આજ્ઞા માનનારો દિકરો ધન્ય છે. જે ઘરમાં ત્યાગની ભાવના હશે તે ઘર ધન્ય થઈ જશે.

બીજી વાત છે - 'ભાઈ-ભાઈનો પ્રેમ' રામચંદ્રજીએ ભરતજીના માટે, ભરતજીએ રામચંદ્રજી માટે ત્યાગ કર્યો, તો એ ઘર ધન્ય થઈ ગયું. દાંપત્ય જીવનનું ઉદાહરણ ભગવાન રામનું ઉદાહરણ છે. એ આપણે બધાએ ગ્રહણ કરવા

યોગ્ય છે. રામચંદ્રજી અને સીતાજીમાં કેટલો પ્રેમ હતો ! જેવી રીતે કૂવામાં અવાજ કરવાથી એવો જ પડઘો પડે છે. એવી રીતે આપણું ચરિત્ર હશે, એવી જ આપણી ધર્મપત્ની બની જાય છે. રામચંદ્રજીએ લક્ષ્ય નક્કી કર્યું આપણે શું કરવું જોઈએ ? તે બંનેએ કર્તવ્યપરાયણતા સાથે પૂરું કર્યું. સીતાજી ચૌદ વરસ સુધી વનવાસમાં રામચંદ્રજીની સાથે રહ્યાં. હું અને તમે હોત તો સાત બાળકો સાથે લઈને આવત, પરંતુ રામચંદ્રજીએ તપસ્વી જીવન વીતાવ્યું. જ્યારે સંતાનની યાદ આવી ત્યારે તેઓએ સીતાજીને વાલ્મિકિ ઋષિના આશ્રમમાં મોકલી દીધા. જેથી જે બાળક ગર્ભમાં છે, તેને દિવ્ય સંસ્કાર મળી શકે.

વિનોબાજીના પિતાજી એક અનાથ બાળકને લઈ આવ્યા હતા અને પોતાના પુત્રોની જેમ જ રાખતા હતા. વિનોબાજીની મા ગરમ રોટલી તેને ખવડાવતી હતી, વાસી રોટલી વિનોબાજીને આપતી હતી. વિનોબાજીએ એક દિવસ માને પૂછ્યું - મા ! મને તું વાસી રોટલી ખવડાવે છે અને એ બાળકને ગરમ કેમ ખવડાવે છે ? માએ કહ્યું બેટા ! એ અતિથિ છે. હું તેને ભગવાન માનું છું, તુ તો મારો દિકરો છે જ, પરંતુ તેનાથી વધુ ધ્યાન અતિથિનું રાખવું જોઈએ. આ છે એ સંસ્કાર, જેના કારણે વિનોબાજી સંત, સમાજસુધારક અને મહામાનવ બની ગયા.

જેટલું ધ્યાન પોતાની દિકરીનું રાખીએ છીએ, એટલું જ ધ્યાન વહુનું પણ રાખવું જોઈએ. પોતાની દિકરીને ગરમ ખાવાનું આપીએ છીએ અને વહુને વાસી, તો ત્યાં કલેશ થશે જ. જ્યાં વહુ-દિકરીમાં ફરક હશે, ત્યાં અશાંતિ હશે

જ. વહુ કામ કરી રહી છે અને મા-દિકરી બેઠાબેઠ જોઈ રહ્યા છે, તો અશાંતિ ફેલાશે જ, કલેશ થશે, ઝગડાનાં બીજ મનમાં પેદા થશે. આથી રામાયણના આદર્શોને ગ્રહણ કરવા જોઈએ. ત્યારે જ ઘરમાં સ્વર્ગ આવશે.

આજે તમને ગુરુ શિષ્યનો સંવાદ સંભળાવું છું. એક દિવસ વિચારવા કબીરને ત્યાં ગુરુ અને ભગવાન બંને આવી ગયા. કબીરજી વિચારવા લાગ્યા, કોના પગે લાગું. વિચાર્યું કે રસ્તો બતાવનારનું મૂલ્ય વધારે છે. પહેલાં ગુરુને જ પગે લાગું. રસ્તો બતાવનાર કીમતી હોય છે. રેલ ગાડીઓના પાટા પર સાંધા હોય છે. સાંધા બદલીએ તો ગાડી ક્યાંયની ક્યાંય પહોંચી જાય છે.

આપણે આ જીવનમાં ચારેબાજુ ભગવાનની ઉપસ્થિતિ અને અનુભૂતિ અનુભવ કરીએ તો દુઃખ ક્યાંથી રહેશે ? જમીન પર લીલા ઘાસની ચાદર બીછાવેલી છે. વાયુ દેવતા હવા ચલાવી રહ્યા છે. વરુણ દેવતા પાણી વરસાવી રહ્યા છે. આપણે ઘરતી માના ખોળામાં બેઠા છીએ. માના ખોળામાં ઝડ છે, જે આપણને તાપથી બચાવે છે. નાના ભૂલકાંઓ, બાળકો, પશુપક્ષી કેવાં સારાં લાગી રહ્યાં છે, જેવી રીતે બાળક રમકડાંની ઢીંગલી મેળવીને ખુશ થઈ જાય છે. આપની પાસે પણ બાળકોના રમકડાં છે. કેમ ખુશ થતા નથી ? આપણે ઈર્ષા વાસનાઓનું નરક બનાવી રાખ્યું છે. આપણે ખોટી રીતથી, વિચાર કરવાની ખોટી શૈલીથી આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. આપણી ચારેબાજુ દેવતાઓ છે. સૂર્ય, ચંદ્રમા આપણને અજવાળું આપે છે. ત્યાં દુઃખ ક્યાં છે ? દિશાઓને બતાવનારું સિગ્નલ હોય, વિચારોને દિશા બતાવનાર હોય તો વિચાર-બદલાઈ શકે છે.

ગુરુનું કામ ફક્ત મંત્ર આપવાનું જ નથી. મંત્ર વિચારને કહે છે. જેના દ્વારા આપણા વિચારો ઠીક રહે છે, આપણે મહાપુરુષ બની

શકીએ છીએ. મંત્રી શું કરે છે ? વ્યવસ્થા કરે છે. રાજ્ય કેવી રીતે ચલાવવામાં આવે ? બરાબર એવી જ રીતે વિચાર આપનાર “ગુરુમંત્ર” હોય છે. સારાં બીજને ઘણાં શોધવાં પડે છે. એવી જ રીતે સારાં વિચારોને પોતાની અંદર લાવવા પડે છે. આપણે આ ગંદા વિચારોથી લક્ષ્ય પ્રાપ્ત નહીં કરી શકીએ, સારાં બીજને લાવવાની આવશ્યકતા પડે છે. એવી જ રીતે સારા વિચારો લાવવા પડે છે. એવી જ રીતે સારા વિચારો લાવવા માટે ‘ગુરુ’ની શોધ કરવી પડે છે.

રઘુકુળે ગુરુનું મહત્ત્વ વધાર્યું. ગુરુની આજ્ઞાને રઘુવંશીઓએ શિરોધાર્ય કરી અને મહાન બનતાં ગયાં. ગુરુ વશિષ્ઠ માર્ગદર્શન કરતાં રહ્યાં. આ જ કુળમાં સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર અને ઋષિ દધીચિ જેવા ત્યાગીઓ પેદા થયા. ગુરુના આશીર્વાદ હતા. ગુરુ સતત માર્ગદર્શન કરતા રહ્યા. ગુરુઓનાં શિક્ષણથી એકથી એક મહાન રાજાઓ આ કુળમાં થયા. પરામર્શ લેવો એ શિષ્યનું કામ છે, રસ્તો બતાવવો ગુરુનું કામ છે. રાજા દશરથ વૃદ્ધ થઈ ગયાં. વિચારવા લાગ્યા કે કોઈ સંતાન થઈ જાય તો રાજ્યના અધિકારી બની જાય. રાજા ગુરુની પાસે ગયા. તેમના ચરણસ્પર્શ કરી નમ્ર થઈને સુખ-દુઃખની બધી વાતો બતાવી દીધી. ગુરુની પાસે, ભગવાનની પાસે મોટો ભંડાર છે. ગુરુએ કહ્યું એક નહીં ચાર સંતાનો થઈ જશે. વશિષ્ઠજીએ શ્રૃંગી ઋષિને બોલાવ્યાં અને પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞ કરાવ્યો. ચાર બાળકોનો જન્મ થયો. સમયે-સમયે ગુરુને બોલાવી સંસ્કાર કરાવ્યા. શું આજે આવો પરામર્શ કોઈ આપે છે ? મહોલ્લાવાળા તો એવી સલાહ આપે છે કે પોતે પણ ડૂબો અને બીજાને પણ ડૂબાડો. ઘડપણમાં બાળક થયું છે, મીઠાઈ વહેંચો, મિજબાની આપો, એવી જ સલાહ આજના લોકો આપે છે.

દશરથજીએ ઘડપણમાં વિચાર્યું કે રાજકાજમાંથી હવે પોતે નિવૃત્ત થવું જોઈએ. બાળકોને કામ સોંપવું જોઈએ. એવું નહીં કે

ડોસા-ડોસી આખો દિવસ ટેં-ટેં કરતાં રહે. ઘડપણમાં બાળકોને કામ સોંપી દેવું જોઈએ. મોહ છોડી દેવો જોઈએ. દશરથજીએ વિચાર્યું કે ગુરુને પૂછવું જોઈએ. દશરથજીએ ગુરુને કહ્યું રામમાં બધા ગુણો છે. બધા નગરવાસીઓ તેનાથી પ્રસન્ન છે. અહીં રામાયણ શીખવે છે કે પુત્ર યોગ્ય હોય તો જ કામ સોંપવું જોઈએ, નહીં તો કામને બદલે સિનેમા જોશે. ગુરુ વશિષ્ઠે રામને રાજ્ય આપવાની આજ્ઞા આપી દીધી. પરંતુ રામને વનવાસ થયો અને દશરથજીએ શરીર છોડી દીધું. રાણીઓ અત્યંત દુઃખી હતી, રોઈ રહી હતી. ગુરુ વશિષ્ઠજીએ સહાયતા કરી. અજ્ઞાનને હટાવી દૂર કર્યું, સમજાવ્યા. વશિષ્ઠજીએ અનેક પ્રકારના ઉદાહરણ આપીને મોહ દૂર કર્યો. તેમણે એક ઉદાહરણ આપ્યું. એક રાજાનો દિકરો મરી ગયો. રાજા ખૂબ જ દુઃખી થઈ વિલાપ કરવા લાગ્યા. નારદજી સમજાવવા આવ્યા, તો તેમને કહ્યું એક વાર તેને હું ખોળામાં બેસાડી ખવડાવી લઉં. નારદજીએ જીવાત્માને બોલાવ્યો. જીવાત્માએ નારદજીને પૂછ્યું - તમે કયા પિતાની વાત કરી રહ્યા છો ? જીવાત્માએ સૌ પિતા બતાવ્યા. રાજાનો મોહ દૂર થઈ ગયો. આ જીવાત્માનું સાંસારિક બંધન માત્ર છે, જેના કારણે આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. રાણીઓને આવા પ્રસંગો સંભળાવી તેમનું દુઃખ દૂર કર્યું. આવી જ સલાહ આપવી જોઈએ.

ગુરુ રસ્તો બતાવે છે. તેઓ જ સાચી સલાહ આપી શકે છે. પિતાના અંતિમ સંસ્કાર કરવા માટે ભરતજીને બોલાવવામાં આવ્યા. ગુરુએ કહ્યું - ભરતને આવવામાં વાર લાગશે, આથી આ મૃતદેહને તેલમાં ડૂબાડીને સુરક્ષિત રાખી દો. દૂતોને કહ્યું - ભરતને ન કહેતા, કે રાજાનું મૃત્યું થયું છે નહિ તો બાળકો ગભરાઈ જશે. કહેજો કે તમને ગુરુજીએ બોલાવ્યા છે. એવું ન કહેતા કે રામસીતા વનવાસ ગયા છે.

ભરતજી આવ્યા. રાતભર વિલાપ કરતા

રહ્યા. ભરતજીએ વિચાર્યું હવે ગુરુ સાથે પરામર્શ કરવો જોઈએ. ગુરુ વશિષ્ઠજી આવ્યા. સાંત્વના આપી. એવી વાત ન હતી, કે ગુરુ સમજાવે અને પોતે માથુ કૂટે. ગુરુની આજ્ઞાનું શિષ્ય અક્ષરશઃ પાલન કરે છે. આજકાલ ગુરુ કહે કે ચોરી, બેઈમાની, બીડી, સિગારેટ, જુગાર, માંસ, મદિરા છોડી દો. શિષ્ય કહે છે - અમે આપનું કહ્યું નહીં માનીએ, બસ આશીર્વાદ આપી દો. પહેલાં જે ગુરુજી કહેતા હતા, તે શિષ્ય કરતા હતા. ગુરુએ ભરતને બોલાવ્યા અને માતા કૈકેયીનો પ્રસંગ સંભળાવ્યો. પછી દશરથજીની કીર્તિ વિશે કહ્યું. ગુરુજીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયા, રામચંદ્રજી અને સીતાજી કેવી રીતે ગયા, એ પ્રસંગ પણ કહ્યો. હવે શોક કરવાથી શો ફાયદો, જે થવાનું છે તે થઈને જ રહેશે. હવે આગળનું વિચારવું જોઈએ. હિતેચ્છુઓ સાચી સલાહ આપે છે.

ગુરુ વશિષ્ઠ અને સૌ કુટુંબીઓ એકઠા થયા. નક્કી કર્યું કે રામચંદ્રજીને પાછા લાવવામાં આવે. ગુરુજીને લઈને ભરત સહિત સૌ રામચંદ્રજીને મનાવવા ગયા.

જંગલમાં બધા માટે કંદ-મૂળ, ફળ ગુરુએ મોકલ્યા. ગૃહસ્થની તમામ વ્યવસ્થા ગુરુના હાથમાં હતી. ગુરુ બધાનું ધ્યાન રાખતા હતા. આજના જમાનામાં તો બધા પોત-પોતાના સ્વાર્થની વાત કરે છે. રામચંદ્રજીએ ગુરુને કહ્યું - અહીં બધાને ઉઠવા-બેસવામાં આરામ નથી. અહીં બધા લોકો કષ્ટ ભોગવી રહ્યા છે, ગમે તેમ થાય, પણ આપ આજ્ઞા આપો. ગુરુદેવજી તમે જે કહેશો, તેનું સૌ પાલન કરશે. વશિષ્ઠજીએ બધાને કહ્યું - રામચંદ્રજીને પૂછો કે તેમની ઈચ્છા શું છે ? જે રામચંદ્રજી કહે, તેમની વાત સૌ માનો, પરંતુ રામચંદ્રજી કહે છે, કે જે આપ કહેશો, એ જ અમે માનીશું. ગુરુની સોગંદ ખાઈને કહું છું કે આવા શિષ્યો પર ગુરુની કૃપા વર્ષા થાય છે, જે આજ્ઞાકારી હોય છે.

ગુરુ વશિષ્ઠે કહ્યું - રામે વનવાસમાં રહેવું જોઈએ. ભરતે રાજ્ય કરવું જોઈએ. રામચંદ્રજી હવે ભરતજીને શિખામણ આપી રહ્યા છે, કે મારી વાત બગડી રહી હતી, તો ગુરુજીએ સંભાળી લીધી. તમે રાજકાજ જ નહીં, ધર્મ, દયા, ધન જે પિતાજી મૂકીને ગયા છે, તેને સંભાળીને રાખજો. કુળનું ગૌરવ જાળવી રાખજો. ત્યારે સારું પરિણામ આવશે. અમારી, તમારી બધાની રક્ષા એમની કૃપાથી થશે. તમે માતાઓ અને ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને ત્યાં રહેજો.

ભરતજી કહે છે, - ભાઈ ! ગુરુદેવને અમારી બધી વાતોની ચિંતા છે. આપણા પિતાજી નથી, તો આપણું માર્ગદર્શન પિતાતુલ્ય જનકજી કરતા રહેશે. તેઓ પણ આપણા પિતા જ છે. બંનેની છાયા આપણા ઉપર છે. માતા-પિતા અને ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરનારાના પગ કદી કુમાર્ગ પર જતા નથી. જ્યાં સુધી ચૌદ વર્ષ પૂરા કરીને ન આવું ત્યાં સુધી અયોધ્યાનું કામ કરજે. તારી ઉપર રાજ્યનો ભાર તો છે, પરંતુ ગુરુજીની કૃપાથી બધો ભાર હલકો થઈ જશે. પ્રજાના પાલનપોષણનું પૂરું ધ્યાન રાખજે. એવું રામચંદ્રજી સમજાવી રહ્યા છે.

ભરત તું ગાદી પર બેસજે અને ધ્યાન રાખજે. ગુરુ માતા, મંત્રી સુમંત્રની વાત સાંભળી, સલાહ લઈ કામ ચલાવજે. ભરતજી રામચંદ્રજીની પાદુકાઓ લઈને આવી ગયા અને રાજગાદી પર પાદુકાઓ મૂકી દીધી અને ભરતજીએ જટા ધારણ કરી લીધી. વનવાસી જેવો જ વેશ બનાવીને રાજકાજ ચલાવવા લાગ્યા. રાજા જનક પણ થોડા દિવસ રોકાઈને રાજ્યનું કામ ભરતજીને સમજાવી ચાલ્યા ગયા.

મંત્રી સુમંત્ર અયોધ્યામાં રહી ગયા અને ગુરુની આજ્ઞા માનીને રાજકાજમાં સહાયતા કરવા લાગ્યા. સૂર્યવંશનું રાજકાજ ચલાવવાનું શ્રેય હતું ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું. રાજાઓ તો કેટલાય મોટા-મોટા થયા, પરંતુ લડી લડીને માથા કાપતા,

કપાવતા રહ્યા. આનું-તેનું માથું કાપવા, મરવા સિવાય કંઈ કર્યું જ નહીં, કારણ કે તેમને સાચો રસ્તો બતાવનાર કોઈ ગુરુ ન હતા. ગુરુની આજ્ઞા માનનારા સૂર્યવંશીઓનું રાજ્ય ધન્ય થઈ ગયું. માતા-પિતા કરતાં ગુરુની મહત્તા વધારે છે કારણ કે ગુરુ જ નરપશુમાંથી માણસ બનાવે છે.

વનવાસથી પાછા ફરીને રામચંદ્રજી આવે છે, ત્યારે સૌ નગરવાસીઓ સ્વાગત માટે ઊભા છે. રામચંદ્રજીનું ધ્યાન પહેલાં માતાઓ અને ભાઈઓ બાજુ ન ગયું. સૌથી પહેલાં મહત્ત્વ કોને આપે છે - ગુરુને. જેવા ગુરુ વશિષ્ઠને જોયા, ધનુષ્ય-બાણ મૂકીને દોડયા, ગુરુજીને ચરણ કમળને દ્વંદ્યથી લગાવી દીધા. 'હે ગુરુદેવ ! અમારી કીર્તિ આપના થકી થઈ છે. અમને આપના જેવા માર્ગ બતાવનાર ન હોત, તો શું ખબર અમારું શું થાત ? હે ગુરુદેવ ! આપે રસ્તો બતાવવાથી જ અમે રાવણ જેવા રાક્ષસોનો સંહાર કરી શક્યા. આપની કૃપાથી જ અમે કાળથી પણ લડતા રહ્યા. આપનો પ્રકાશ ન મળ્યો હોત, તો અમે કૂતરા-વાંદરાની જેમ મોતના મુખમાં ચાલ્યા જાત, પરંતુ આપે ક્યારેય મુસીબતમાં ડગમગી જવા નથી દીધા. આ બધો આપના પ્રકાશનો પ્રભાવ છે. ગુરુઓ પાસેથી આજ્ઞા કરવામાં આવે છે, હિંમત આપવાની, સાહસ આપવાની, સલાહ આપવાની. ગુરુએ પૂછ્યું - 'બસ દુઃખી તો નથી ને ?' રામચંદ્રજીએ કહ્યું - 'જ્યાં આપની કૃપા હોય ત્યાં દુઃખ ક્યાંથી હોય ? આપની દયા ઊઠી જાય તો અમારી ઉપર કેટલું દુઃખ આવી શકે છે.' ગુરુ-શિષ્યની પાવન પરંપરા આવી હતી. આજે ન તો આવા ગુરુ છે, ન શિષ્ય છે, ગુરુ-શિષ્યનો સંબંધ આંધળા અને બહેરા જેવો રહી ગયો છે. એક બહેરો અને એક આંધળો છે. એક સાંભળતો નથી, એક દેખતો નથી.

આજે આવશ્યકતા છે એવા ગુરુની, જે શિષ્યને સાચો માર્ગ બતાવે અને એવા શિષ્યોની આવશ્યકતા છે કે જે ગુરુના બતાવેલ માર્ગ પર ચાલે.

રંગબેરંગી રંગોળું જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન

રંગોની દુનિયા ઘણી જ નિરાળી છે. કોઈ વખત એની રંગબેરંગી છટા મનને એવું લોભાવી દે છે કે માણસ સુઘબુઘ જ ગુમાવી દે છે અને કોઈક વાર એટલી બધી વિતૃષ્ણા અને દુઃખનું કારણ બની છે કે જીવનના અંતનો ઈશારો જણાવા લાગે છે. આ જીવનદાયી પણ છે અને કલેશદાયી પણ છે.

શ્વેત આકાશની ભૂરી છટાને જ્યારે આપણે અવલોકીએ છીએ ત્યારે આંખો તેને જોતાં થાકતી નથી, મન તેને જોઈને થાકતું નથી, પરંતુ તે જ આકાશ જ્યારે વર્ષાના વાદળોથી છવાઈ જાય છે ત્યારે કાળા-સફેદ વિકૃત રંગના મિલનથી ચિત્ત એકાએક પાછું પડવાં લાગે છે. કદાચ મોર અને ચકોરને જ આ વિચિત્ર રંગ આકર્ષિત કરવામાં સફળ થઈ જાય છે, નહિ તો માનવીના હૃદયમાં એક પ્રકારની જિજ્ઞાસા જ પેદા કરે છે.

મહિનાના સુદ પક્ષની શ્વેત જ્યોત્સના (પ્રકાશ) અંતઃકરણને કેટલું આનંદિત કરી દે છે, કે જેને અંધકારથી છવાયેલ ગ્રામ્ય ક્ષેત્રોમાં જઈને જ સારી રીતે અનુભવી શકાય છે. પરંતુ અમાસની કાલિમા કેવી ભયાનક હોય છે, એની ખાતરી સુનસાન-નિર્જન સ્થાનમાં સહજ જ થવા લાગે છે.

સમુદ્રના ભૂરા જળની વાત કરો કે શ્રાવણના રંગહીન રિમઝિમ વરસાદની, બંને મનને સરખી રીતે તરંગિત કરે છે. જંગલોની હરિયાળી હોય અથવા બગીચાઓનું લોભાણાપણું, હિમાચ્છાદિત પ્રદેશની સફેદી હોય કે ગિરિશિખરોનું ચિત્તાકર્ષણ, બધું જ વત્તાઓછા પ્રમાણમાં હૃદયને આનંદવિભોર કરી દે છે. પરંતુ વસંત પછી જ્યારે પાનખરનું આગમન થાય છે ત્યારે સૂકા-પીળા ઠૂંકા પર દૃષ્ટિ જતાંવેત જ અંતરાળમાં શોક થવા લાગે છે. થોડા જ સમય પછી જ્યારે નવી કૂંપળો ફૂટે છે ત્યારે હરિયાળીનું

મનોરમ્ય વાતાવરણ ફરીથી એક વખત મનને પ્રસન્ન કરી દે છે.

બીજી રીતે આ રંગોની જ અસર છે, જે કોઈ વખત અંતર્મનને ઉદાસીથી, તો કોઈ વખત પ્રસન્નતાથી ઓતપ્રોત કરી દે છે. એને રંગોની વિશિષ્ટતા જ કહેવી જોઈએ જે પોત-પોતાના ઢંગથી વાતાવરણ અને અંતઃકરણને પ્રદીપ્ત કરે છે. જે પ્રકારના રંગો જેવી અસર નીપજાવે છે, તેને જ અનુરૂપ તેમના ગુણોનું નિર્ધારણ આપણા પ્રાચીન આચાર્યોએ કર્યું છે. ઉદાહરણ રૂપે શ્વેત રંગને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, એકતા અને સમતાનું પ્રતીક માનવામાં આવેલ છે. એનો અર્થ એ નથી કે ગમે તે રંગનો ગમે તે ગુણ સાથે મેળ બેસાડી દેવામાં આવ્યો હોય. વાસ્તવમાં આ એક પૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયા છે અને રંગની સાથોસાથ તદ્દઅનુરૂપ પ્રતીક (ગુણ)ના જોડાણમાં તેના સાન્નિધ્યથી ઉત્પન્ન થનાર ભાવનું સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. એટલા માટે જ્ઞાનની દેવી ભગવતી સરસ્વતીનો પહેરવેશ સફેદ છે. એટલું જ નહીં, તેમનું વાહન પણ શ્વેત હંસ છે, જે નીરક્ષીર વિવેકમાં સંપૂર્ણપણે નિપુણ માનવામાં આવ્યું છે. આને લીધે શ્વેત રંગને જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું ચિહ્ન જાહેર કરવામાં આવ્યું છે. આને લીધે આ માર્ગ પર જનારા સફેદ વસ્ત્રો પહેરે છે. ઈસુ ધર્મના દેવળોના પાદરીઓને જુઓ કે ત્યાંની નનોને અથવા મધ્યપૂર્વના સૂફી સંતોને જુઓ, બધાનો પોષાક શ્વેત જ હોય છે. 'સૂફી' પરંપરા તો તેમના 'સૂફ' કે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાને કારણે જ શરૂ થઈ છે.

આનાથી ઊલટું કાળો રંગ મનમાં એક વિચિત્ર નફરત જન્માવે છે અને તેનાથી દૂર રહેવાની ભાવના પેદા થાય છે. વિદ્વાન આચાર્યો એને શોક, દુઃખ, મૃત્યુનો સૂચક ગણે છે. સરકારી કર્મચારીઓ કે મજૂરોને જ્યારે કોઈ વાતનો વિરોધ

કરવાનો હોય, તો વહીવટી શાખા કે સંગઠનના પ્રમુખની સામે કાળા વાવટાનો દેખાવ કરવામાં આવે છે અથવા કાળા બિલ્લા કે પટ્ટી પહેરીને તેમની વર્તમાન રીતિ-નીતિ પ્રત્યે નારાજગી પ્રદર્શિત કરે છે. જાપાનમાં કર્મચારીઓને જ્યારે હડતાળ પાડવાની હોય છે ત્યારે તેઓ ભારતીઓની માફક કામ કરવાનું બંધ કરી દેતાં નથી, પરંતુ કાળા બિલ્લા લગાવીને કામના કલાકો વધારી દે છે અને ઉત્પાદનની ગતિને અચાનક તીવ્ર બનાવી દે છે. એનાથી વેચાણ ઓછું અને ઉત્પાદન વધી જવાથી માલિક દેવાળાની નજીક પહોંચી જાય છે. એટલા માટે આવા બનાવોથી હંમેશાં સાવધાન રહે છે.

મુસ્લિમ દેશોમાં મહિલાઓ મોટેભાગે કાળા બુરખા જ પહેરે છે. આ એ વાતનો નિર્દેશ કરે છે કે તેમની પર ખરાબ નજર નાંખવી હદીસના (ખુદાના) નિયમોની વિરુદ્ધ છે અને પાપ છે. પાપ હંમેશાં દુઃખદાયક હોય છે. એટલા માટે આ વિશેષ રંગ દ્વારા મનસ્વીઓને એક રીતે ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે દુરાચરણ અથવા છેડતી તેમના માટે મૃત્યુ સમાન સાબિત થઈ શકે છે.

મહાકાળ અને મહાકાળીની મૂર્તિઓ હંમેશાં કાળા રંગથી રંગેલી હોય છે. કાળ શબ્દ મૃત્યુનો સંદેશવાહક છે. આથી તેને જોઈને હંમેશાં એ યાદ રહેવું જોઈએ કે ઈશ્વરના નિયમોનું કોઈ રીતે ઉલ્લંઘન કરવું ભયથી મુક્ત નથી.

કાળા રંગની એ વિશેષતા છે કે બીજા રંગોની શ્રેષ્ઠતાને ગ્રહણ કરતો નથી, બલકે તે બીજા રંગોને પોતાનામાં ભેળવી દઈને તે રંગોને પોતાના રૂપ-ગુણને અનુરૂપ બનાવે છે. કળિયુગનું સ્વરૂપ એટલા માટે કાળું બતાવવામાં આવ્યું છે, કારણ કે આ યુગમાં કાળા કર્તવ્યો કરનારા લોકોનું પ્રમાણ વધુ છે. શ્વેત-સાત્ત્વિક બુદ્ધિવાળાઓને તો એના કારણે સર્વત્ર પીડિત અને લાંછિત જ થવું પડે છે. એને કાળા સ્વભાવવાળા 'કલિ'ની પ્રબળતા જ કહેવી પડશે.

વિદ્વાન મનોવૈજ્ઞાનિક ફ્રેંજ હરમને એક

પુસ્તક લખ્યું છે, જેનું નામ છે 'કલર સાયકોલોજી'. પોતાના તે પુસ્તકમાં વિદ્વાન લેખકે આ વાતને જોરદાર શબ્દોમાં અનુમોદન આપ્યું છે, કે રંગોની પ્રત્યે વિવિધ મનુષ્યોની વિવિધ રુચિઓ બીજી રીતે તેમના વ્યક્તિત્વને રજૂ કરે છે. ઉદાહરણ સ્વરૂપે તેઓ લખે છે કે જો કોઈ મનુષ્યને કાળો રંગ પ્રિય છે, તો તે મનુષ્ય કપટી, જૂઠ્ઠો અને દગાબાજ છે તેવું અનુમાન મોટા ભાગે કરી શકાય છે. હળવો વાદળી કે આસમાની રંગ શાંતિપ્રિયતા દર્શાવે છે. સફેદ રંગની પસંદગી સાત્ત્વિક પ્રકૃતિ દર્શાવે છે. પીળો વીરતાની નિશાની છે, જો કે લાલ રંગની પસંદગીવાળો મનુષ્ય સ્વભાવે ક્રોધી, ઉદ્દંડ, દુઃસાહસી છે તેવો અંદાજ કરવો મુશ્કેલ નથી જણાતું.

જ્યોતિષવિદ્યાએ પણ રંગોનો શરીર અને મન પર પડનારી અસરોને સ્વીકારી છે અને એ વાત પર ભાર મૂક્યો છે, કે જો અઠવાડિયાના દરેક દિવસના એક અધિષ્ઠાતા દેવ તથા ગ્રહ વિશેષ સાથે મેળાપ કરીને રંગની પસંદગી અને તેને અનુરૂપ વસ્ત્ર પહેરવામાં આવે, તો મનુષ્યને તે દેવતાનું આપોઆપ સંરક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આ નિર્ધારણ સામાન્ય બુદ્ધિવાળા સાધારણ લોકો કરી શકતા નથી. તેને તો કોઈ પ્રજ્ઞાવાન પુરુષ જ કરી શકવામાં સક્ષમ છે. કોણે, ક્યા દિવસે, ક્યા રંગના વસ્ત્રો અને કેવા રંગનો આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ, એ રાજયોગીઓને માટે વિશેષ જાણવાલાયક છે. એનાથી સાધનના માર્ગમાં આવનારા વિદ્વનો અને તકલીફોની સામે તેમનું રક્ષણ થાય છે. એમાં દિવસ વિશેષના સ્વામી દેવ તેમની સહાયતા કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે સોમવારના સ્વામી શંકર ગણાય છે. તે દિવસે વસ્ત્રોનો રંગ રાખોડી હોવો જોઈએ. મંગળવારના દિવસે લાલ, બુધવારે લીલો, ગુરુવારે પીળો, શુક્રવારે સફેદ, શનિવારે કાળો, રવિવારે સફેદ રંગ ઈચ્છનીય છે.

યોગવિજ્ઞાનમાં પણ ચક્રોના (કેન્દ્રોના)

અલગ-અલગ રંગ કારણ વગરના નથી. તે ચક્રોની અને તેમના રંગોની પોતાની વિશિષ્ટતાઓ છે. વિશિષ્ટ રંગવાળા કોઈ વિશેષ ચક્રનું જાગરણ થવાથી મનુષ્યમાં તે ચક્ર અને રંગની વિશેષતાવાળી સમૃદ્ધિઓ આપોઆપ પેદા થઈ જાય છે, એવો યોગવૈજ્ઞાનિકોનો મત છે. ઉદાહરણ સ્વરૂપે મૂળાધાર ચક્રનો રંગ લાલ છે. તેનું જાગરણ થવાથી સાહસ જન્મે છે. એ જ રીતે સિદ્ધરી રંગના સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રનું જાગરણ થવાથી પ્રતિભા પેદા થાય છે. વાદળી રંગવાળા મણિપૂર ચક્ર વાકુલિદ્ધિ, અરૂણ રંગનું અનાહત ચક્ર પરકાયા પ્રવેશ, ધ્રુમ રંગી વિશુદ્ધાપ્ય ચક્ર ત્રિકાળદર્શિત્વ, શ્વેત રંગી આજ્ઞાચક્ર વિવેક અને બહુરંગી સહસ્રાચર કે શૂન્યચનકના જાગરણથી ઉન્મેષ વગેરે ઉપરોક્ત સમગ્ર સમૃદ્ધિઓ સાધકને હસ્તગત થઈ જાય છે.

એવી જ કોઈ કામના સિદ્ધિ હેતુ વિશેષ રંગના વસ્ત્રાભૂષણથી સુસજ્જિત દેવ-દેવીઓના જપ, ધ્યાન અને પૂજનનું તંત્ર શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે. તંત્રવિદ્યા વિશારદોએ રંગોની પસંદગીમાં એ વાતનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખ્યું છે કે સાધક કયા મનોરથના માટે તંત્ર કૃત્ય કરવા ઈચ્છે છે. ઉદાહરણ તરીકે જો ગરીબાઈ નિવારણ તેનો હેતુ છે, તો પીળાવસ્ત્રધારી ભગવતીનું પૂજન અને ધ્યાનનું વિધાન છે. સ્પષ્ટ છે કે પીળારંગનો સંબંધ 'લક્ષ્મી' તત્ત્વ સાથે છે. લક્ષ્મી વૈભવની સ્વામીની છે. એટલા માટે પીળારંગ ધારી ભગવતીનું ધ્યાન અને તેવા જ રંગના આહારનો નિર્દેશ તે તત્ત્વને આકર્ષિત કરવા તંત્રવિશારદોએ કર્યો છે. એવો જ બીજી કામનાઓ માટે તદ્દ અનુરૂપ રંગોનું નિર્ધારણ છે.

આ જ રીતે ઋતુઓના પરિવર્તનની સાથોસાથ રંગમાં ફેરફારની જરૂરિયાત બતાવતાં આયુર્વેદમાં એ વાત પર ભાર મૂક્યો છે કે ઋતુની સાથોસાથ પોષાકના રંગમાં પરિવર્તનથી શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય ઉત્તમ બની રહે છે. ખોરાકનું પણ તેને અનુરૂપ નિર્ધારણ છે.

આસો અને ચૈત્ર માસ - આ બંને ઋતુની દૃષ્ટિએ સંક્રમણ કાળ છે. આ વેળાએ પાચકરસમાં ઘટાડો થાય છે અને પ્રાણનું અવસ્થાન સુષુપ્તમાં થઈ જાય છે. આ મહિનાઓમાં આરોગ્યની વૃદ્ધિ અને આત્મકલ્યાણના માટે જપ, તપ, વ્રત, ઉપવાસની વ્યવસ્થા જરૂરી બતાવાઈ છે. આ નિર્ધારણોની વેળાએ સંવત્સરના 'કરણ', 'જાતિ', 'બાલવ' તત્ત્વો પર પણ સમાન રૂપથી વિચાર કરવામાં આવે છે. 'બાલવ' સંવત્સરના માટે નિષ્ણાતોએ મુખ્ય વસ્ત્ર પીળું, ઉપવસ્ત્ર ગાઢું લાલ, ભક્ષ્ય પાયસ, તિલક કુમકુમનું નિર્ધારિત કર્યું છે. ફાગણ માસમાં 'ફાગ'ના અવસર પર કેસૂડાના ફૂલોથી રચાયેલ વાસંતી રંગ, વસંત પંચમીના દિવસે પીળો ખોરાક અર્થાત્ અમૃતાશન - આ બધું સહેતુક હતું પરંતુ સમયની સાથોસાથ જેમ જેમ બુદ્ધિવાદ વધ્યો, આપણે એ નિર્ધારણોને રૂઢિવાદની ઉપજ માનીને છોડતાં ગયાં, પરિણામે આપણું શારીરિક-માનસિક સ્વાસ્થ્ય પણ તદ્દ અનુરૂપ ઉત્તરોત્તર ગભડતું ગયું. એને સમયની વિટંબણા અને સભ્યતાનું દુર્ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ કે જ્યારે આપણને સ્વસ્થતા અને આરોગ્યની વિશેષ તમન્ના અને જરૂરિયાત હતી, ત્યારે ધીમેધીમે વધુને વધુ દુર્બળ બનતા ગયા.

આ સંદર્ભમાં વિજ્ઞાનની પ્રશંસા જ કરવી પડશે કે તેણે આપણી ભૂલોને બતાવીને એ વિચારવા લાચાર કરી લીધા છે, કે જે હકીકતોને આજ સુધી અવૈજ્ઞાનિક અને ઉપેક્ષિત કરી રહ્યા છીએ, તે કેટલી વૈજ્ઞાનિક અને કેટલી પ્રામાણિક છે. તેના પ્રયોગોથી હવે એ નિર્વિવાદ રૂપથી સાબિત થઈ ગયું છે કે રંગ માનવીના મનોભાવોના ઉપરાંત છોડવાઓને પણ સમાન રૂપથી અસર કરે છે. રંગોની અસરનો અભ્યાસ કરનારા વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓમાં 'યૂ. એસ. ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એગ્રીકલ્ચર'ના એચ. કે. બોર્થવિક, ન્યૂ હેમ્પશાયર યુનિવર્સિટીના સ્ટવર્ટ ડન અને ફિલિપ્સ રીસર્ચ લેબોરેટરીના આર. વાન ડરવિન તથા જી. મિજર મુખ્ય છે. બોર્થવિકે

પોતાના પ્રયોગો દરમિયાન જોયું કે લાલ રંગનો દેશ્ય પ્રકાશ અને અદેશ્ય અવરક્ત કિરણો પરસ્પર વિરોધી આચરણ બતાવે છે. લાલ રંગના પ્રકાશમાં લેટુસના બીજ ઝડપથી અંકુરિત થાય છે, પરંતુ જ્યારે તેમને અવરક્ત કિરણોની વચ્ચે રાખવામાં આવ્યા, તો અંકુરણ અટકી ગયું. આ જ રીતે લાલ રંગના કિરણો અલ્પજીવી છોડનો વિકાસ અટકાવી શક્યા, પરંતુ દીર્ઘજીવી છોડોનો વિકાસ એના સંપર્કમાં આવીને ઝડપી થઈ ગયો. પ્રયોગ દરમિયાન વાદળી રંગના પ્રકાશની અપેક્ષિત અસર જોવા મળી, પરંતુ લીલા અને પીળા પ્રકાશ કિરણો કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરવામાં બિનઅસરકારક જોવા મળી, જો કે જાંબલી પ્રકાશની અનિચ્છનીય અસર તાત્કાલિક દેખાવા લાગી. બાન ડરવિન અને મિજરે પોતાના પ્રયોગોમાં જે મહત્વપૂર્ણ વાતો જોઈ, તે હતી લાલ અને વાદળી પ્રકાશ પ્રત્યે છોડવાઓની અતિ સક્રિયતા, જો કે પીળા અને પીળા-લીલા કિરણોની પ્રત્યે તે નિષ્ક્રિય જણાતાં હતાં.

વિદ્વાન વનસ્પતિશાસ્ત્રી સ્ટુઅર્ટ ડને પોતાનું પરીક્ષણ ટામેટામાં છોડ પર કર્યું. તેમણે જોયું કે શ્વેત લેમ્પ પ્રકાશમાં ટામેટાની ઉપજ અપેક્ષા કરતાં અન્ય પ્રકાશની તુલનામાં સૌથી વધુ થાય છે. આના ઉપરાંત વાદળી અને ગુલાબી પ્રકાશ લેમ્પોનો નંબર આવે છે. લીલા અને લાલ પ્રકાશના કિરણોના સંપર્કમાં ઉપજ સૌથી ઓછી જોવા મળી. પરંતુ જ્યારે છોડવાઓને તેજ લાલરંગના પ્રકાશની સામે રાખવામાં આવ્યા ત્યારે ઉપજ સૌથી વધુ પ્રાપ્ત થઈ.

આ પરીક્ષણો દ્વારા વિવિધ પ્રકાશ કિરણોની પ્રત્યે છોડવાઓના વિવિધ અંગોની સક્રિયતા અને નિષ્ક્રિયતા વિશેષની મહત્વપૂર્ણ જાણકારી પ્રાપ્ત થઈ છે. ઉદાહરણ રૂપે જો પીળા રંગનો પ્રકાશ દેહની તીવ્ર વૃદ્ધિના માટે જવાબદાર છે, તો લાલ રંગના કિરણો ફળને વધુ રસદાર અને ભરાવદાર બનાવે છે, જો કે વાદળી પ્રકાશ તેમના રસ અને થડને ઘટાડે છે. એ જ રીતે કૃત્રિમ પ્રકાશ કિરણોની અંતર્ગત ફૂલોને ઉગાડવાથી તેમના

સ્વાભાવિક રંગોમાં પણ પરિવર્તન આવી જાય છે. જો કુદરતી વાદળી રંગવાળા પુષ્પોને કોઈ અપ્રાકૃતિક પ્રકાશમાં રાખવામાં આવે ત્યારે તેમનો રંગ લાલાશ પડતો હોય અને વાદળી થઈ જાય તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. આ જ રીતે પીળા ફૂલ જો ડાઘાવાળા થઈ જાય અથવા તેમાં કોઈ રીતની આભાઓનું સંમિશ્રણ થઈ જાય, તો એને કૃત્રિમ પ્રકાશનો ચમત્કાર જ કહેવો જોઈએ. આજકાલ અમેરિકનોમાં આ રુચિ ઘણી ઝડપથી વિકસિત અને ફેલાઈ રહી છે. એના માધ્યમથી તેઓ પ્રાકૃતિક રંગોને બદલીને ફૂલોને રંગબેરંગી છટા અર્પણ કરીને સર્વ સામાન્ય લોકોને ચમકાવી રહ્યા છે.

હમણાં થયેલાં સંશોધનોથી જાણવા મળ્યું છે કે જો નવજાત બાળક વાદળી રંગના પ્રકાશના સંપર્કમાં આવી જાય, તો તેને પીળિયો થવાની સોએ સો ટકા શક્યતા રહે છે. સંશોધનકર્તા વૈજ્ઞાનિકો લ્યૂક થોર્રિંગ્ટન અને એલૉ કનિંધમના મત મુજબ આમ થવાનું કારણ છે લોહીમાં લિબરૂબિન નામના રસાયણનું પ્રમાણ અનેકગણું વધી જવું તે છે.

રંગોની આ અસરને ધ્યાનમાં રાખીને હવે ઓસ્ટ્રેલિયા અને આરબ દેશોમાં ઘેટાંઓને ગાઢ રંગથી રંગવાની પ્રથા વધી રહી છે. આનું કારણ સામાન્ય રીતે એ છે કે પ્રાકૃતિક રંગવાળા ઘેટાં પ્રકાશની પ્રત્યે વધુ સંવેદનશીલ હોય છે, તેથી તેમનામાં ખરેખર જાતજાતની અસાધારણતાઓ પેદા થઈ જાય છે. જ્યારે તેમને ગાઢ કૃત્રિમ રંગોથી રંગવામાં આવે છે ત્યારે આ રીતની અસાધારણતાઓથી તેઓ મુક્ત થઈ જાય છે.

આ રીતે એ નિર્વિવાદ રૂપથી સાબિત થઈ ગયું છે કે રંગોની દુનિયા જેટલી મનમોહક અને લાભદાયક છે તેટલી જ તે નુકસાનકારક છે. આથી એનાથી આપણે સાવચેત રહેવું જોઈએ અને સમજ્યા સિવાય કોઈ એવા રંગના સંપર્કમાં વધુ સમય ન રહેવું જોઈએ, જે પાછળથી પોતાની અનિચ્છનીય અસરથી આપણને બીમાર બનાવી દે.

આપણું અંતરંગ કેટલું સામર્થ્યવાન છે ?

સાત લોક અને સાત પરિમાણોવાળી ચેતન સત્તાને આપત વચનોમાં સાત લોક - ભૂ; ભુવ; સ્વ; મહ; જન; તપ; અને સત્યમૂના રૂપમાં અલંકારિક રૂપથી વર્ણન કરવામાં આવે છે. આ વાસ્તવમાં હોતા નથી. આના સંબંધમાં વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ કંઈ કહી શકાતું નથી, પરંતુ માનવ શરીરની સૂક્ષ્મ ચેતનામાં નિવાસ કરનારી આ સ્થિતિઓનું આધ્યાત્મિક મનોવિજ્ઞાનના જાણકારો વર્ણન કરે છે. તેમના ક્રમિક વિકાસને આત્મોત્થાન, જીવનમુક્તિ, પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિનો માર્ગ કહેવામાં આવે છે.

જીવ ચેતનાની આ સાત સ્થિતિઓ આ રીતની છે - કિજિકલ બોડી (દેશ્ય શરીરનું સ્વરૂપ), ઈથરિક બોડી (અદેશ્ય ચેતન સ્વરૂપ), એસ્ટ્રલ બોડી (સૂક્ષ્મતમ દિવ્ય સ્વરૂપ), મેન્ટલ બોડી (માનસિક ચેતન સ્વરૂપ), સ્પિરીચ્યુલ બોડી (કારણગત ચેતન સ્વરૂપ), કોસ્મિક બોડી (દેવ સ્વરૂપ), બોડીલેસ બોડી અથવા બ્રહ્મ સ્વરૂપ સ્થિતિ. આને જીવનમુક્તિ, બંધનમુક્તિની અંતિમ ચરમ અવસ્થા કહે છે.

જે માણસ સાધના દ્વારા પોતાની ચેતનાનો જે હદ સુધી વિકાસ કરી લે છે, તેના પ્રમાણમાં તેની અંદર ક્ષમતાઓ પ્રગટે છે અને દેશ્યમાન બને છે. એક જ માણસમાં એકથી માંડીને સાત સુધી કોઈ પણ સ્વરૂપનું પોતાની આત્મિક પ્રગતિના પ્રમાણમાં દર્શન થઈ શકે છે. આ તે રાજમાર્ગ છે જેના પર અધ્યાત્મ માર્ગના દરેક મુસાફરે પસાર થવું પડે છે. એક કોષની સ્થિતિમાં રહેલો ભ્રૂણ બહુગુણિત થઈને વિકસિત થાય છે અને બાળકનું રૂપ લે છે. માનવી ચેતના

પણ યોગ અને તપના બે માધ્યમોથી વિકસિત થઈને અંતિમ સ્થિતિએ પહોંચે છે. જે ચેતના જેવી સ્થિતિમાં પોતાના શરીરથી મુક્ત થઈ જાય છે તે ક્રમશઃ નવા જન્મમાં તે ઉચ્ચ સ્થિતિથી પછી આગળ વધે છે. કારણ શરીરની ચેતનાથી કેટલીય વખત એવા વિક્ષેપ પણ ઉત્પન્ન થાય છે કે માનવી અંતઃચેતનાની ઉચ્ચસ્થિતિમાં હોવા છતાંય બાહ્ય વાતાવરણના પ્રભાવથી સહજ જ પોતાનો પ્રગતિ માર્ગ સ્વયં અટકાવી લે છે અને ફરીથી તે જ પરિમાણોમાં પરત આવી જાય છે કે જ્યાંથી તેનો વિકાસ કમ શરૂ થયો હતો.

કિજિકલ બોડી દેશ્ય ભૌતિક શરીર છે, જે પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું છે. તેને ઈન્દ્રિયગમ્ય કહેવાય છે. જન્મથી જ પ્રાણી આ શરીરને ધારણ કરે છે. એનાથી માત્ર શરીરગત અનુભૂતિઓ જ વિકસિત થઈ શકે છે. અન્ય જીવ જગતના પ્રાણીઓ આજીવન આ જ સ્થિતિમાં ટકી રહે છે અને પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર સ્વચાલિત જીવન જીવે છે. માત્ર માણસ જ એક અપવાદ છે જે આ જીવનમાં જ અન્ય ઊંડા પડળો અને ઉચ્ચતર પરિમાણોમાં પ્રવેશ કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

માણસના શરીરમાં ઈથરિક બોડી જે અદેશ્ય ચેતન અને સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે, તે બે વર્ષની ઉંમરથી વિકસિત થવા લાગે છે. પોતાનું-પારકાનું, રાગ-દ્વેષ, મિલન-વિયોગ જેવી અનુભૂતિઓ આ જ માધ્યમથી થાય છે. ઉંમર વધવાની સાથોસાથ આ અનુભૂતિઓ થાય છે તથા ઈચ્છાઓ, આકાંક્ષાઓ, સંવેદનાઓના રૂપમાં જોવા મળે છે. એનાથી આગળની પ્રગતિની સીડી છે, 'એસ્ટ્રલ બોડી', જે કિશોરાવસ્થામાં વિકસિત થવા લાગે છે

અને તે સભ્યતા અને સંસ્કૃતિના સ્વરૂપમાં જોવા મળે છે. યૌન અનુભૂતિ, વિપરિત જાતિ પ્રત્યે આકર્ષણ, વિચારોની તર્કશક્તિનો વિકાસ આ શરીરના જાગરણની સિદ્ધિઓ છે. સામાન્ય રીતે આ સીડી સુધી આવીને માણસોનો વિકાસ અટકી જાય છે. પેટ અને પ્રજનનના વિસ્તારમાં ચક્કર મારતો રહે છે અને આગળનો પ્રગતિ પથ મોટાભાગે અટકી જાય છે. શરીરગત અનુભૂતિઓ, સામાન્ય વ્યાવહારિક ભાવ સંવેદનાઓ તથા લોકચારની વ્યવહાર કુશળતાઓ એ ત્રણ મળીને એક બહિરંગ દૃષ્ટિએ વિકસિત સામાન્ય મનુષ્યનું માળખું બને છે. ભલે આપણે આદી માનવનું જીવન જીવતાં વનવાસીઓનું જીવન જોઈએ અથવા સભ્ય અને સુવિકસિત કહેવાતાં નાગરિકોનું જીવન જોઈએ, તેઓ આ જ સ્થિતિ સુધી પહોંચેલા જોવા મળે છે.

વાસ્તવિક અંતઃકરણની પ્રગતિ એના પછીની સ્થિતિઓમાં જોવા મળે છે અને એના માટે સાધનાનો પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. મેન્ટલ બોડી (માનસગત ચેતન સ્વરૂપ) કળા, સૌંદર્ય, વિજ્ઞાન અને નૂતન કલ્પનાઓના વિકાસની સ્થિતિ છે. કવિ, કલાકાર, મનીષી, વૈજ્ઞાનિક, તત્ત્વચિંતક આ જ ભાવ લોકમાં ભ્રમણ કરે છે. એ સ્પષ્ટ માની શકાય છે કે જે કોઈ પણ સમુદાય, જાતિ, સમાજ અથવા દેશમાં સુવિકસિત માનસગત ચેતન શરીરવાળા માણસોનું પ્રમાણ વધુ હોય છે ત્યાં મહત્ત્વપૂર્ણ વૈચારિક અને આધ્યાત્મિક ક્રાંતિઓ જન્મ લે છે. એક એકથી ચઢિયાતા વિચારકો, મનીષીઓ, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને વૈજ્ઞાનિકો પેદા થાય છે. માનસ શરીર વિકસે, પરંતુ તે વિકૃતિની દિશામાં જવા લાગે તો મનુષ્ય વ્યસન અને વ્યભિચારને ફેલાવતાં કાર્યોમાં રસ લેવાનું શરૂ કરે છે. આવા સ્તરના લોકો વધુ પડતાં રસિક અને

કામુક જોવા મળે છે. તેઓની છેવટે અવગતિ થાય છે અને પૂર્વના શરીરની સ્થિતિમાં પહોંચી જાય છે. વાસ્તવમાં મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ આ જ ક્ષેત્રમાં જાગૃત થાય છે. મહત્ત્વાકાંક્ષી માણસ ભૌતિક જીવનમાં મહત્ત્વપૂર્ણ સફળતાઓ મેળવતાં જોવા મળે છે. પરંતુ એમાં સહેજ પણ વિકૃતિ થવાથી હિટલર, નેપોલિયન અને મુસોલિની જન્મ લઈ લે છે. વાલ્મીકિ, અંગુલિમાલ, અશોક જેવા મહત્ત્વાકાંક્ષી માણસો વિકૃત મનઃસ્થિતિમાં ધોર આતંકવાદી હતા, પરંતુ દિશાધારા બદલાઈ જવાથી અસામાન્ય બની ગયા. એને પ્રતિભા પણ કહી શકાય છે. પ્રતિભાશાળી માણસોમાં માનસ તત્ત્વ પ્રબળ હોય છે. સંસારની સમગ્ર ભૌતિક સિદ્ધિઓ, શ્રેય, સન્માન વગેરે 'મેન્ટલ બોડી'ના વિકાસનું જ ફળ છે.

અતીન્દ્રિય શક્તિઓ પાંચમા પરિમાણ - 'સ્પિરીચ્યુલ બોડી'માં સમાયેલી માનવામાં આવે છે. અચેતન મનના ઊંડા પડળોમાં દિવ્ય અનુભૂતિઓ થાય છે. તે પાંચમા શરીરથી સંબંધિત છે. ટેલીપેથી, 'સાય' ફિનામેના જેવા ચમત્કારી પ્રયોગ આ જ સ્તર વિકસિત થવાથી થતા હોય છે. ઉગ્ર તપશ્ચર્યાઓ અને કઠોર તંત્ર સાધનાઓ આ પાંચમા શરીર, સ્થિતિ કે પરિમાણને પ્રબળ અને શક્તિશાળી બનાવવા માટે કરવામાં આવે છે. સંકલ્પ શક્તિના વિકસિત પ્રયોગો, સિદ્ધિઓ અને ચમત્કારોને લગતાં બનાવો આ સ્તર સમર્થ થવાથી શક્ય બને છે. આમ તો સામાન્ય પ્રકારનાં સ્વપ્નો બધા લોકો જુએ છે પરંતુ કોઈકોઈના સ્વપ્ન બિલકુલ યથાર્થ હોય છે અને પૂર્વબોધની અદ્ભુત ક્ષમતા ધરાવે છે. જેમનું પાંચમું શરીર સુવિકસિત થાય છે તેમને ભૂત, ભવિષ્ય અથવા મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટનાઓનો સંદેશ આપનારા તથા રહસ્યમય હકીકતોનું ઉદ્ઘાટન

કરનારા સ્વપ્નો આવે છે. ત્રિકાળજ્ઞાની, સિદ્ધહસ્ત સ્તરના માણસોમાં પાંચમું શરીર જાગૃત થાય છે. તેમને ભવિષ્યમાં બનનારી ઘટનાઓ સૂક્ષ્મ જગતમાં પ્રત્યક્ષ વર્તમાનની માફક દેખાઈ આવે છે, જોકે સાધારણ સ્થિતિના માણસો માટે અશક્ય જેવું હોય છે.

ઋષિ, તપસ્વી, સંતો અને યોગીજનોમાં છઠ્ઠું શરીર વિકસિત થાય છે. એને કોસ્મિક બોડી કે દેવ સ્વરૂપની સ્થિતિ પણ કહેવાય છે. જેનું અંતઃકરણ દેવત્વથી ઓતપ્રોત હોય, તે જ દેવતા છે. દેવતા માનવી ચેતનાના છજ્જ પરિમાણમાં જ નિવાસ કરે છે અર્થાત્ એવા માણસ જેમની મનઃસ્થિતિ અને અંતઃકરણ દેવતાઓ જેવું વિકસિત હોય છે, જે માત્ર આપવાનું જ જાણે છે, જેમને સર્વત્ર વિરાટના દર્શન થાય છે, તેઓ જીવતાં જાગતાં માનવ શરીરમાં બિરાજમાન દેવતા છે.

બ્રહ્મ શરીર અથવા બોડીલેસ બોડી અંતિમ સાતમા પરિમાણની સ્થિતિ છે. આ સાતમું શરીર વિકસિત થવાથી સ્થૂળ શરીર સંબંધી બધી પ્રારંભિક આસક્તિઓ સમાપ્ત થઈ જાય છે. પરમાત્માની સાથે, નિયામક સત્તાની સાથે સીધો સંબંધ સ્થપાઈ જાય છે તથા પરસ્પર દિવ્ય આદાન-પ્રદાનનો માર્ગ ખુલી જાય છે. બ્રહ્મ શરીરનો સંબંધ બ્રહ્મની સાથે જોડાઈ જવાથી તેની સ્થિતિ લગભગ બ્રહ્મ સ્તરની થઈ જાય છે. આવા સ્તરની સ્થિતિમાં પહોંચવાની વાતને વેદાંતમાં 'તત્ત્વમસિ', 'સચ્ચિદાનંદોહમ્' 'શિવોહમ્' કહેવામાં આવ્યું છે. અવતાર સાતમા શરીરમાં પહોંચેલી આત્માઓ હોય છે, જેમની પોતાની કોઈ ઈચ્છા-આકાંક્ષા હોતી નથી. સૃષ્ટિના સમતોલનને માટે તેઓ વિવિધ સમય પર વિધાતાની ઈચ્છાનુસાર વિકસિત અને અવતરિત થાય છે, ઉદ્દેશો પૂરા કરે છે તથા લોકમંગળના

માટે જીવીને અનેક લોકોને પોતાની સાથે તારી દે છે.

ભૌતિક આકર્ષણોનો વિસ્તાર ત્રીજા પરિમાણ સુધી હોય છે. નર અને નારીની માન્યતાઓ પણ આ જ સ્થિતિ સુધી સીમિત રહે છે. કમશઃ ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું અને સાતમું પરિમાણ વિકસિત થઈ જવાથી સાધકને સર્વત્ર એક જ આત્માની અનુભૂતિ થવા લાગે છે. ગીતામાં વર્ણવેલ સ્થિતપ્રજ્ઞ અને ઉપનિષદમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ તત્ત્વજ્ઞાનીની સ્થિતિ છઠ્ઠું શરીર વિકસિત થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. પરિવર્તનશીલ સંસારની ઘટનાઓ આવી મનઃસ્થિતિયુક્ત દેવપુરુષોને પ્રભાવિત કરી શકતી નથી. તેઓ નિર્વિકાર, નિર્લિપ્ત અને નિસ્પૃહ બની રહીને આત્મિક પ્રગતિની દિશામાં આગળની પંક્તિમાં રહે છે.

અન્ય જીવોની માફક દરેક માણસનો વિકાસ પ્રકૃતિની પ્રેરણાથી ત્રણ શરીરો સુધી આપોઆપ થતો રહે છે. પરંતુ એની આગળના સૂક્ષ્મતમ શરીરોના પરિમાણોના માટે સ્વયં પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. સાત લોકોમાં એકએકથી ચઢિયાતી સમૃદ્ધિઓ અને વિભૂતિઓનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે. તે બધી વિભૂતિઓ, રીદ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓ મનુષ્યની અંદર રહેલાં આ ઊંડા પડળોમાં સમાયેલ છે. ભૌતિક ક્ષેત્રની મહત્ત્વપૂર્ણ સિદ્ધિઓ તેમને હસ્તગત થાય છે, જે અસાધારણ પુરુષાર્થ માટે સાહસ પૂરું પાડે છે. એનાથી આગળની આત્મિક ક્ષેત્રની ચમત્કારી વિભૂતિઓ તેમને જ પ્રાપ્ત થાય છે, જેઓ ઉચ્ચ સ્તરીય સાધના પુરુષાર્થને માટે તત્પર હોય છે અને તે માટેનું સાહસ કરે છે. આધ્યાત્મિક જગતની આ રીતિ-નીતિથી પરિચિત થવું દરેક જીવધારીને માટે અનિવાર્ય છે.

ભારતીય નારીની મહાનતા

ભારતીય નારીઓનો પ્રાચીન આદર્શ જો કે સમયના પ્રભાવથી ઘણો બધો નષ્ટ થઈ ગયો છે અને બદલાઈ પણ ગયો છે. છતાંય પ્રાચીન સંસ્કારોને કારણે હજુ પણ એક સામાન્ય ભારતીય નારીમાં જે વિશેષતાઓ જણાય છે, તે સંસારના અન્ય કોઈ ભાગમાં મળી શકવી અશક્ય છે. હાલમાં પણ ભારતીય નારીઓમાં જેટલો સતીત્વ અને ત્યાગનો ભાવ જોવા મળે છે, તેનું ઉદાહરણ કોઈ પણ દેશમાં મળવું મુશ્કેલ છે.

નારીમાં બાળપણથીજ ભોળપણ હોય છે. તેનામાં સહનશીલતા, કોમળતા, લજ્જા, ઉદારતા વગેરે ગુણો સ્વાભાવિક હોય છે અને આત્મસમર્પણ માટેની પ્રબળ ભાવના હોય છે. એ જેને આત્મસમર્પણ કરે છે તેના દીપો નીલકંઠની માફક જીવન પર્યંત ઘૂંટડે ઘૂંટડે પી જવામાં સતત પ્રયત્નરત રહે છે અને તેને જ પોતાનો આરાધ્ય દેવતા માને છે. તે તેને પોતાના હૃદયથી કદી અલગ કરવા ઈચ્છતી નથી. સાથોસાથ આત્મસમર્પણ થયા પછી તે પોતાના જીવનના પ્રત્યેક ટીપાંને તેને માટે ખર્ચી નાખે છે. તે ફક્ત ઘરના કાર્યો સુધી સીમિત રહેતી નથી, પરંતુ પતિદેવના સંબંધિત બધા બહારના કાર્યોમાં સહભાગી બનતી રહે છે. આ બધું કેમ ? એટલા માટે તે પોતાનું સર્વ કંઈ તેને સમર્પિત કરીને તેની અર્ધાંગિની બની ગઈ છે અને પોતાના બીજા અંગના વિષયમાં ચિંતા કરવી તેનો સ્વાભાવિક ધર્મ બને છે. નારીની આ ભાવના ન

સમજી શકવી પુરુષોની નાસમજદારી ગણાશે.

આ રીતે નારી શરૂઆતથી જ પોતાના જીવનનું બલિદાન આપતી રહે છે. સંસારમાં પોતાના માટે તેનું કંઈ નથી. તેની પાસે જે કંઈ છે તે બીજાઓના માટે અર્થાત્ પતિ, કુટુંબ અને દેશના માટે હોય છે. આપવાના વિષયમાં તે ગર્ભધારણ કરે છે. આ તેના જીવનનું સૌથી સમર્પણ છે. આમ કરવાથી તેને શું મળે છે ? તે તો દેશ અને સમાજ માટે મહાન ભેટ અર્પણ કરે છે.

તે પોતાના લોહીમાંથી ગર્ભનું પોષણ કરે છે અને નવ મહિના સુધી બિનજરૂરી ભાર ઉપાડતી રહે છે. તે બેચેની, ચક્કર, ઉબકા વગેરેના પ્રકોપથી દિવસરાત પરેશાન થતી રહે છે. ચાલતી વેળાએ કોઈવાર અચાનક ગબડી પડે છે અને કોઈ કોઈ વખત તો પ્રસવની અસહ્ય પીડાથી છેવટે પોતાનો જીવ ગુમાવી બેસે છે. જો બાળકનો હેમખેમ જન્મ પણ થઈ જાય તો તે દેશ અને સમાજની થાપણ ગણાય છે. તે બાળક માતાનું ન રહેતાં પોતાની ઈચ્છા મુજબ પોતાનો રસ્તો પકડી લે છે. આમ થાય તો પછી નારીને શું મળ્યું ગણાય ? નારીનું શરીર પણ જેને તે પોતાનું ગણે છે તે પણ ગર્ભને કારણે ઘસાતું જાય છે. તે તો શુકના કેટલાક ટીપાં ગ્રહણ કરે છે અને તેની સાથે શરીરના લોહીના હજારો ટીપાંઓ ભેળવીને સમાજના માટે એક નવા સંતાનનું મહાન દાન કરે છે. તો પછી મેળવ્યું શું ?

બાળકનો જન્મ થાય છે ત્યારે તો કેટલાક સમ્તાહો સુધી ખાટલા પર પડી રહે છે, વેદના સહન કરતી રહે છે અને પોતાને અસહાય સમજીને ચૂપચાપ પથારી પર સૂઈ રહે છે. આ સંજોગોમા ગર્ભધારણ કરવો તેમાં શાની પ્રાપ્તિ સમજી શકાય ? આ તો જગતને એક મહાન દાન આપવાનું બહાનું છે. એટલા માટે ગર્ભાધાન એક મહાન ત્યાગનું ઉદાહરણ છે, નહીં કે કોઈ પ્રાપ્તિનું.

એથીય આગળ વિચારીએ તો નારીની મહાનતા સવિશેષ ચમકી ઉઠે છે. બાળકો મોટા થાય છે અને તે તેમને પ્રસન્ન રાખવા માટે ભાઈ, લાલો, બાબૂ કહીને ફોસલાવી રહે છે અને પોતે ખાવાપીવાનું ભૂલી જાય છે. જો તેના કુટુંબમાં ગરીબી આવી જાય અથવા કોઈ કારણવસાત્ તેના રસોડામાં રસોઈની તંગી પડે તો તે સમગ્ર કુટુંબને ખવડાવી પીવડાવીને પોતે ભૂખ્યા પેટે સૂઈ જાય છે. કોઈને તે વિષયમાં કંઈ કહેવું કે ફરિયાદ કરવી તેના સ્વભાવમાં આવતું નથી. બીજા દિવસે સંજોગવસાત્ જો પૂરતું ભોજન ન હોય તો તે બધાને ખવડાવી પીવડાવીને ફરીથી ભૂખી રહી શકે છે. આમ કેમ ? શું તેને ભૂખ લાગતી નથી ?

સમગ્ર માનવ પ્રાણીઓની માફક તેને પણ ભૂખ સતાવે છે. છતાંય તે તેવું કેમ કરે છે ? એટલા માટે કે બીજાઓ માટે ત્યાગ કરવાનું તે બાળપણથી શીખી ગઈ હોય છે અને આ સ્વાભાવિક ગુણ થઈ ગયો હોય છે.

જો પતિદેવ કદીક કોઈ કારણવસાત્ ઘેરથી નારાજ થઈને ક્યાંય ચાલી જાય છે તો કોણ આખી રાત બેસી રહીને રોતું રહે છે ?

પરસ્પરનો કજિયો હોય ત્યારે પતિની ભૂલ હોવાં છતાંય તેની કોણ સ્વયં માફી માગે, રિસાઈ જાય ત્યારે મનાવે અને વાતવાતમાં વિનવણી કરે ? કોણ પોતાની મર્યાદાની રક્ષા માટે ચીમૂરની સ્ત્રીઓની માફક કૂવા અને નદીમાં કૂદી પડીને જીવ આપી દે છે ? પોતાનું અસ્તિત્વ ગુમાવી દઈને કોણ જીવનપર્યંત બીજાના તાબામાં રહેવાનું સ્વીકારશે ? રાતના બાર-એક વાગે અતિથિ આવી જાય ત્યારે કોણ પથારીમાંથી ઊઠીને ઊંઘમાં હોવા છતાંય તેના ખાવા-પીવાના કાર્યમાં જોડાઈ જતું હોય છે ?

ઉપર્યુક્ત બધા પ્રશ્નોનો એક અવાજમાં ઉત્તર મળશે - ભારતીય નારી. ધર્મ અને સંસ્કૃતિની પ્રતીક સમાન ભારતીય નારી કઈ સમસ્યાનો ઉકેલ શોધી શકતી નથી. તે દાનવને પણ માનવ, હત્યારાને પણ ધર્માત્મા અને નિર્દયને દયાવાન બનાવી શકે છે. તેના આંસુઓમાં ધર્મ છે. કર્મમાં સંસ્કૃતિ અને હાસ્યમાં સુખનું રાજ્ય હોય છે. સાચા અર્થમાં માનવ ધર્મનું તે જ પાલન કરી શકે છે.

મનુજીએ ધર્મના દસ લક્ષણો ગણાવ્યાં છે.

“ધૃતિ ક્ષમા દમોઽસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિનિગ્રહઃ ।

ધીર્વિય સત્યમક્રોધો દશકં ધર્મ લક્ષણમ્ ॥”

એમાંથી પ્રત્યેકને નારી કેવી રીતે નિભાવે છે, એના વિશે સંક્ષિપ્તમાં ચર્ચા કરવી યોગ્ય ગણાશે.

સંસારમાં કોઈ પણ માનવી દસ લક્ષણોથી પરિપૂર્ણ હોય અને પૂર્ણ રૂપથી ધર્મનું પાલન કરી શકતો હોય તેવો જવલ્લે જ જોવા મળશે. જો કોઈ કરી શકતું પણ હોય તો તેને એવું કરવા માટે અસીમ સાધના કરવી પડી હશે. પરંતુ

નારીના જીવનમાં ઉપર્યુક્ત દસે વાત સ્વભાવ બની ગઈ છે. તેના વિના તેને ચેન જ પડતું નથી. તે દસ વાતોનું કઠોરતાપૂર્વક પાલન કરતી રહી છે અને તેથી સમગ્ર સંસારની માર્ગદર્શિકા બની ગઈ છે. ખૂબ જ કઠિન પરિસ્થિતિઓમા વિપત્તિઓથી ઘેરાયેલી રહેવા છતાંય તે ધીરજપૂર્વક પતિની અનુગામિની બની રહે છે. પતિ તેની સાથે ખૂબ જ ધોર અત્યાચાર કરે છે, દારૂસેવનથી તેનું જીવન દુષ્કર બનાવી દે છે, તેના ઘરેણાં વેચીને જુગાર રમે છે, પરંતુ તેને જેવો વિપરિત સ્થિતિમાં આવતો જુએ છે ત્યારે તે સર્વ કંઈ ભૂલી જઈને સહાનુભૂતિપૂર્વક તેને સહાય કરવામાં તત્પર બની જાય છે. પોતાને વીતેલી પીડાઓના બદલામાં એક પણ શબ્દ પતિની વિરુદ્ધમાં કહેવાનું તેના ગજા બહારની વાત બને છે. તે પોતાના હૃદય અને સ્વભાવથી મજબૂર છે. કોમળતા છોડીને કઠોર થવાનું તેને ગમતું નથી. તેનું ચારિત્ર્ય અને હૃદય ક્ષમાની ઉપરાંત અન્ય

કંઈ જાણતું નથી. તે પોતાની રીતે પૂર્ણ છે.

પોતાના પર કાબૂ રાખીને ઈચ્છા હોવા છતાંય સારી વસ્તુઓ અને ખોરાક સ્વયં ન ખાઈને કુટુંબીજનોને ખવડાવી દેવો, પોતાની પીડા ભૂલી જઈને બીજાઓની પીડામાં સંવેદના દર્શાવવી, ક્રોધ ન કરીને હંમેશાં સારા બની રહેવું તેના માટે પર્યાપ્ત છે. તેનું સફાઈકામ અને ઈન્દ્રિય નિગ્રહનું દરરોજનું કાર્ય અનુકરણીય છે. કુટુંબ, સાધુ અને પતિની સેવા કરવી, ઉદાર હૃદયથી પીડિતો અને દુઃખીઓની સહાય કરવી, પોતાના સુખદુઃખની પરવાર કર્યા સિવાય રાતદિવસ ઘરના કાર્યોમાં રૂબેલા રહેવું અને એમ કરીને 'ગૃહિણી' પદ પરની જવાબદારી નિભાવતા રહેવું એનાથી મોટું સફાઈકામ અને ઈન્દ્રિય નિગ્રહ બીજું શું હોઈ શકે ?

નારીની મહાનતાની આ એક ઝલક માત્ર છે.

પ્રખ્યાત અંગ્રેજ કવિ અલેક્ઝેન્ડર પોપની આર્થિક સ્થિતિ એટલી સારી ન હતી, છતાંય એક વખત તેમણે પોતાના મિત્ર હાસ્યવ્યંગ લેખક સ્વિફ્ટ જોનાથનને બતાવ્યું કે મને જરૂરિયાતવાળાને અને અસહાયોને આપવામાં ખૂબ જ ખુશી થાય છે. આથી હું ઈચ્છું છું કે દરેક વર્ષે ૧૦૦ પાઉન્ડ આપવાનો ક્રમ બનાવું.

જોનાથને ચર્ચા કરતાં પૂછ્યું, “પરંતુ મિત્ર આ તો તમારી હેસિયતની બહારની વાત છે.” આ પર પોપે કહ્યું, “આપ શું જોઈ શકતા નથી કે મારી પાસે કંઈક તો છે, પરંતુ સેંકડો-હજારોની પાસે તો કંઈ પણ નથી.”

પોપે પરંપરાની શરૂઆત કરી અને મૃત્યુપર્યંત જાળવી રાખી. જ્યારે તેઓ મર્યા ત્યારે તેમની પાસે એક પેન્સ પણ બચ્યો ન હતો, જોકે વર્ષનાં પૌંડ તેઓ નિયમાનુસાર દાનમાં આપી ચૂક્યા હતા.

* * *

જીભ ઉપર કાબૂ રાખો, સ્વાદ માટે નહીં સ્વાસ્થ્ય માટે ખાઓ.

નિદ્રા એક યજ્ઞ છે અને સ્વપ્ન, તેના શક્તિ કિસ્સો

તમે તો સૂતેલા છો, તો પછી ભલા સ્વપ્નો કોણ જોઈ રહ્યું છે ? ઊંઘમાં જતાંવેત શરીર તો સૂઈ જાય છે અને ઈન્દ્રિયો પણ નિષ્ક્રિય બની જાય છે. ગાઢ નિદ્રામાં સૂઈ જતાં જ માણસને પોતાની આસપાસ શું બની રહ્યું છે એની કંઈ ખબર જ રહેતી નથી. એક રીતે તે સૂતેલો હોવા છતાંય પણ કોઈ બીજી દુનિયામાં ચાલી જાય છે. પછી પ્રશ્ન થાય છે કે શરીરનું ક્યું બહારનું કે અંદરનું અંગ હોય છે, જે સ્વપ્નો જુએ છે ? પ્રશ્નોપનિષદમાં ગાર્ગ્ય મુનિ પિપ્લાદ ઋષિને આ જ સવાલ પૂછે છે -

“કાન્યસ્મિંજજાગૃતિ કતર એવ દેવ સ્વપ્નાન્યશ્યન્તિ (૪/૧)” અર્થાત્ કોણ કોણ જાગતા રહે છે અને સ્વપ્ન અવસ્થામાં કોણ-કોણ સ્વપ્નની ઘટનાઓને જોતાં રહે છે.

ચોથા પ્રશ્નમાં ગાર્ગ્ય મુનિ પિપ્લાદ ઋષિને નિદ્રાના સમયે મનુષ્ય શરીરની સ્થિતિના સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછે છે. જેના ઉત્તરમાં પિપ્લાદ ઋષિ કહે છે કે નિદ્રા એક યજ્ઞ છે. આ શરીર રૂપી નગરમાં પાંચ પ્રાણ રૂપી અગ્નિઓ જાગતી રહે છે. શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ બંને આ યજ્ઞમાં આપવામાં આવનારી આહુતિઓ છે. એને જે સમભાવથી પહોંચાડે છે તે હોતા છે. આ મન જ યજમાન છે અને તેને મળનારું અપેક્ષિત ફળ જ ઉદાન છે. આ ઉદાન જ મન રૂપી યજમાનને દરરોજ નિદ્રાના સમયે બ્રહ્મલોકમાં મોકલે છે અર્થાત્ હૃદય ગુફામાં લઈ જાય છે. (પ્રશ્નો-૪, ૩-૪)

ઋષિના મત મુજબ નિદ્રા એક યજ્ઞ છે અને તે વેળા શરીરમાં જનારા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ આહુતિઓ છે. આ અલંકારિક ઉત્તરમાં ઋષિએ એ બતાવ્યું છે કે સ્વપ્નના માધ્યમથી મન જીવાત્માની પાસે પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જો

કે ઊંઘમાં પડનારા વિકાસોને કારણે પણ કેટલાક સ્વપ્નો આવે છે. તે સમયની કષ્ટદાયક અનુભૂતિઓ અને માનસિક પરેશાનીઓ પણ પોત-પોતાના સ્તરના પીડાદાયક બિહામણાં સ્વપ્નો ઊભા કરી દે છે. સૂતાં-સૂતાં ધૌન ઉત્તેજનામાં કામક્રીડાના દેશ્યો જોવાં મળે છે. અતૃપ્ત મહેચ્છાઓ પણ પોતાનો રંગમહેલ બનાવવા-બગાડવાની રમત રમે છે અને કેટલાય પ્રકારના સ્વપ્નોની સૃષ્ટિ રચાય છે. આ રીતના સ્વપ્નો મોટેભાગે મહત્ત્વહીન હોય છે. તેમનું જો વિશ્લેષણ કરવામાં આવે તો તેમની સહાયથી મનઃસ્થિતિનું પરીક્ષણ-નિદાન કરી શકાય છે. જેવી રીતે મૂળ-મૂત્ર, લોહી વગેરેના પરીક્ષણ દ્વારા શારીરિક રોગોનું નિદાન કરવામાં આવે છે. પરંતુ મહર્ષિ પિપ્લાદની રજૂઆત નિદ્રા યજ્ઞથી સંબંધિત છે.

આમ તો અગ્નિઓ બીજી પણ હોય છે, જેમાં કૂડો-કચરો સળગાવવાથી લઈને રસોઈ બનાવવાની અને મકાન સળગાવવાની પ્રિય-અપ્રિય ઘટનાઓ બનતી હોય છે. પરંતુ યજ્ઞાગ્નિ તે અગ્નિઓ કરતાં અલગ છે. આ જ રીતે નિદ્રાને પણ અગ્નિની સંજ્ઞા આપીને તેને યજ્ઞ સ્તરના સ્વરૂપવાળી નિદ્રા મનને એવા ઉચ્ચ લોકોની યાત્રા કરાવી દે છે, જેમને આશીર્વાદ અને અલૌકિક અનુભૂતિઓ કહી શકાય છે. ઋષિએ આ જ સ્તરના સ્વપ્નોને બ્રહ્મલોકની યાત્રા-હૃદય ગુફામાં રહેલી આત્મચેતનાની નજીકતાની પ્રાપ્તિ અને તેના માધ્યમથી વિરાટ ચેતનાની સાથે સંબંધ જોડવાનું દ્વાર કહ્યું છે.

આજ સુધી વિજ્ઞાનમાં પણ સ્વપ્નોને અતૃપ્ત મહેચ્છાઓ અને દબાઈ ગયેલી કામનાઓનું જ પ્રતીક માનવામાં આવતું હતું, પરંતુ હાલમાં

થયેલી શોધો પ્રમાણે સ્વપ્નોની બાબતમાં મનોવૈજ્ઞાનિકો પણ કહેવા લાગ્યા છે, કે કેટલાંય સ્વપ્નો એવાં હોય છે જેની આધુનિક મનોવિજ્ઞાનના આાર પર વ્યાખ્યા આપી શકાતી નથી. કેલિફોર્નિયા વિશ્વવિદ્યાલય તથા શિકાગો વિશ્વવિદ્યાલયે આ રીતના અવ્યાખ્યાયિત સ્વપ્નોનું રહસ્ય ઉકેલવા માટે 'સ્વપ્ન પરીક્ષણ વિભાગ' ખોલ્યો છે. ત્યાં લોકોને બોલાવવામાં આવે છે અને તેમને પૈસા આપીને સૂવાડવામાં આવે છે. તેઓ ગાઢ નિદ્રામાં સૂઈ શકે એટલા માટે જરૂરી વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવે છે અને સૂવાના સમયે તેમના મગજમાં ચાલનારા વિદ્યુત તરંગોને રેકર્ડ કરવાની સાથોસાથ જાગ્યા પછી તેમને યાદ રહેલાં સ્વપ્નોનું વિશ્લેષણ પણ કરવામાં આવે છે.

આ વિશ્વવિદ્યાલયો દ્વારા કરવામાં આવેલી શોધો દ્વારા મળેલ નિષ્કર્ષથી ફોઈડના એકાંગી સ્વપ્ન સિદ્ધાંતની આ માન્યતા લગભગ નષ્ટ થઈ ગઈ છે. દૈનિક જીવનની અતૃપ્ત મહેચ્છાઓ, ઈચ્છાઓ અને સંવેદનાઓ જ નિદ્રાના સમયે સ્વપ્નના રૂપમાં પરિણમતી હોય છે. મનોવિજ્ઞાનના વિશ્વવિખ્યાત આચાર્ય કાર્લ યુંગે પોતાના પુસ્તક 'મેમરિજ ડ્રીમ્સ રિક્લેક્શન્સ' માં લખ્યું છે એતન મગજને જ્ઞાનપ્રાપ્તિના જેટલાં સાધનો પ્રાપ્ત છે, તેના કરતાં ક્યાંય અનેક નક્કર સાધનો ઉપચેતન (સબકોન્શિયસ) મનને પ્રાપ્ત છે. એતન મન દેશ્ય, શ્રાવ્ય તથા ઈન્દ્રિય અનુભૂતિઓ દ્વારા જ્ઞાન મેળવે છે, પરંતુ અચેતનની પાસે તો જ્ઞાનપ્રાપ્તિના અનેક સાધનો છે. તે અંતરિક્ષમાં થતા રહેતા સંકેત કંપનોને પણ પકડી લે છે, જેમાં અનેક વિવિધ સ્તરની જાણકારીઓ હોય છે.

જ્યારે એતન મન સૂઈ જાય છે ત્યારે આ ઉપચેતન મન સક્રિય બને છે. એતન મન સૂતું નથી, જેને મગજ પણ કહી શકાય છે. સૂતી વેળાએ મનમાં ચાલુ રહેનારા વિચારો અને કામનાઓની દેશ્યાવલી સાધારણ સ્વપ્નોના રૂપમાં ઉભરાઈ આવે છે. પરંતુ જ્યારે મગજ પણ થાકેલું હોય છે ત્યારે એતન મન સૂઈ જાય છે, તેથી ગાઢ નિદ્રાની સ્થિતિ બને છે. કાર્લ યુંગના મત મુજબ તે ગાઢ નિદ્રાના સમયે ઉપચેતન મન સક્રિય બની જાય છે.

ફ્લોરેન્સ (ઈટાલી) ના મનોવિજ્ઞાની ગેસ્ટન ડગદિયાનીનું કહેવું છે કે સક્રિય મગજ શિથિલ થવાથી અથવા સુષુપ્ત અવસ્થામાં ચાલી ગયા પછી દેખાતા સ્વપ્નોમાં કેટલાય એવા સંકેત મળી આવે છે, જે મહત્ત્વપૂર્ણ કહી શકાય છે. આ સ્થિતિમાં પણ લોકોને એવા આધારો પ્રાપ્ત થાય છે, જેને ઘણી જ માથાકૂટ કર્યા પછી પણ સમજી શકાયા નથી. પોતાના સ્વયંના સ્વપ્નનું વિશ્લેષણ કરતી વેળાએ તેમણે આ વાત કરી હતી.

જ્યારે ગેસ્ટન સાત વર્ષની ઉંમરના બાળક હતા, તે સમયની ઘટના છે. ત્યારે તેઓ મોટેભાગે સ્વપ્નમાં એ જોતાં હતાં કે તેઓ કોઈ મોટા મંદિરમાં પુજારીનું કામ કરી રહ્યાં છે. તે સ્વપ્ન એટલું સ્પષ્ટ હતું કે મકાનનો નકશો તેમના મગજમાં અંકિત થઈ ગયો અને તે સ્વપ્નની ગાઢ છાપ પણ તેમના મગજમાં છવાઈ ગઈ. એક વખત ફરીથી તેઓ ભારત આવ્યા તો તેમણે ફરીથી તેવું જ સ્વપ્ન જોયું. ભારત મંદિરોનો દેશ છે એ તો તેમને માલુમ હતું. આથી તેઓ પોતાની જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા માટે બધા પ્રખ્યાત મંદિરોમાં ગયા. શોધતાં-શોધતાં

તેઓ મહાબલીપુરમના એક મંદિરમાં ગયા, તો તેને જોઈને તેઓ દિક્મૂઢ બની ગયા. એ મંદિર હૂબહૂ સ્વપ્નમાં જોયેલાં મંદિર જેવું હતું. આ સ્વપ્નનું વિશ્લેષણ તેમણે પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ બતાવતાં કર્યું છે.

સ્વપ્નોની સાથે જોડાયેલ દૂરદર્શન, અજ્ઞાનનું જ્ઞાન અને ભવિષ્યના પૂર્વાભાસની ઘટનાઓ પણ એ જ સાબિત કરે છે કે મનુષ્યની ચેતના સ્વપ્નોના માધ્યમથી સૂક્ષ્મ જગતની હલચલોની સાથે પોતાનો સંપર્ક સ્થાપિત કરે છે. મગજ કે ચેતન મન શિથિલ થતાં વેત જ મનુષ્યની સૂક્ષ્મ ચેતના પર છવાઈ રહેનારું તેમનું આવરણ હટી જાય છે અને તેનો સંપર્ક દિવ્ય ચેતના સાથે જોડાઈ જાય છે. ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ અને યોગનિદ્રાના સમયે પણ ચેતન મન તથા બુદ્ધિની દોડધામ ઓછી થઈ જાય છે અને તે સમયે પણ અંતઃચેતનાની સાથે સંપર્ક કરી લે છે. સાઘકોને વિરાટ ચેતનાપૂર્ણ સમાધિ અથવા અર્ધ સમાધિની સ્થિતિમાં જે દિવ્ય અનુભૂતિઓ થાય છે, તેમને જાગૃત અને વધુ યથાર્થ સ્વપ્ન કહેવામાં આવે તો તેમાં કોઈ અતિશયોક્તિ ગણાશે નહીં.

પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક હૈન્નર મારસનું કહેવું છે કે પોતાને અંતઃચેતનાને એ રીતે તાલીમ આપી શકાય છે કે તે સ્વપ્નોનો સંકેત સમજી શકે. સિડનીના ટામફીચર નામના માણસે તો આ કરી પણ બતાવ્યું છે. એટલું જ નહીં તેણે એવી ક્ષમતા પણ મેળવી લીધી છે કે જાગૃત સ્થિતિમાં ન ઉકેલી શકાતી સમસ્યા અને ગુંચવણોને તેઓ સ્વપ્નોના માધ્યમથી ઉકેલી શક્યા. આ ક્ષમતાને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમણે વર્ષો સુધી કેટલાયે વર્ષો સુધી મહાવરો કર્યો હતો. ટામફીચરની

સ્વપ્નસિદ્ધિની કેટલીયે સાબિતીઓ સિડનીના સમાચાર પત્રોમાં પ્રકાશિત થતી રહી છે.

એક સાબિતી તો સિડની નગરના પોલીસ કાર્યાલયમાં નોંધાયેલી છે. એમાં ફીચરે એક ચોરાયેલ બાળકને અપહરણકર્તાઓની પકડમાંથી મુક્ત કરાવવામાં પોલીસને મદદ કરી હતી. બાળક એ સમયે ક્યાં છે, તેને ક્યા માણસો ઉપાડી ગયા છે અને તેઓ ક્યાં છે, તેઓ બાળકને કઈ કઈ તકલીફો આપી રહ્યા છે વગેરે વાતોનું વર્ણન ટામફીચરે સ્વપ્નમાં જોઈને કર્યું હતું. આ કાર્ય માટે સિડની પોલીસે તેમને બે હજાર ડોલર ઈનામના સ્વરૂપમાં આપ્યા હતા.

યોગ સાધના ધ્યાન અભ્યાસ અને આત્મિક સાધનાઓ દ્વારા થતી હોય છે. અથવા પૂર્વજન્મોના સંસ્કારોના પરિણામ સ્વરૂપ થતી હોય છે, જ્યારે માણસનું આત્મિક સ્તર ઊંચું જઈને તેનું મન આત્માના સાન્નિધ્યમાં પહોંચી જાય છે, ત્યારે તે આ સ્તરની અનુભૂતિઓ સ્વપ્નોના માધ્યમથી પ્રાપ્ત કરે છે. ઉપચેતન મન એવા સ્વપ્ન સંકેતો જ પકડે છે, જેનાથી કોઈનું ભલું થતું હોય અથવા પોતાનું પવિત્ર સાધ્ય પણ પવિત્ર સાધનોથી સધાતું હોય. સ્વપ્નોના માધ્યમથી આજ સુધી ન તો કોઈને અનીતિ અપનાવવાના અથવા અનિચ્છનીય લાભ ઉઠાવવાના સંકેત મળ્યા હોય અથવા તે સંકેતો કોઈને પહોંચાડવાની પ્રેરણા મળી હોય છે. એવા ઉદાહરણ અવશ્ય મળે છે, જેમાં માણસના સૌભાગ્યના ઉદયમાં આવનારા અવરોધોને હટાવવાની પ્રેરણા મળી હોય.

સ્વપ્નોના માધ્યમથી વિરાટ ચેતના માણસને દિશાબોધ પણ કરાવે છે, જેમ કે ઘણે દૂર

ચોકીઓ પર લડી રહેલા સૈનિકોને તેમના અફસરો વાયરલેસ અથવા ટ્રાંસમીટર સંકેત આપે છે કે અમુક દિશામાં આગળ વધો, અમુક મોરચા પર આક્રમણ કરો, તે જ રીતે વિરાટ ચેતના પણ માનવીય ચેતનાને માર્ગદર્શન આપે છે. અમેરિકાના ચાર્લ્સ ફિલ્મોરને મળેલા સ્વપ્નસંકેતો આ જ સિદ્ધાંતને અનુમોદન આપે છે.

ચાર્લ્સ ફિલ્મોર એક સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના માણસ હતા. તેઓ પોતે ધ્યાન સાધનાનો અભ્યાસ કરવા અને લોકોને પણ કરાવતા હતા. એક રાત્રે તેમણે સ્વપ્નમાં જોયું કે એક અજાણ્યો માણસ તેમને પોતાની પાછળ-પાછળ આવવાનો સંકેત કરી રહ્યો છે. તેઓ તેની પાછળ-પાછળ ચાલી નીકળ્યા અને કંસાસનગરમાં પહોંચી ગયા. પછી તે માણસ તેમને અજાણ્યા સ્થળ પર લઈ ગયો. ત્યાં તેણે ચાર્લ્સના હાથમાં એક સમાચાર પત્ર આપ્યું, જેનો પહેલો અક્ષર 'યુ' જ તેઓ વાંચી શક્યા હતા કે એક પછી એક અનેક સમાચાર પત્રો તેમના હાથમાં આવતાં ગયાં. સાથે જ તેમણે જોયું કે સામે બેઠેલા ઘણા માણસો ધ્યાન કરી રહ્યા છે.

આ સ્વપ્નોનો તેમણે સ્પષ્ટ અર્થ કર્યો કે તેઓ ધ્યાન સાધનાનો પ્રચાર કરે. સંયોગની વાત છે કે એક દિવસે કેટલાક લોકોએ તેમની પાસે આવીને આ કાર્યનો વ્યવસ્થિત પ્રચાર કરવાની રજૂઆત કરી. એના પછી ચાર્લ્સ ફિલ્મોર કંકાસ શહેરમાં જતા રહ્યાં. ત્યાંના લોકોએ જે જગ્યા પર સંસ્થાનું કાર્યાલય ખોલવાની વાત કરી તે જગ્યા આમેય ચાર્લ્સ માટે અજાણી હતી, પરંતુ તેને સ્વપ્નમાં જોયા મુજબની તે જગ્યા હતી તે જ જગ્યા પર 'સોસાયટી ઓફ સાયલેન્ટ યૂનિટી'

નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી. સંસ્થા તરફથી જે સમાચારપત્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું તેનો પ્રથમ અક્ષર 'યુ' જ હતો અને અખબારનું નામ 'યૂનિટી' રાખ્યું. ત્યાર પછી બીજી પત્રિકાઓ ત્યાંથી છપાવા લાગી અને સ્વપ્નની હકીકત સાચી બની ગઈ.

કોઈ વખત સ્વપ્નો એટલાં પ્રેરક હોય છે કે તેના કારણે મનુષ્યનું જીવન દિશા જ બદલી દે છે. બધા જાણતા હતા કે ભગવાન બુદ્ધ રાજકુમાર હતા. તેમના પિતા શુદ્ધોદને તેમની સંન્યાસી બની જવાની ભવિષ્યવાણી સાંભળીને તેમની સામે કોઈ દુઃખદ પ્રસંગ ન આવે તેનો દરેક શક્ય પ્રયત્ન કર્યો હતો. છતાંય એક વૃદ્ધ રોગી અને એક શબયાત્રાને જોઈને તેમની જીવનપ્રવાહની દિશા બદલાઈ ગઈ. આ પ્રસંગોએ તેમનું ચિત્ત વિચલિત કરી દીધું. એક દિવસ તેમણે સ્વપ્ન જોયું કે કોઈ સફેદ વસ્ત્રધારી એક વયોવૃદ્ધ દિવ્ય પુરુષ આવ્યા અને તેમનો હાથ પકડીને સ્મશાન લઈ ગયા. આંગળીનો ઈશારો કરીને તે દિવ્ય પુરુષે બતાવ્યું. જુઓ ! આ ત્હારી લાશ છે, એને જુઓ અને આ મળેલા જીવનનો સદુપયોગ કર. આંખો ખુલતા જ રાજકુમાર સિદ્ધાર્થે નિશ્ચય કરી લીધો કે આ મૂલ્યવાન સૌભાગ્યનો તેમણે કેવી રીતે સદુપયોગ કરવાનો છે, જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે અને તેઓ તે જ ક્ષણે રાત્રિ દરમિયાન રાજપાટ છોડીને શ્રેયની શોધમાં નીકળી ગયા તથા તે શ્રેય મેળવી જ લીધું.

શંકાની રાજ્યકાંતિની સફળ સંચાલિકા 'જોન ઓફ આર્ક' એક સાધારણ ખેડૂતના ઘરમાં જન્મી હતી. પોતાના પિતાના ઘેર તેમણે સ્વપ્ન જોયું કે આકાશમાંથી કોઈ દેવદૂત ઉતરીને આવ્યો છે તથા

તેને કહી રહ્યો છે કે સ્વયંને ઓળખ. સમયનો પોકાર સાંભળ અને સ્વતંત્રતાની મશાલ પ્રગટાવ. તે દેવદૂતે જોનના હાથમાં એક સળગતી મશાલ પણ આપી. ઊંઘ ખુલતાં જોને આ વાતને ગાંઠ વાળી દીધી અને તે સમયથી ક્ષંસને સ્વતંત્ર બનાવવા માટે ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરવા લાગી. ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે જોન કેટલી વીરતાની સાથે સ્વતંત્રતા સંગ્રામ લડી અને પોતાના કર્તવ્યથી સ્વયંને અમર બનાવી ગઈ.

આ રીતે દિવ્ય આત્માસ અને દિવ્ય પ્રેરણાઓ આપનારા સ્વપ્નો તેવા માણસોને આવે છે કે જેમની મનોભૂમિ વધુ વિકસેલી હોય છે. પૂર્વસંચિત સંસ્કારોને કારણે પણ કોઈ-કોઈ માણસમાં આવી વિશેષતા જોવા મળે છે. કેટલાક લોકો સાધના-ઉપાસના દ્વારા પોતાની મલિનતાઓ તથા વિકૃતિઓને શુદ્ધ કરીને પણ આ રીતની આત્મિક પ્રખરતા પેદા કરી લે છે અને સ્વપ્નોના માધ્યમથી આત્મતત્ત્વની શોધમાં સહાયક નીવડે તેવાં સંકેતો પ્રાપ્ત કરે છે.

આથી ઋષિ પિપ્પલાદે નિદ્રાને યજ્ઞ નામ આપ્યું છે. આ અવસ્થામાં વૈજ્ઞાનિક ચેતના, પરમ ચેતનાની સાથે સરળતાથી એકાકાર થઈ જાય છે. માણ્ડૂક્યોપનિષદ્માં બતાવાયું છે -

સ્વપ્ન સ્થાનોડન્તઃ પ્રજ્ઞઃ સપ્તાંગ
એકોનવિંશતિમુખઃ પ્રવિવિક્ત ભુક્ત્ તેજસો દ્વિતીયઃ
પાદઃ (૪) અર્થાત્ સ્વપ્ન અવસ્થામાં જ્યારે મન સૂઈ જાય છે, ત્યારે તેની પ્રજ્ઞા બુદ્ધિ અંદર જ કામ કરવા લાગે છે. એ સમયે તેના સાતે અંગ (પાંચ તન્માત્રાઓ, અહંકાર અને મહત્ તત્ત્વ), ઓગણીસ મુખ, (દસ ઈન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ અને ચાર અંતઃકરણ) પણ તેમાં એકાકાર થઈ જાય છે,

જેનાથી આત્મા શરીરની માફક જ સંસારને ભોગવે છે. આ આત્માનું તેજસ દ્વિતીય સોપાન છે. અર્થાત્ આ જાગૃતિ અને સુષુપ્તિની વચ્ચેની અવસ્થા આત્મતત્ત્વની શોધમાં સહાયક નીવડે છે.

સ્વપ્ન મનને આત્માની સાથે જોડનારી અવસ્થાના રૂપમાં પણ બદલી શકાય છે. શાસ્ત્રકારોના મત મુજબ પોતાની ચેતનાનું શુદ્ધિકરણ મલિનતાઓનું નિવારણ તથા આત્મશુદ્ધિ દ્વારા પોતાના વ્યક્તિત્વનું ઘડતર કરવું પડે છે. જે સમયે ચેતના સંપૂર્ણપણે નિર્મળ શુદ્ધ થઈ જાય છે, ત્યારે આત્મસત્તામાં પરમાત્મ સત્તાનો અનુભવ સામે બેઠેલા માણસ કે વસ્તુની માફક કરી શકાય છે.

સાધનાના ક્ષેત્રમાં આત્મિક પ્રગતિ કેટલી હદ સુધી થઈ શકે છે એની જાણ પણ સ્વપ્નમાં કરી શકાય છે. પુરાણો અને આર્ષ ગ્રંથોમાં આ રીતના કેટલાય સ્વપ્નોનો ઉલ્લેખ આવે છે, જેનાથી એ ખબર પડે છે કે સાધના ક્ષેત્રમાં આપણી પ્રગતિ કઈ ગતિથી થઈ રહી છે. સ્વપ્નોના સંકેત જો સમજવા શક્ય થઈ શકે, તો આત્મિક સ્થિતિના સ્તરની જાણકારીની સાથે સૂક્ષ્મને સમજી શકવામાં તથા તેની સાથે તાલમેળ કરવાનું શક્ય બની શકે છે. પ્રશ્નોપનિષદ્માં મહર્ષિએ નિદ્રાને યજ્ઞ એટલા માટે કહ્યો છે કે તે અવસ્થામાં ચેતનાને અંતર્મુખ થવાની શક્યતા વધુ રહે છે અને શરીર સૂતું રહેવા છતાંય મન ન તો માત્ર સૂક્ષ્મ જગતનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે, બલકે આત્માને અલૌકિક સાન્નિધ્ય પણ મળી શકે છે. નહિ તો નિદ્રા આળસ અને પ્રમાદની તામસિક વૃત્તિ પણ હોઈ શકે છે.

॥ ૐ શાંતિ ॥

અછૂત છપકો પર કરુણા વરસી

(યુગ નિર્માણ યોજના દ્વારા થોડા સમય પહેલાં જ પ્રકાશિત થયેલ 'પ્રજ્ઞા અવતાર આપણા ગુરુદેવ' (લેખક પં. લીલાપત શર્મા) માં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના લીલા પ્રસંગોનો સવિસ્તાર શબ્દદેહ આપવામાં આવ્યો છે. ઘણા પ્રસંગોનો તો પહેલી જ વાર ઉલ્લેખ થયેલો છે. રોચક અને પ્રેરક શૈલીમાં લખાયેલ આ પુસ્તકનો એક અંશ 'અછૂત છપકો પર કરુણા વરસી' અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રસંગ સને ૧૯૨૩ નો આવલખેડ ગામની એક હરિજન મહિલા 'છપકો' ની સેવા વિશેનો છે. એ વખતે હરિજન શબ્દ ચલણમાં ન હતો. આવલખેડના એક ખૂણામાં દલિત જાતિના ચારપાંચ ઘર હતા. એ ઘરો માટે જે સંબોધનનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો તે અસંસદીય છે. તેથી હરિજન વસતી કહેવું જ યોગ્ય રહેશે. છપકો એ વસતીમાં રહેતી હતી. તે દરરોજ હવેલીની સફાઈ માટે આવતી હતી, પરંતુ એક દિવસ તે ના આવી. ચારપાંચ દિવસ થઈ ગયા છતાં તે ન આવી, આથી ઘરના લોકોએ વિચાર્યું કે બીજા કોઈને સફાઈ માટે બોલાવીશું.

આ બાજુ ગુરુદેવે વિચાર્યું કે હરિજન વસતીમાં જઈને છપકોની તપાસ કરવી જોઈએ. ક્યાંક તે બીમાર તો નથી પડી ને ? સાથીઓએ ગુરુદેવને ના પાડી કે જો છપકોને ઘેર જઈશું તો ઘરવાળાં ગુસ્સે થશે. તેથી એ વિચાર જ છોડી દો. શ્રીરામે કહ્યું કે જેને મારી સાથે આવવું હોય તે આવે અને જો ના આવવું હોય તો ઘેર જતા રહો. હું તો છપકો અમ્માને ઘેર જઈશ જ. આમ કહીને મોટાં ડગલાં ભરતાં તેઓ છપકોના ઘર તરફ ઉપડયા. ગંદી અને ગંધાતી નીકો પાર કરીને તેઓ અમ્માની ઝૂંપડીએ પહોંચ્યા. ભૂમં મારી, પરંતુ અંદરથી કોઈ જવાબ ન મળ્યો. તુવેરની કરાંઠીઓનો દરવાજો ખોલી તેમણે અંદર જોયું તો બેભાન અવસ્થામાં પડી હતી. તેઓ અંદર ગયા. અડકીને જોયું તો તાવથી તેનું શરીર ઘગઘગતું હતું. શ્રીરામનો

અવાજ ઓળખીને કણસતાં તે બોલી કે અહીં શું કામ આવ્યા છો ? કોઈ જોઈ જશે તો મુશ્કેલી ઊભી થશે. ઘેર માર પડશે. શ્રીરામે જાણે કંઈ સાંભળ્યું જ નહિ. એમની નજર છપકોની હથેળી પર પડી. એમાં બહુ મોટો ઘા હતો એમાંથી દુર્ગંધ આવતી હતી. અંદર સડો થયો હતો. તાવ પણ એના લીધે જ આવ્યો હતો. છપકો અમ્માને ખૂબ આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું કે હમણાં જ હું મલમપટ્ટી લઈને આવું છું.

છપકોનો ગભરાટ તો ઓર વધી ગયો. તે બોલી, "રહેવા દો, હું જાતે જ દવાખાને જઈને ઈલાજ કરાવી લઈશ. દવાખાનું ત્યાંથી પાંચ માઈલ દૂર હતું. શ્રીરામ છપકોની વાત સાંભળ્યા વગર વૈદ્યને ઘેર જઈને મલમપટ્ટીનો સામાન લઈ આવ્યા. છપકોની હથેળીમાં સડી રહેલા ઘાને બરાબર ધોયો અને દવા લગાવીને પાટો બાંધી દીધો. ત્યાર પછી તાવ ઉતારવા જડીબુટ્ટીઓનો ઉકાળો બનાવ્યો અને એને પીવડાવ્યો. ગામના સૌથી મોટા પંડિતના દીકરાને આ બધું કરતો જોઈને છપકોની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. એનું દર્દ ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું અને જરા રાહત લાગી. આંસુ ભરેલી આંખોથી શ્રીરામ તરફ જોતી અને આશીર્વાદ આપતી છપકોને ઊંઘ આવી ગઈ. બીજા દિવસે ફરી પાછા આવવાનો નિશ્ચય કરીને શ્રીરામ એ ઝૂંપડીમાંથી બહાર નીકળ્યા.

પરંતુ આટલું પૂરતું ન હતું. પરીક્ષાની ઘડી તો આગળ વાટ જોતી હતી. ઘેર પહોંચતાં જોયું કે ઘરના લોકો ગંગાજળનો ઘડો ભરીને ઊભા હતા કે જેથી પહેલાં શ્રીરામને સ્નાન કરાવીને એ અછૂત સ્ત્રીને અડકવાનું પાપ ધોઈ શકાય. પછી ભવિષ્યમાં ફરી કદી આવું નહિ કરવાની ચેતવણી આપી, ધમકાવીને ઘરમાં ખેસવા દે. ગંગાજળથી નાહ્યા પછી જ ઘરમાં આવવાની કડક સૂચના આપવામાં આવી. આથી શ્રીરામે કહ્યું, "ખૂબ ગંગાજળની વ્યવસ્થા કરી રાખજો કારણ કે મારે હજુ કેટલાય દિવસો સુધી સેજ જવું પડશે. જ્યાં

સુધી એ અમ્માનો ઘા ઠીક નહિ થઈ જાય ત્યાં સુધી હું મલમપટ્ટી કરવા જરૂર જઈશ". આવો જવાબ આપવાના કારણે એમને ખૂબ જ ધમકાવવામાં આવ્યા. ભોજન પણ આપવામાં આવ્યું નહિ. પરંતુ શ્રીરામ પર એની કોઈ અસર ના થઈ.

બીજા દિવસે તેઓ ફરી છપકોને ઘેર ગયા અને મલમપટ્ટી કરીને આવ્યા. ઘરવાળાઓનું મન થોડું પીગળ્યું. એમણે હવેલીની બહારની ઓરડીમાં રહેવાની છૂટ આપી. માટીનાં વાસણોમાં ચાર રોટલી અને દાળશાક આપ્યા. એમાંથી શ્રીરામે બે રોટલી અને દાળશાક લીધાં અને ઉપડ્યા પેલી વૃદ્ધ તથા અસહાય રોગિણીની પાસે. પહેલાં એને ખવડાવ્યું પછી પાછા આવીને વઘેલી રોટલી પોતે ખાધી. એક અઠવાડિયા સુધી મલમપટ્ટી કરવાથી ઘા સુકાવા લાગ્યો. છપકો હરવાફરવા લાગી. ગુરુદેવને જ્યારે લાગ્યું કે હવે છપકો ખરેખર ઠીક થઈ ગઈ છે ત્યારે જ એને ઘેર જવાનું બંધ કર્યું. ઘરવાળાનાં કહેવાથી અજાણ ગંગાજળથી સ્નાન પણ કરી લીધું. જો કે એમણે વારંવાર કહ્યું કે છપકોની સેવા કરવાથી તેઓ અપવિત્ર નથી થયા. ઊલટું એની સેવા કરવાથી મન નિર્મળ જ થયું છે. એમ છતાં જો ઘરવાળાં કહેતાં હોય તો નહવામાં મારું શું જાય છે ? મારું કામ તો પૂરું થઈ ગયું ને ?

આ પછી એમની સેવાસાધના બરાબર ચાલતી રહી. એટલું જ નહીં, એમાં વધુ પ્રખરતા આવી. છપકોના પ્રસંગથી ગામના મોટેરાઓએ શ્રીરામ તરફ તિરસ્કાર તો બતાવ્યો, તો બીજી બાજુ બીજાના દુઃખથી પીગળી જઈને એનું દુઃખ કરવાની અદ્ભુત પ્રશંસા પણ કરી. અછૂત સ્ત્રીને અડકવા તથા એનો ઘા સાફ કરવા બદલ ગામલોકોએ શ્રીરામને માફ તો ના કર્યાં. પણ એમ છતાં નિંદા તથા ભર્ત્સનાનો વેગ ધીરે ધીરે ઓછો થઈ ગયો. છપકોની સેવાના થોડા દિવસ પછી શ્રીરામે પોતાના સાથીઓને ભેગા કરીને સ્વયંસેવકોની એક ટુકડી બનાવી. એમને પ્રાથમિક ચિકિત્સાની માહિતી આપી તથા મલમપટ્ટી કરતાં શિખવાડ્યું. શરદી, ખાંસી, તાવ વગેરેમાં કામ લાગે તેવી ઘરગથ્થુ દવાઓ તૈયાર કરતાં શિખવાડ્યું. ગામમાં દવાખાનું તો હતું જ નહિ.

જ્યારે ગામમાં કોઈ માંદું પડ્યું તો પોતાની ટુકડી લઈને પહોંચી જતા અને સેવા કરતા. ગાય, કૂતરાં, કબૂતર, ચકલી વગેરે પશુપક્ષીઓને પણ ધાયલ કે બીમાર જોતા તો તેમની સેવા કરતા. પશુરોગોની જાણકારી ખબર નહિ ક્યાંથી મેળવી લીધી. એ જાણકારીની લખીને અનેક કોપીઓ કરી. આ રીતે તૈયાર કરેલી માહિતીનાં પોસ્ટર યા પેમ્ફલેટ આસપાસનાં ગામોના ચોરાઓ પર લગાડ્યાં. આ કાર્યમાં બધા સાથીઓએ ભરપૂર મદદ કરી. હવે એમના ઘરવાળાંઓએ રોકટોક છોડી દીધી હતી.

ગામમાં એકવાર મેલેરિયા ફેલાઈ ગયો. તે વખતે લોકો આ તાવનું નામ જાણતા ન હતા. કિવનાઈનનો પ્રચાર પણ થયો ન હતો. તાવથી શરીર તૂટતું હતું. ઘરમાં કોઈને તાવ આવતો ત્યારે તાઈજી તુલસી, આદુ મરી, લવિંગ વગેરેનો ઊકાળો બનાવીને પીવડાવતા. તાવ જતો રહેતો. શ્રીરામ આ બધું જોઈ રહ્યા હતા. તાઈજીને પૂછીને પોતાના સાથીઓની સાથે મળીને એ બધી વસ્તુઓ ભેગી કરી. હવેલીના વાડમાં પથ્થર ગોઠવીને ચૂલો સળગાવ્યો અને ઊકાળો બનાવી પોતાની ટુકડી દ્વારા તાવના દરદીઓને પહોંચાડ્યો. પોતે પણ એ ઊકાળો પિવડાવવા ઘેર ઘેર જતા. ચારપાંચ દિવસમાં જ ગામમાંથી તાવ જતો રહ્યો. પરંતુ શ્રીરામ ઉપચાર સુધી સીમિત ના રહ્યા. એમણે ગામલોકોને સફાઈ રાખવાનું તથા ઘરની આજુબાજુ ગંદકી નહિ કરવાનું પણ સમજાવ્યું. તેમણે કહ્યું કે રોગ અને માંદગી ગંદકીના લીધે જ ફેલાય છે. ત્યારપછી એમણે જાતે જ ગંદકી દૂર કરવા માંડી, તો ગામના વડીલો સામે આવીને ઊભા રહી ગયા. તેમણે કહ્યું કે પંડિતજીનો દીકરો આ કામ કરે તે સારું નથી લાગતું. આ સફાઈ કામદારનું કામ છે. એમ છતાં અમે વાયદો કરીએ છીએ કે અમારાં ઘર, આસપાસની જગ્યા, રસ્તો બધું જ સાફ સપ્પીશું. આપ જાઓ, આપનું કામ કરો. આવું આશ્વાસન મળ્યા પછી શ્રીરામ તથા તેમના સ્વયંસેવકો ત્યાંથી જતા રહ્યા.

॥ ૐ શાંતિ ॥

સ્વસંકેતો દ્વારા વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ

અર્થવેદના મેઘાવર્ધન સૂક્ત ૬/૧૦૮/૧માં ઉલ્લેખ છે, 'ત્વં નો મેઘે પ્રથમા' અર્થાત્ સદ્વિચાર જ દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ છે. વિચાર જ તે આધારભૂત તત્ત્વ છે જેના ઉપર જીવનનું વટવૃક્ષ ઊભું થાય છે. મનુષ્યની ચિત્તવૃત્તિઓ, સંસ્કાર, સ્વભાવ, ટેવો, ભાવનાઓ, પ્રસુપ્ત આકાંક્ષાઓ, વગેરે જે આધારશિલા પર ટકેલી છે, તેને મનોવૈજ્ઞાનિકો વિચાર કહે છે. વ્યક્તિત્વની શ્રેષ્ઠતા કે કનિષ્ઠતાનું નિર્માણ આ બીજને સહારે થાય છે. બીજના અનુસાર જ વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે. જેવું બીજ વાવીશું તેવો જ છોડ ઉત્પન્ન થશે, તેવું જ જીવનનિર્માણ થશે. જીવનની યથાર્થતા આપણા વિચારો પર નિર્ભર છે. આજે આપણે જેવા પણ છીએ, આપણા જીવનને જે શ્રેષ્ઠ કે કનિષ્ઠ સ્થિતિમાં રાખેલ છે, આપણું અંતઃકરણ, ઈચ્છાઓ, બાહ્યસ્વરૂપ, વાતાવરણ, માનસિક સમતોલન વગેરે બધા તત્ત્વો આપણા પોતાના વિચારોનું પરિણામ છે. આ એક હકીકત છે કે જેવા વિચારો હશે તેવું જ આપણું વ્યક્તિત્વ બનશે. આપણે જેવા વિચારો કરીશું તેવી જ આપણી ટેવો ઘડાશે. જેવી આપણી ટેવો વિકસશે, તેવું જ આપણું ચારિત્ર્ય વિકસિત થશે. મનમાં જે પ્રકારના વિચારો આવશે, તેવો જ સ્વભાવ બનશે. જીવનમાં આપણને જે પ્રકાશ કે અંધકાર, પ્રતિકૂળતા કે અનુકૂળતા જોવા મળે છે, તે બધું વિચારોનું પ્રતિફળ છે. મનુષ્યનું સર્વાંગીણ મહત્ત્વ, જીવનનું સર્વોત્તમ કર્તવ્ય, શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિત્વ તેના પ્રબળ સ્થાયી વિચારો પર નિર્ભર છે.

અધ્યાત્મશાસ્ત્રી અને વિદ્વાન મનોવૈજ્ઞાનિકોનું માનવું છે કે કર્મ આપણા વિચારોનું રૂપ છે. વિચાર સર્વપ્રથમ આપણા મનમાં પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન કરે છે અને જ્યારે તે મનમાં પ્રબળતાપૂર્વક અંકિત થઈ જાય છે ત્યારે ઊંડા મૂળ જમાવે છે, તેને અનરૂપ જ બહારના અવયવો ક્રિયાઓ કરે છે. મનમાં જેવા વિચારો પેદા થાય છે તેવી મગજના સૂક્ષ્મ જ્ઞાનતંતુઓ

પર અસર પડે છે. અંતમાં પ્રબળ વિચારને અનુરૂપ જ કાર્ય કરવાની બળવત્તર પ્રેરણા ઉત્પન્ન થાય છે. પહેલા વિચાર આવે છે, ત્યારબાદ તે ક્રિયા અને વ્યવહારનું રૂપ ધારણ કરે છે.

આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક હકીકત છે કે જે વિચારો પર આપણે દૈઘ વિશ્વાસ રાખીએ છીએ, જેની પાછળ પ્રયંડ પ્રેરણા રહેલી હોય છે, જે વિચારો વારંવાર મન અને મગજમાં ઊઠે છે તથા જેનું પુનરાવર્તન થતું રહે છે, તે મુજબનું આપણું જીવનઘડતર થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે આપણો પોતાના વિશેનો જેવો ખ્યાલ હોય છે, જેવું દૈઘ ચિંતન કરીએ છીએ, જે વિચારો અને ભાવો સાથે જોડાયેલા રહીએ છીએ, ક્રમશઃ તેવું જ ઘડતર થાય છે. આપણા જેવા આદર્શો હોય છે, ઠીક તેનું જ પ્રતિબિંબ આપણા ચહેરા પર જોવા મળે છે અને થોડા સમય પછી આપણે તેને અનુરૂપ જ બની જઈએ છીએ. તેવું જ આપણું પ્રકાશવર્તુળ બનતું જાય છે.

સંશોધન કરનાર મનોવૈજ્ઞાનિકોનું એ કથન છે કે મનુષ્ય પોતે પોતાને સ્વસ્થ, નીરોગી, સામર્થ્યવાન અને પ્રતિભાવાન બનાવવાની ભાવનાના સ્વસંકેતો પોતાના આત્માને નિરંતર કરતો રહે છે અર્થાત્ ઓટોસજેશન આપે છે, એના જ સશક્ત વિચારો કરતો રહીને વિશ્વાસપૂર્વક પોતાને સંકેતો આપે છે તો ચોક્કસ તેનું વ્યક્તિત્વ પ્રતિભાવાન અને શક્તિશાળી બની જશે. આ માટે ફક્ત નિરંતર સ્વસંકેત-ઓટોસજેશન આપતાં રહેવાની જરૂરિયાત છે. સંકેત જેટલા શ્રેષ્ઠ અને બળવાન હશે, તેટલું જ મહાન પરિવર્તન થશે અને શ્રેષ્ઠ તત્ત્વોની સિદ્ધિ થશે.

સંકેત અને સ્વસંકેત - 'સજેશન અને ઓટોસજેશન'નો ભેદ અહીં સમજી લેવો જરૂરી છે. બળવાન અને દૈઘ વિચાર, સ્પર્શ, ધ્વનિ, શબ્દ,

દષ્ટિ તથા વિવિધ વસ્ત્રો, મુદ્રાઓ અને ક્રિયાઓ દ્વારા કોઈના મન પર પ્રભાવ પાડવો તથા પોતાની ઈચ્છા દ્વારા કાર્ય પૂર્ણ કરાવવાનું નામ સંકેત કરવો છે. આ એક પ્રકારની સંમોહન પ્રક્રિયા છે. સ્વસંકેતને સ્વસંમોહન પણ કરી શકાય છે, જેમાં પ્રયોગકર્તા માણસ સ્વયં જ પોતાની ઉપર પ્રયોગ કરે છે. પોતાના સંકેતોથી સ્વયં પ્રભાવિત થવું જ સ્વસંકેત છે. આ પ્રક્રિયામાં પોતાનું જ શરીર, મન અને વિચાર સાધન કે 'સબજેક્ટ' હોય છે. આમાં એવા સશક્ત વિચારોથી માણસ પોતે પોતાને સંકેત આપે છે જેમાં અપૂર્વ દેહતા, ઊંડી શ્રદ્ધા અને શબ્દશબ્દમાં પ્રચંડ શક્તિ ભરેલી હોય છે. આમાં કેટલાક શબ્દો, વાક્યો કે સૂત્રોનું વારંવાર આપણા મગજમાં રટણ કરવું પડે છે અને તે પર વિચારક્રિયાને દેહ બનાવવી પડે છે. આ રીતે વારંવાર કરવાથી થોડા સમય પછી એ વિચાર સ્થાયી સ્વભાવમાં ફેરવાઈ જાય છે. મનને જે રીતે વારંવાર સમજાવવામાં આવે છે, સમયાંતરે તે જ તેની સ્થાયી સંપત્તિ બની જાય છે. મન જ આપણા સંપૂર્ણ કાર્યોનું સંચાલક અથવા નિયંત્રણકર્તા છે. આ પ્રચંડ શક્તિશાળી યંત્ર છે. વિચારોની ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ અને શુદ્ધીકરણનું કાર્ય પણ એના દ્વારા જ સંચાલિત થાય છે, આથી સ્વસંકેતનો પ્રભાવ આપણા મન અને મગજ પર પણ પડે છે. આપણું મન જેટલી શીઘ્રતાથી શ્રેષ્ઠ વિચારોના સંકેતોનો સ્વીકાર કરીને તેનાથી તાદાત્મ્ય સ્થાપિત કરી લે છે તેટલી ઝડપથી આપણી ક્રિયાઓમાં પરિવર્તન થવા લાગે છે અને વ્યક્તિત્વનું શુદ્ધીકરણ થવા લાગે છે.

જ્યારે ઉચ્ચસ્તરીય સંકેત આપણા વ્યક્તિત્વનો એક હિસ્સો બની જાય છે અને માનસિક ક્ષેત્રમાં દેહતાપૂર્વક સ્થિર થઈ જાય છે, ત્યારે એ પોતાની પ્રતિક્રિયાઓ પ્રદર્શિત કરવાની શરૂ કરી દે છે. આ સંકેતો જીવનનિર્માણમાં શક્તિ-સામર્થ્યનો પ્રવાહ બને છે. આ સંકેતો અંતઃકરણમાં આગ્રહપૂર્વક નવીન સંસ્કારો ઉત્પન્ન કરે છે. જૂના કુસંસ્કારો અને ખરાબ ટેવો જે

સ્વભાવનું અંગ બની ગઈ છે, તેમને આ પ્રકારના સંકેતો દ્વારા નષ્ટ કરી શકાય છે. જે રીતે કોઈ વિરેચક પદાર્થ ખાઈ લેવાથી પેટમાં ખળભળાટ શરૂ થઈ જાય છે અને વિજાતીય તત્ત્વોને બંહાર ઘડેલી દે છે, તે જ રીતે સંકેતો મનઃક્ષેત્રમાં પ્રવેશીને ભારે હલચલ મચાવી દે છે અને મન-મગજને વલોવી દે છે. પૂર્વના સંચિત સંસ્કારો અને આ નવીન સંકેતોમાં સંઘર્ષ પેદા થાય છે. નિશ્ચયની સુદૃઢતા અને ભાવનાની પ્રબળતા મુજબ આ દેવાસુર સંગ્રામમાં સફળતા મળે છે. જો આપણી પૂર્વભાવના બળવત્તર હોય તો આ સંકેત હેતુવિહિન સાબિત થાય છે, પરંતુ એની પાછળ દેહ નિશ્ચયની અને વિશ્વાસની પ્રચંડ પ્રેરણા હયાત રહે તો આ સંકેતો મુજબ ચોક્કસ મનઃસંસ્થાનનું અને તેને અનુરૂપ વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ શરૂ થઈ જાય છે.

વાસ્તવમાં સ્વસંકેતોમાં જ માનસિક કાયાકલ્પનું રહસ્ય સમાયેલું છે. શ્રુતિની માન્યતા છે કે, 'શ્રયો મયો અયમ્ પુરુષઃ યો યચ્છ્રદ્ધઃ સ એવ સઃ' । અર્થાત્ જે જેવું વિચારે છે અને પોતાના વિશેની ભાવના કરે છે તે તેવો જ બની જાય છે. શ્રેષ્ઠ અને હકારાત્મક ચિંતન અને મહાપુરુષોના ગુણોનો પોતાની અંદર સમાવેશ થવાની ભાવનાથી સજાતીય વિચાર આપણી અંદર ખંચાઈ આવે છે અને ઈચ્છિત સદ્ગુણોનો અર્થાત્ વિદ્યુત પ્રવાહોનો જન્મ આપવા લાગે છે.

આ જ આધાર પર મનોવૈજ્ઞાનિકો વ્યક્તિત્વમાં અને વિચાર પ્રવાહમાં પરિવર્તન લાવવાની વાત કરે છે. તેમનો મત છે કે જેવું પૃથ્વીની ચારેતરફ 'આયનોસ્ફિયર' છે તેવું માનવીના મગજની ચારેતરફ પણ એક 'આઈડિયોસ્ફિયર' હોય છે. આ મનુષ્યના ચિંતનક્રમને અનુરૂપ હોય છે. એ કાણ માત્રમાં બદલાઈ પણ જાય છે અને ફરીથી તેવું જ વિચારવાથી પૂર્વવત્ પણ થઈ શકે છે. આ ચિંતન પ્રવાહ આદર્શોની પ્રત્યે અને શ્રેષ્ઠતાની તરફ ગતિશીલ થવાથી વ્યક્તિનું મુખમંડળ ચમકવાં લાગે છે. આવાં માણસ બીજાઓને આકર્ષિત કરે

છે અને તેનું કથન પ્રભાવશાળી હોય છે અને તેનાથી અન્ય અનેક લોકોમાં પરિવર્તન લાવી શકે છે. એક પ્રકારના સ્વસંકેતો દ્વારા પોતાના તેજમંડળને-વ્યક્તિત્વને એક સશક્ત ચુંબકમાં બદલી શકાય છે. મનોવૈજ્ઞાનિકો કહે છે, 'થિંક એન્ડ ઓ રિચ' અથવા 'એડોપ્ટ પોઝિટિવ પ્રિન્સીપાલ ટૂડે'. આશય એ છે કે વિચારો, પરંતુ હકારાત્મક વિચારો અને હાલ આ જ ક્ષણે વિચારો જેથી તમે પોતાને શ્રેષ્ઠ અને સમુન્નત બનાવી શકો. બધા જ મહામાનવો સ્વસંકેતો દ્વારા જ મહાન બન્યા છે. ગાંધીજીએ હરિશ્ચંદ્રનું નાટક જોયા પછી સ્વસંકેતથી પોતાના મન અને મગજને ભરી લીધું કે સત્યના પ્રયોગોનું પોતાના જીવનમાં આચરણ કરો અને તેનું પરિણામ જુઓ. તેઓ ટોચ પર પહોંચી શક્યા તેના મૂળમાં આ ચિંતન ચેતનાની કેટલી મહાન ભૂમિકા હતી, એ વાત બધા લોકો જાણે છે.

સંકેતો આપણા વાતાવરણમાં આઈડિયોસ્ફિયરમાં ચારે તરફ ફેલાયેલા છે. આપણે જે રીતે હવામાંથી શ્વાસ લઈએ છીએ તે જ રીતે આપણા વાતાવરણમાંથી સંકેત ખેંચીએ છીએ. પ્રાતઃકાળથી સાયંકાળ સુધી અર્થાત્ જાગવાથી લઈને સૂવા સુધી આપણે આપણા અવ્યક્તને, આપણા આત્માને, આપણી શક્તિઓને કંઈને કંઈ આદેશ આપતા રહીએ છીએ. આ બધા આપણા પોતાના માટે છે, આથી એને સ્વસંકેત કહેવા જોઈએ.

ઉચ્ચસ્તરીય સ્વસંકેતની પ્રક્રિયા આ રીતની છે. -

શાંત વાતાવરણમાં શરીર સ્થિર અને મન એકાગ્ર બનાવીને બેસી જાઓ. એક પ્રખર આત્મ જ્યોતિ આપણા હૃદયમાં સૂર્યની જેમ પ્રકાશિત છે એવી ભાવના કરો. એના દિવ્ય પ્રકાશમાં મને મારું કર્તવ્ય સારી રીતે દેખાઈ રહ્યું છે. મારું અન્તર્જગત બધી તરફથી પ્રકાશિત છે. તે પ્રકાશમાં બધો જ ભ્રમ દૂર થઈ ગયો છે. વાસના, લોભ અને તૃષ્ણાના પંજામાંથી છુટકારો મળી ગયો છે. સમગ્ર ચિંતાઓ, ભય, શંકા અને

ક્ષોભ વેરવિખેર થઈ ગયા છે. ઈશ્વરીય સત્તાને પ્રાપ્ત કરવાથી અંતરમનની સર્જનશક્તિ અને આકર્ષક શક્તિ જાગ્રત થઈ ગઈ છે અને પ્રાણ ચેતનાથી મારું મન અને મગજ તરબોળ થઈ ગયું છે. તેમાંથી નીકળતી પ્રાણ વિદ્યુત સમગ્ર શરીરના અંગ-ઉપાંગોમાં અને રોમેરોમમાં સૌથી વધુ પ્રમાણમાં પ્રવાહિત થઈ રહી છે. શિથિલતાનું સ્થાન સમર્થ સક્રિયતા ગ્રહણ કરી રહી છે. તે આધાર પર પ્રત્યેક અવયવ શક્તિમાન થઈ રહ્યો છે. ઈન્દ્રિયોની સમર્થતા વધી રહી છે. ચહેરા પર ચમક વધી રહી છે. બૌદ્ધિક સ્તરમાં વધારો થઈ રહ્યો છે, પ્રતિભામાં અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી છે. જેના પરિણામ સ્વરૂપે સ્વયંનું વ્યક્તિત્વ અને આકર્ષક બની રહ્યું છે અને બીજાને પણ તેનો લાભ મળી રહ્યો છે.

સ્વસંકેતોને આધાર આપણી શ્રદ્ધા છે. આપણને પોતાનામાં જેટલો વિશ્વાસ હશે, તેટલી જ તીવ્રતાથી સંકેતો કાર્ય કરશે. શ્રદ્ધા આપણા અણુ-અણુને નવજીવન અર્પણ કરે છે. વિશ્વાસ જ દેહ સંકલ્પ શક્તિને પેદા કરનારું તત્ત્વ છે. એક વખત આત્મવિશ્વાસ પ્રગટ થઈ જવાથી તેની અસર જીવનપર્યંત ટકી રહે છે. શ્રદ્ધા અને પૂર્ણ વિશ્વાસના વિચારોથી ભરેલા સંકેતોમાં યૌવન, બળ અને સફળતાનું મહાન રહસ્ય સમાયેલું છે. આથી સ્વસંકેત કરતી વેળાએ પોતાના આંતરિક પ્રદેશમાં વિશ્વાસ કરનાર વાસ્તવિક મહત્ત્વ પર ચોક્કસ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

સ્વસંકેતનો પ્રયોગ પ્રાતઃકાળના શાંત વાતાવરણમાં કરવો અત્યંત ફળદાયી સાબિત થાય છે. પરંતુ જેમને આવી તક ન મળતી હોય, તેઓ સત્રે સૂત્રાં પહેલાં આનો મહાવરો સરળતાપૂર્વક કરી શકે છે અને પોતાના ભાગ્ય, ભવિષ્ય, દષ્ટિકોણ અને વાતાવરણને બદલી શકે છે. વ્યક્તિત્વ શુદ્ધીકરણની એનાથી સરળ અને પ્રભાવશાળી પ્રક્રિયા બીજી કોઈ હોઈ શકતી નથી.

॥ ૐ શાંતિ ॥

સ્વાસ્થ્ય રક્ષાના ક્રેડિટ્સ સરળ પરંતુ અનિવાર્ય નિયમો

માણસ ધનવાન, વિદ્વાન, પ્રતિભાવાન, ઓફિસર, ચેમ્પિયન અને ન જાણે કે શું-શું બનવા ઈચ્છે છે, પરંતુ એ ભૂલી જાય છે કે સ્વાસ્થ્યને યોગ્ય રાખ્યા સિવાય પ્રગતિની દિશામાં એક સીડી ચઢી શકવું પણ શક્ય નથી. જે સ્વયં બીમારીથી ક્ષણસતો રહે છે, જેનામાં પોતાના શરીરની ગાડી ધકેલવાનું સામર્થ્ય નથી, જે ડગલે ને પગલે એના માટે બીજાઓની સહાયતા ઈચ્છે છે, તેના માટે કોઈ કહેવાલાયક પુરુષાર્થ કરી શકવો શક્ય નથી. જે માણસ સારવારના માટે ઘરની મૂડી ખર્ચી નાખે છે, જેને સેવા માટે બીજાઓની સહાય જોઈએ છીએ, તે કેવી રીતે કોઈ પરાક્રમ કરી શકશે અને કર્યા સિવાય અચાનક જ કેવી રીતે સમૃદ્ધિ અને સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

મનુષ્ય પ્રગતિશીલ ન બની શકે તો પણ તેણે સ્વાવલંબી તો બનવું જોઈએ. બીજા લોકોની સેવા અને સહાયતા ન થઈ શકે તો ઓછામાં ઓછું આત્મનિર્ભર તો બનવું જ જોઈએ. સ્વસ્થ રહેવું એ પણ એક પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. એની ઉપેક્ષા કરવી જોઈએ નહીં.

પરમાર્થ ન થાય તો કંઈ નહિ, સ્વાર્થસાધનાને ધ્યાનમાં રાખીને સ્વાસ્થ્યના રક્ષણની બાબતમાં યોગ્ય જાગૃતિ રાખવી જોઈએ અને એના માટે જે અનિવાર્ય નિયમો છે તેનું મહત્ત્વ સમજવું જોઈએ અને તેનું દૈનિક પાલન કરવું જોઈએ.

આના સંદર્ભમાં પહેલો નિયમ છે - ભૂખ કરતાં ઓછું ખાવું, પેટને હળવું રાખવું, કીમતી અને સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓના બદલે ભોજનમાં ફળ અને શાકભાજીનું પ્રમાણ વધુ રાખવું જોઈએ. અનાજ લેવું હોય તો તેને ફણગાવીને લેવામાં

આવે. રાંધવામાં વધુ પડતી અગ્નિનો ઉપયોગ ન કરવો. જેને ઉકાળવું જરૂરી છે, તેને ઉકાળવામાં આવે. ખાદ્ય પદાર્થોને છોતરાં સહિત લેવામાં આવે, તેને તળવામાં કે શેકવામાં ન આવે. કુકરની વરાળમાં રાંધવું યોગ્ય છે. ખુલ્લી કઢાઈ કે તપેલીમાં તેના જીવનતત્ત્વો વરાળમાં ઊડી જાય છે.

મનુષ્ય પ્રાકૃતિક રીતે શાકાહારી છે. તેના માટે માંસાહર દરેક દૈષ્ટિથી નુકસાનકારક હોય છે. પ્રોટીનના નામ પર તેની સલાહ આપવામાં આવે છે, પરંતુ એ ભૂલી જવું જોઈએ કે તે સુપાચ્ય છે. માંસ દુષ્પાચ્ય છે. પશુઓના શરીરની બીમારીઓ મનુષ્યના શરીરમાં પહોંચે છે અને મગજમાં પણ તેવી જ દુષ્પ્રવૃત્તિઓ પ્રગટે છે. મારપીટ કરવી અને કરાવવાની પ્રવૃત્તિ અપનાવી લે છે અને મનુષ્યોની સાથે પણ તેવી જ નિષ્ફુરતા બતાવે છે.

ભોજનની માફક પાણી પણ માણસનો ખોરાક છે. પાચન અને સ્વચ્છતાની દૈષ્ટિથી એ જરૂરી છે. દિવસ અને રાત દરમિયાન પેટમાં ૧૫ ગ્લાસ પાણી પહોંચવું જોઈએ. તેમાં પોષક તત્ત્વો પણ સમાયેલાં છે.

શારીરિક શ્રમની અવગણના ન કરવી જોઈએ. આજકાલ માનસિક શ્રમને વધુ સન્માનનું અને કમાણીનું માધ્યમ માનવામાં આવે છે અને શારીરિક શ્રમમાં ગમારપણું સમજવામાં આવે છે અને તેને નિમ્ન દૈષ્ટિએ જોવામાં આવે છે એ ખરાબ વાત છે. એનાથી પાચનમાં તકલીફ પડે છે અને શરીરની પેશીઓ તથા નાડીઓ જકડાઈ જાય છે. એનાથી યુસ્તી તથા ફુર્તી એક પ્રકારથી વિદાઈ થઈ જાય છે. માણસ અજગરની માફક બેસી રહે તો તેને લોહીદબાણ, મધુપ્રમેહ,

હૃદયરોગ, સાંધાનો વા વગેરેનો શિકાર થવું પડશે.

વિચારશીલ વર્ગના લોકો ગમે તેટલાં વ્યસ્ત હોય, કેટલાય મહત્વપૂર્ણ હોદ્દા પર હોય, પરંતુ વ્યાયામ કરવાનું ચૂકતા નથી. ગાંધીજી સવારમાં નિયમિત રૂપે તેજીપૂર્વક ફરવા જતા હતા. વિનોબા પદયાત્રામાં દસ માઈલ નિયમિત ચાલતા હતા. અમેરિકાના રાષ્ટ્રપતિ અબ્રાહમ લિંકનનો સવારે દોડવાનો નિયમ હતો. આ રીતે અમેરિકાના રાષ્ટ્રાધ્યક્ષ કેનેડી, આઈઝન, જોનસન વગેરેએ નિયમિત દોડવાનો નિયમ અપનાવીને પોતાનું શરીર સ્વસ્થ રાખ્યું હતું. મિલિટરીમાં દૈનિક પરેડ થાય છે અને તેમને પરસેવો પડે તેવો શ્રમ કરાવવામાં આવે છે, જો તેઓ ન કરે તો થોડા જ દિવસોમાં દુકાનના નોકર બની જશે અને લડવાનું કાર્ય તેમના ગજા બહારનું બની જાય છે.

પેટ, હૃદય અને મગજની માફક જ કરોડ એક જરૂરી અવયવ છે. મગજમાંથી નીકળતા જ્ઞાનતંતુઓ આ માર્ગથી સમગ્ર શરીરમાં જાય છે. જો કરોડનો વ્યાયામ ન થાય તો તેના મણકા પરસ્પર સંકોચાઈને બેડોળ બની જાય છે, આને લીધે શરીરને અસામાન્ય નુકસાન થાય છે. વ્યાયામમાં ફરતી વેળાએ એ વાતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે કરોડની સંકોચન-પ્રસરણની ક્રિયા થતી રહે. જે લોકો વ્યાયામ કરવા શક્તિમાન નથી તેઓએ સ્નાયુની માંસપેશીઓના સંકોચન-

પ્રસરણની માલિશ કરતાં રહેવું જોઈએ.

શ્વાસ ઊંડો લેવો જોઈએ. વાંકાવળીને બેસવું ન જોઈએ. ઊંડો શ્વાસ લેવાથી ફેફસામાં પૂરતી હવાની આવજા થાય છે અને તેથી શરીરના કોષોને પૂરતો ઓક્સિજન મળે છે. વાંકાવળીને બેસવાથી કે ધીમો શ્વાસ લેવાથી ફેફસાંનો થોડો જ ભાગ કામ કરે છે અને બાકીનો ભાગ નિષ્ક્રિય પડી રહે છે. એ ભાગમાં ક્ષય વગેરેના જંતુઓ એકત્ર થાય છે અને ત્યાં પોતાનું સ્હેકાણ બનાવી લે છે. સૂકી ખાંસી, દમ વગેરે આને કારણે જ થાય છે. વ્યાયામમાં પૂરતો શ્વાસ લેવાથી બધું જ કાર્ય થઈ જતું નથી. પરંતુ દરેક શ્વાસ ઊંડો લેવાની ટેવ પાડવી જોઈએ.

રાત્રે વહેલાં સૂવાની અને સવારમાં વહેલાં ઊઠવાની ટેવ ઘણી સારી છે. એનાથી શારીરિક અને માનસિક લાભ થાય છે. જે લોકો રાત્રે મોડા સૂઈ જાય છે અને સવારે સૂર્યોદય થયા પછી ઊઠે છે તેમનો ચહેરો ફિક્કો પડી જાય છે. પ્રાતઃકાળ બ્રહ્મમુહૂર્તનો સમય દરેક કામ માટે સર્વશ્રેષ્ઠ છે. આ કીમતી સમય સૂવામાં વિતાવી દેવાથી અનેક પ્રકારનું નુકસાન થાય છે.

સ્વાસ્થ્ય રક્ષણના આ થોડાંક નિયમો એવા છે કે જેમનું પાલન કરતા રહેવાથી બીમાર થવું પડતું નથી અને અશક્તિનો શિકાર થવાનો ખરાબ અવસર આવતો નથી.

એક રાજા વિદ્વાન ગુરુની શોધમાં હતા. કોઈ યોગ્ય ગુરુ ન મળતાં તેમણે ગુરુની શોધ માટે એક જાહેરાત કરી. રાજા મફતમાં જમીન આપશે અને જે કોઈ સૌથી જલદી અને સૌથી મોટો મહેલ બનાવી દેશે તેને રાજગુરુ માનવામાં આવશે. આ લોભમાં અનેક સંતો આવ્યા. જમીન લીધી. કાળો એકઠો કર્યો અને મહેલ બનાવવામાં જોડાઈ ગયા. રાજા દરરોજ પ્રગતિ જોવા જતા. નિર્માણ કાર્ય ઝડપથી ચાલી રહ્યું હતું, પરંતુ એક સંતને તેમણે આપેલી જમીન પર તે જ જગ્યા પર દરરોજ બેસી રહેતો જોયો. પૂછ્યું, “તમે કેમ આશ્રમ બનાવતા નથી?” તેણે ઉત્તર આપ્યો, “આ વિરાટ વિશ્વ મારું જ ઘર છે. એનાથી મોટું બીજું શું બનાવું? બનાવવાનો અર્થ છે તેની સાર-સંભાળ રાખવી. આથી આ વિશ્વ-વસુધાને જ સંભાળી અને સજાવી રહ્યો છું. નવી બનાવીને શું કરું?” રાજાને તત્ત્વજ્ઞાનનું રહસ્ય સમજાઈ ગયું. રાજાએ તેને જ સાચા ગુરુ ગણીને રાજગુરુનું પદ અર્પણ કર્યું.

ચિંટગીને ખેલદિલીપૂર્વક ઘુવો

મનુષ્ય જીવનની નિષ્કળતાઓનું એક સૌથી મોટું કારણ એ છે કે મોટાભાગના માણસોમાં પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ પોતાને ઢાળવાની અને તેની સાથે અનુકૂલન કરવાની ભાવના વિકસિત થઈ હોતી નથી. જે પ્રાપ્ત સગવડો અને સાધનો છે તેની સાથે મનમેળ ન થવાથી અને જે પ્રાપ્ય નથી તેવી અનુકૂળતાઓની ઈચ્છા કરવાથી તેઓને અસંતોષ જ પ્રાપ્ત થાય છે. માનવ જીવન એટલું સમર્થ અને હિંમતયુક્ત છે તે દરેક પ્રકારની પ્રતિકૂળતાઓનો પડકાર ઝીલી શકે છે. પ્રતિકૂળતાઓમાં રહીને પણ પોતાનું અસ્તિત્વ કાયમી બનાવી શકે છે. મનની પ્રસન્નતા અને અપ્રસન્નતાનો સંતોષ અને અસંતોષનો પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિઓની સાથે રાઈ રત્તીભાર સંબંધ હોતો નથી. આ મનસ્થિતિની પ્રતિક્રિયાઓ માત્ર છે. કયો માણસ અનુકૂલનની કળાને કેટલી વિશેષ વિકસિત કરી લે છે, એ હકીકત પર જ તેની પ્રસન્નતા આધારિત હશે. જેનામાં આ વિશેષતાના જેટલો અભાવ હશે તે તેટલો જ અપ્રસન્ન અને અસંતુષ્ટ હશે. અભાવો અને પ્રતિકૂળતાઓને રડનારા તથા પરિસ્થિતિઓને સૌથી વધુ મહત્ત્વ આપનારાઓએ તે માણસો અને જાતીઓ પાસેથી પ્રેરણા લેવી જોઈએ કે જેઓની સાથે પ્રકૃતિએ ધોર પ્રતિકૂળતાઓ રજૂ કરીને ફૂર મજાક કરી છે. પરંતુ આશ્ચર્ય એ છે કે તે ભીષણ મુશ્કેલીઓમાં પણ તે જાતીઓ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખે છે. તેમનું મસ્તી, પ્રસન્નતા અને સ્ફૂર્તિથી ભરેલું સંતુષ્ટ જીવન જોઈને આ માન્યતા બદલવી પડે છે કે સાધનોની સમૃદ્ધિ અને અનુકૂળતાઓથી જ સુખ અને સંતોષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ચારેતરફ બરફ, વૃક્ષ અને છોડવાઓનું નામોનિશાન પણ ન હોય, લોહીને થીજવી નાખે

તેવું શૂન્યથી નીચે ૩૦ થી ૪૦ અંશનું (સેલ્શિયસ) ઉષ્ણતામાન હોય, મહિનાઓ સુધી સૂર્યના દર્શન ન થતા હોય તથા સો માઈલ પ્રતિ કલાકની ગતિથી ઠંડો પવન ફૂંકાતો હોય તેવા વાતાવરણમાં પણ લાંબા સમય સુધી કોઈ રહી શકે છે, તે વાતની સામાન્ય માણસ કલ્પના પણ કરી શકે નહીં. પરંતુ એવી જાતીઓ પણ મોજુદ છે કે જે આવી નિર્જન અને કઠોર પરિસ્થિતિઓમાં હજારો વર્ષોથી પ્રકૃતિની સામે અસ્તિત્વ ટકાવી રહી છે. અમેરિકાના ઉત્તર-પૂર્વમાં આવેલા ઘુવની પાસેના ગ્રીનલેન્ડના વિશાળ દ્વીપથી લઈને પશ્ચિમમાં અલાસ્કા અને વેયરિંગ જલડમરૂ મધ્યની પેલે પાર સાઈબેરિયાના ઉત્તર-પૂર્વ કિનારાનો વિસ્તાર લગભગ સમગ્ર વર્ષ સુધી એક અખંડ બરફની ચાદરથી છવાયેલો રહે છે. એસ્કિમોની જાતિનું કાયમી રહેઠાણ હજારો વર્ષોથી આ જ વાતાવરણમાં આવેલું છે. ખરેખર એસ્કિમોની જાતિ આ હકીકતનું જીવતું જાગતું પ્રમાણ છે કે મનુષ્યની અંદર કઠોરથી કઠોર વાતાવરણમાં પણ અનુકૂલન સાધવાનું વિલક્ષણ સામર્થ્ય રહેલું છે.

લાકડું, ઈંટો, રેતી, સીમેન્ટ, લોખંડ જેવા મકાન બાંધવાના સાધનો આ વિસ્તારમાં બિલકુલ અપ્રાપ્ય છે. પરંતુ એસ્કિમો જાતિના લોકોએ પ્રકૃતિએ બક્ષેલા બિનઉપયોગી ગણાતાં સાધનોનો સદુપયોગ કરીને પોતાના રહેઠાણની સમસ્યાનું સમાધાન કરી લીધું છે. બરફની શિલાઓને કાપીને ઈંટો કે પથ્થરોની માફક એકબીજાની ઉપર ગોઠવીને 'ઈંગ્લુ' નામના મકાન બનાવવાની કળામાં નિપુણતા મેળવી લીધી છે. બરફના બનેલા આ મકાનોમાં બહારની ઠંડી હવા દાખલ થઈ શકતી નથી તથા અંદરનું વાતાવરણ ગરમ

રહે છે. અંદર પ્રકાશ પેદા કરવા માટે સીલ માછલીની ચરબીનો ઉપયોગ થાય છે. એસ્કિમો લોકોના નિર્વાહનું મુખ્ય સાધન સમુદ્રની માછલીઓ તથા કોઈ કોઈ વાર મળી આવતી સમુદ્રની લીલી લીલ માત્ર છે. વૃક્ષ અને વનસ્પતિઓના અભાવમાં તેઓએ શરીરના પોષણને માટે માછલીઓના શિકાર પર આધાર રાખવો પડે છે. સમુદ્રમાં મોજાઓની વચ્ચે વહેલ માછલીના શિકાર પર નીકળવું એસ્કિમોના માટે એક પ્રકારનું દુસ્સાહસ ગણાય છે.

આધુનિક સભ્યતાથી દૂર રહેનારી એસ્કિમો જાતિ વિશે અભ્યાસ કરનારા ડૉ. કિંગે એક અનોખી હકીકતનું રહસ્ય જાહેર કર્યું છે કે સમગ્ર વિશ્વમાં પોતાના જીવનથી સંતુષ્ટ હોય તેવી એસ્કિમો જેટલી અન્ય કોઈ જાતિ ભાગ્યે જ હશે. દુનિયાની સભ્ય અને પ્રગતિશીલ કહેવાતી જાતિઓની સરખામણીમાં એમનું કૌટુંબિક અને સામાજિક જીવન પણ કેટલુંય વધુ સુખી, સદ્ભાવના, ઉદારતા અને સદાશયતાથી પૂર્ણ હોય છે. અતિથિઓ પ્રત્યેની એમની સેવાપરાયણતા જોવા જેવી હોય છે. પોતે ભૂખ્યા રહીને પણ આતિથ્ય ધર્મને નિભાવવામાં પોતાનું ગૌરવ સમજે છે.

ઉત્તર ધ્રુવની નજીક ઉત્તર નોર્વે, સ્વીડન અને ફિનલેન્ડમાં પણ ઠંડીના દિવસોમાં ઉષ્ણતામાન લગભગ શૂન્યથી નીચે ૩૬ ડિગ્રી ફેરનહીટ જેટલું રહે છે. હાડકાંને ધ્રુજાવી દેનારા આ વિસ્તારમાં 'લાપ' નામની જાતિ રહે છે, જેમની જીવનચર્યા એસ્કિમોની સાથે વિશેષ રૂપથી હળતીભળતી છે. સમુદ્રની માછલીઓ અને શેવાળ એમના ખોરાકનો મુખ્ય સ્ત્રોત છે. તેઓ બરફની શિલાઓ પર બેસીને કલાકો સુધી પ્રતીક્ષા કરતાં રહીને માછલીઓનો શિકાર કરતાં રહે છે. આ વિસ્તારમાં બારશિંગા નામનું જાનવર મળી આવે છે, જેને પકડીને તેઓ સ્લેજ ગાડી ખેંચવાના

કામમાં લે છે. લાપ જાતિના લોકો તીવ્ર પ્રતિકૂળતાઓ અને અભાવોમાં રહેતાં હોવા છતાંય અત્યંત સૌમ્ય, ઉદાર અને મિલનસાર સ્વભાવના હોય છે. સભ્ય સમાજમાં જોવા મળતી વિવિધ પ્રકારની ખરાબીઓથી આ લોકો હજુ પણ અપરિચિત છે. તેમના ચહેરા પર હંમેશાં જોવા મળતી મસ્તીને જોઈને કોઈ એ કલ્પના પણ કરી શકતું નથી કે એમને પ્રકૃતિના ઉદ્દેગો અને પ્રતિકૂળતાઓનો સૌથી વધુ સામનો કરવો પડતો હશે. સંસારની સમગ્ર પ્રસન્નતા એમની અંદર જ સમાઈ ગઈ હોય એવું જણાય છે.

પ્રકૃતિએ બક્ષેલી કઠિનાઈઓને પડકાર આપનારી જાતિઓમાં પ્રશાંત મહાસાગરની 'પોલિનોશિયન', 'ફ્યુજિયન' જાતિઓનું નામ પણ નોંધપાત્ર છે. પોતાના કઠોર શ્રમ અને પુરુષાર્થના બળે આ જાતિઓએ એ સાબિત કરી દીધું છે કે માનવી સત્તા એટલી કમજોર નથી કે તે કઠિનાઈઓની સામે જીવ જવા દે. તે દરેક પરિસ્થિતિનો સામનો કરવામાં સંપૂર્ણ રીતે શકિતશાળી છે.

એક બાજુ એ જાતિઓ છે જેમની સામે અનેક પ્રકારની સગવડો પેદા કરીને પ્રકૃતિઓ તેમની સાથે ફૂર મજાક કરી છે, પરંતુ તેઓએ પ્રત્યેક કઠિનાઈનું સમાધાન પોતાના સાહસ, ધીરજ અને પ્રયંડ પુરુષાર્થના આધાર પર શોધી કાઢ્યું છે. અનુકૂળતાઓ માટે રડતાં ન રહીને પ્રાપ્ય નજીવાં સાધનોનો જ માત્ર સદુપયોગ કરીને એમણે નિર્વાહની જરૂરી વ્યવસ્થા કરી લીધી છે. બીજી તરફ ઘણા લોકો એવા પણ છે જેમને પ્રકૃતિએ ઉદાર હૃદયથી ઘણું બધું આપ્યું છે તેમને દરેક પ્રકારના પ્રાકૃતિક સાધનો મળેલાં છે. માત્ર પોતાના શ્રમ અને પુરુષાર્થનું યોગ્ય રીતે નિયોજન કરીને કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં તેઓ સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પરંતુ દુર્ભાગ્ય છે કે મોટાભાગનાં માણસો પોતાની નિષ્ઠાના સામર્થ્ય

અને સહજ જ મળતી પ્રકૃતિની અનુકૂળતાઓનું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન કરી શકતાં નથી. અપ્રાપ્ય સાધનોને સૌથી વધુ મહત્વ આપવાથી અને પોતાની ક્ષમતાની ઉપેક્ષા અને અવગણના કરવાથી સામર્થ્યનો એક મોટો ભાગ એમ જ વ્યર્થ જતો રહે છે. પરિસ્થિતિઓની સાથે મનઃસ્થિતિનું સમાયોજન ન કરી શકવાથી નિરાશા અને અસંતોષનો સામનો કરવો પડે છે. આવા માણસો જીવનપર્યંત અભાવો અને દુઃખોને રડતાં રહે છે અને કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાર્ય કરી શકતાં નથી. સમય, શ્રમ અને પુરુષાર્થ મનુષ્ય જીવનની સૌથી વધુ મૂલ્યવાન સંપત્તિ છે. તેનો સદુપયોગ કરીને મનગમતી સફળતાઓ મેળવી શકાય છે.

માનવીની હિંમતની પરીક્ષા વાસ્તવમાં પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓમાં જ થાય છે. તે સમયે બીજું વિશ્વયુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. અમેરિકા અને જાપાનનું લશ્કર મોરચા પર સામસામે આવીને ઊભું હતું. જાપાનની સરકારે પોતાના એક નાનકડા ટાપૂ ગુઆમને બચાવવા માટે ૧૯ હજાર સૈનિકો ખડક્યાં હતા અને અમેરિકાએ ટાપૂ પર બને તેટલો જલદી પોતાનો અધિકાર જમાવવા ઈચ્છ્યું હતું. કારણકે ગુઆમ ટાપૂ લશ્કરી દૈષ્ટિએ ઘણો જ મહત્વપૂર્ણ હતો. અહીંથી દુશ્મન પર સીધો જ હુમલો કરી શકાય તેમ હતું.

ગુઆમ પર કબજો જમાવી રાખવા અને તેના પર અધિકાર કરવા માટે બંને દેશોનું લશ્કર ધમાસાણ લગાડી લડી રહ્યું હતું. જ્યારે જાપાની સૈનિકોને હારવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તેમણે આત્મસમર્પણ કરવાને બદલે લડતાં-લડતાં મરી જવાનું વધુ હિતકારી ગણ્યું. અમેરિકાનું લશ્કર સંખ્યા અને સાધનબળની દૈષ્ટિએ વધુ બળવાન હોવાથી જલદી વિજય મેળવી શક્યું અને ગુઆમનું પતન થઈ ગયું. સેંકડો જાપાની સૈનિકો નિર્ણાયક યુદ્ધની અંતિમ પળો સુધી લડતાં રહ્યાં પછી કંઈ ઉપજતું ન જણાતાં જંગલોમાં ભાગી

ગયા, કારણ કે સામે રહે તો હથિયાર મૂકી દઈને સમર્પિત થઈ જવું પડત, પરંતુ તેમને આ કોઈ કિંમત પર સ્વીકાર્ય ન હતું.

સને ૧૯૭૩માં આ સૈનિકોમાંથી એક સૈનિક સાજન્ટ શિયોર્યાયોકોઈ દેશમાં પાછો ફર્યો, જેનું જાપાને સર્વોચ્ચ રાષ્ટ્રીય સન્માનથી સન્માન કર્યું. યોકોઈ અઠ્ઠાવીસ વર્ષ સુધી જંગલમાં આમતેમ ભટકતો રહ્યો, વૃક્ષ-છોડવાંઓને પોતાના મિત્ર માનીને, પ્રગતિ કરી રહેલી દુનિયાથી અજાણ રહીને, સભ્ય સંસારમાં પાછો ફર્યો હતો. તેના આ વનવાસની વાત ઘણી જ રોમાંચકારી છે. યોકોઈને કઈ કઈ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડ્યો અને તેણે આ બધાનો કઈ સાહજિકતાથી સ્વીકાર કર્યો. તેના મૂળમાં છે આત્મસન્માન અને રાષ્ટ્રીય ગૌરવને અખડ જાળવી રાખવાની ભાવના તથા 'મરી જઈશું પણ નમીશું નહીં' ની નિષ્ઠા.

અઠ્ઠાવીસ વર્ષ સુધી જંગલમાં જીવતા રહેવામાં યોકોઈને એ ખબર પડી નહીં કે બીજું વિશ્વયુદ્ધ ક્યારે સમાપ્ત થઈ ગયું છે. આ બાબતમાં તે શું વિચારતો હતો ? પત્રકારોએ યોકોઈને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો તો તેણે કહ્યું, "હું એ શીખ્યો હતો કે જીવતાં કેદી બનવું તેના બદલે મરી જવું સારું છે. ગુઆમની લડાઈમાં પરાજય નજીક છે તેમ જણાતાં સેંકડો સૈનિકોની સાથે હું પણ જંગલમાં નાસી ગયો. મારી સાથે બીજા આઠ સૈનિકો હતા. અમને જણાયું કે બધાએ એક સાથે રહેવામાં જોખમ છે. એટલા માટે અમે ટુકડીઓમાં વહેંચાઈ ગયા. મારી ટુકડીમાં બીજા બે સૈનિકો હતા. અમે ત્રણે જણા ટોલોફોફોપિર કિલ્લાની તરફ ચાલી નીકળ્યા. અમને અહીં ખબર પડી કે જાપાન હારી ગયું છે, હવે તો નગરમાં જવાની શક્યતા એથીય વધારે ખલાસ થઈ ગઈ.

યોકોઈએ અઠ્ઠાવીસ વર્ષ સુધી આદિ

માનવનું જીવન વિતાવ્યું. તેની પાસે ફક્ત એક કાતર હતી જેનાથી વૃક્ષોની ડાળીઓ કાપતો અને તેમનો ઉપયોગ ભોજન સંઘવામાં તથા છાંયડો કરવામાં કરતો. કપડાં સીવવા માટે પોતાના વઘેલા નખનો ઉપયોગ સોઈના રૂપમાં કરતો. રહેવા માટે તેણે જમીનમાં ગુફા ખોદી લીધી અને પાથરણા તરીકે વૃક્ષોના પાંદડાનો ઉપયોગ કરતો. ભોજનના માટે જંગલી ફળનો ઉપયોગ કરતો.

સમયની ખબર તો કેવી રીતે રાખી શકે ? પરંતુ મહિના અને વર્ષની ગણતરી તો તે કરતો રહેતો હતો. પૂનમનો ચંદ્ર જોઈને તે વૃક્ષના થડ પર એક નિશાન કરી લેતો. તે ગુફાની બહાર ઘણું ઓછું નીકળતો હતો. મોટેભાગે રાત્રે તે ભોજનની શોધ માટે જતો હતો. કોઈ કોઈ વખત બહાર આવવાને લીધે તે ફરીથી સભ્ય સંસારમાં આવી શક્યો.

એક વખત તે ટોલોફોફો નદીના કિનારે ફરી રહ્યો હતો કે બે માછીમારોએ તેને જોઈ લીધો અને શંકા થવાથી તેને પકડીને પોલીસે ન સોંપી દીધો. પૂછપરછ કરતાં ખબર પડી કે તે જાપાનના શાહી લશ્કરની સેનાની ઉટમી ઈન્ફેન્ટ્રી રેજીમેન્ટનો સૈનિક હતો. જાપાન સરકારે તેને લગભગ ૩૫૦ ચેન પગાર અને સહાયતાના રૂપમાં બીજી પૂરતી રકમ આપવાની જાહેરાત પણ કરી.

જીવવાની અદમ્ય આકાંક્ષા માનવીની અમૂલ્ય સંપત્તિ છે. એનું મહત્વ અને ગૌરવને સમજનારા શ્રદ્ધાવાન ભયંકર પરિસ્થિતિઓમાં પણ જીવનથી નિરાશ થતાં નથી. આવેલ સંકટનો સામનો કરતાં રહીને પોતાના અસ્તિત્વને સુરક્ષિત રાખવામાં સફળ થાય છે. આવા હિંમતવાન માણસોની સામે પરિસ્થિતિઓ માથું ઝુકાવી દે છે.

સ્વામી વિવેકાનંદે પોતાના શિષ્યને એક કથા સંભળાવી. એક તત્ત્વજ્ઞાની પોતાની પત્નીને કહી રહ્યા હતા કે સંધ્યા થનાર છે. કામ પૂરું કરી લો. એક સિંહ ઝૂંપડીની પાછળ આ સાંભળી રહ્યો હતો. તે સમજ્યો સંધ્યા કોઈ મોટી શક્તિ છે, જેનાથી ડરીને આ નિર્ભય રહેનારા જ્ઞાની પણ પોતાનો સામાન સમેટી લેવા લાચાર થયો છે. સિંહ ચિંતામાં ડૂબી ગયો અને સંધ્યાનો ભય સતાવવા લાગ્યો. પાસેના ઘાટનો ધોબી દિવસ આથમતાં પોતાનાં કપડાં સમેટવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. જોયું તો ગધેડો અદેશ્ય. તેને શોધવામાં સમય લાગી ગયો. રાત પડી ગઈ. વરસાદ વરસવા લાગ્યો. ધોબીને એક ઝાડીમાં ખળખળાટ સંભળાયો, સમજ્યો કે ગધેડો છે. તો લાકડીથી તેને મારવા લાગ્યો અને બૂમ પાડી, મૂર્ખ અહીં સંતાયો છે. સિંહની પીઠ પર લાકડીઓ પડી તો તે સમજ્યો કે આ જ સંધ્યા છે, આથી તે ભયથી થરથર ઘૂંજવા લાગ્યો. ધોબી તેને ખેંચી લાવ્યો અને કપડાં લાદીને ચાલવા લાગ્યો. રસ્તામાં અક બીજો સિંહ મળ્યો, તેણે પોતાના સાથીની દુર્ગતિ જોઈ તો પૂછ્યું, “આ શું થયું ? તું આ રીતે બોજ લઈને કેમ ફરી રહ્યો છે ?” સિંહે કહ્યું, “સંધ્યાની પકડમાં ફસાઈ ગયો છે. તે ખરાબ રીતે મારે છે અને આટલો ભાર લાદે છે.”

સિંહને દુઃખ આપનારી સંધ્યા નહીં, તેનો ભ્રમ હતો. જેના કારણે ધોબીને કોઈ મોટો દેવ દાનવ સમજી લેવામાં આવ્યો અને ભાર અને માર માથું હલાવ્યા સિવાય સ્વીકારી લીધો. આપણી પણ આ જ સ્થિતિ છે. પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ન સમજવાથી અને સંસારની સાથે, જડ પદાર્થોની સાથે, પોતાના સંબંધોને ઠીક રીતે જાળવી ન શકવાને કારણે જ આપણને તે વિપરિત પરિસ્થિતિઓમાં ઘડેલી દીધા છે, જેમાં અંધકાર સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું જ નથી. આ ભ્રમને જ માયા કહેવામાં આવે છે. માયાને જ બંધન અને દુઃખોનું કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે. આ માયા બીજું કંઈ નહીં, વાસ્તવિકતાથી અપરિચિત રાખનારું અજ્ઞાન છે.

દેવમાનવોનું અવતરણ

નવસર્જનની ચેતનાને જાગૃત કરવાનું કામ કોણ કરશે ? એ કેવી રીતે થશે ? નરકને સ્વર્ગમાં બદલી દેવાની પ્રક્રિયાનું છેવટનું માધ્યમ કયું હશે ? આવા અનેક મુંઝવણભર્યા પ્રશ્નો આજકાલ લગભગ બધાના મનમાં ઊઠતા હશે. આ પ્રશ્નો ઊઠે એ સ્વાભાવિક પણ છે, કારણ કે પર્વત જેવા ઊંચા ટેકરા અને સમુદ્ર જેવી ઊંડી ખાઈઓને સમતલ બનાવી દેવાની વાત ખરેખર આશ્ચર્યજનક જ છે. આવું બની શકવાનો કેટલીક વખત તો વિશ્વાસ આવતો નથી, પરંતુ શ્રદ્ધાવાનોએ અવિશ્વાસ રાખવાનું કોઈ કારણ નથી. ફેલાયેલ અંધકારની ઊંડી અને લાંબી રાત્રિમાં જ્યારે હાથને હાથ દેખાતો નથી, પાસુ ફેરવીને સૂઈ જવા સિવાય કંઈ બીજું સમજમાં આવતું નથી ત્યારે બહુ મુહૂર્ત, ઉષાકાળ અને અરુણોદયની શરૂઆત થઈને બપોરનો તાપ આશ્ચર્યરૂપે બદલાઈ જાય છે. આને કહેવાય છે અશક્યનું શક્ય થવું. જ્યારે આ સૃષ્ટિમાં આવનારા દિવસોમાં અગણિત ચમત્કારો થતા આપણે જોઈ રહ્યા છીએ ત્યારે કોઈએ પ્રતિકૂળતાઓ પલટાઈને અનુકૂળતામાં બદલાઈ જવાનું આશ્ચર્ય કેમ થવું જોઈએ ? વાળની અણી કરતાં પણ નાનો શુક્રાણુ જ્યારે થોડા જ દિવસોમાં હસતા રમતા બાળકમાં અને પછી પરાક્રમી પ્રૌઢ બની શકે છે તો ઉપયોગી પરિવર્તનની વાત પર કોઈએ કેમ અવિશ્વાસ કરવો જોઈએ ?

યુગો બદલતાં જ રહે છે. અગાઉનો સતયુગ જો આજસભરી નિદ્રાથી મુક્ત થઈને ફરી પોતાનું કાર્ય સંભાળી લે છે, તો તેમાં અશક્ય-શક્ય જેવો નિરર્થક શોરબકોર કેમ કરવો જોઈએ ? મનુષ્યના માટે તો એક કીડી ઉત્પન્ન કરવી અશક્ય છે, પરંતુ ભગવાન પોતાની ઘરતી પર કાણેકાણ કરોડોની સંખ્યામાં ચિત્ર વિચિત્ર આકૃતિ-પ્રકૃતિના

પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન કરતા રહે છે. શ્રદ્ધાવાનોએ તો ઓછામાં ઓછી આ હકીકત ભૂલવી જ ન જોઈએ. વર્તમાન યુગનું પરિવર્તન કરવું કોઈ વ્યક્તિ વિશેષની યોજના નથી. એની પાછળ મહાકાળનો પ્રચંડ સંકલ્પ કામ કરી રહ્યો છે. પ્રકૃતિએ નવરચનાને માટે યોગ્ય વાતાવરણ બનાવવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. આ દિવ્ય દર્શનને જેમની આંખો આજના સમયમાં જોઈ શકે છે તેમને ભાગ્યશાળી કહેવામાં આવશે અને જેઓ સમયના પોકારને સમજીને પોતાના કદમ આગળ વધારશે તેમને તો અંગદ, નલ, નીલ જેવી ઉપમાથી ઓછામાં કંઈ નવજવામાં આવશે નહીં.

આજકાલ એક પ્રચંડ શક્તિશાળી પ્રકાશવાન તારક પ્રગટ થઈ રહ્યો છે, જેની ઘગઘગતી જ્વાળામાં સંસારભરના જીવંત અને સંવેદનશીલ મનુષ્યોને ઢંઢોળીને ઊભી કરશે અને કાર્યક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવા માટે ફરજ પાડશે. આ દેવસમુદાય જોવામાં ભલે રીંછ-વાનરો જેવો હોય, પરંતુ પુરુષાર્થ એવો કરશે, જેને અશક્યને શક્ય બનાવવા જેવું માનવામાં આવશે. ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ રાખનારા લોકો જાણે છે કે ભગવાનની કૃપા જ્યાં સાથે હોય છે ત્યાં અશક્ય જેવી કોઈ ચીજ બાકી રહેતી નથી.

જ્યારે આવેશ જન્મે છે ત્યારે જટાયુ જેવા વૃદ્ધ પછી પણ રાવણ જેવા મહાયોદ્ધાની સાથે નિર્ભયી બનીને લડી પડે છે, ખિસકોલી શ્રદ્ધાયુક્ત શ્રમદાન કરવા લાગે છે અને હંમેશથી ગરીબ જણાતી શબરી પોતાના એકઠાં કરેલાં બોરને ખવડાવવા માટે ભાવવિભોર બની જાય છે. સુદામાને પણ પોતાના તાંદુલની પોટલી સમર્પિત કરવામાં સંકોચ નડ્યો ન હતો. આ અદેશ્ય રૂપે લહેરાતો દેવી પ્રવાહ છે, જે નવસર્જનના દેવતાની ઝોળીમાં સમયદાન, અંશદાન જ નહીં, વિશેષ

સાહસપૂર્વક હરિશ્ચંદ્રની માફક પોતાનું રાજપાટ અને સ્વયંના સ્ત્રી-બાળકો તથા શરીર સુદ્ધાં વેચવામાં આનાકાની અનુભવતો નથી. જેના પર દૈવી આવેશ ચઢી જાય છે તેને પોતાના આદર્શો માટે સમર્પણ કર્યા સિવાય ચેન પડતું નથી.

આ એ જ છે મહાકાલની તે અદેશ્ય અભિનિજ્વાળાઓ, જે ચર્મચક્ષુઓથી તો જોઈ શકાતી નથી, પરંતુ દરેક જીવંત માણસ પાસે સમયનો પોકાર કોઈ મહત્ત્વપૂર્ણ પુરુષાર્થ કર્યા સિવાય બાકી રાખશે નહીં. આવા લોકોનો સમુદાય જ્યારે હળીમળીને અનિચ્છનીયતાઓની વિરુદ્ધ નિર્ણાયક યુદ્ધ કરશે ત્યારે આંધળાને પણ દેખાશે કે કોઈ ચમત્કાર થયો છે. પતનના ખાડામાં તેજીથી ગબડનાર વાતાવરણ કોઈ વેદશાળામાંથી છોડેલા ઉપગ્રહની માફક ઊંચે જઈને પોતાની નિયત કક્ષામાં ખૂબ ઝડપથી પરિભ્રમણ કરવા લાગશે.

આજના યુગનો અવતાર પ્રત્યેકને બે સંદેશ સંભળાવશે, એક આત્મશુદ્ધિ અને બીજો સત્પ્રવૃત્તિઓમાં વધારો. વિનાશ અને સર્જનની આ બમણી પ્રક્રિયા આજકાલ તેજીથી ચાલશે અને નિરર્થક ટેકરાઓને પાડીને અને ભયંકર ખાડાઓને પૂરીને સર્વ કંઈ સમતલ બનાવતી જશે. એવું સમતલ બનશે કે જેના પર નંદનવન અને ચંદનવનના અગણિત ઉદ્યાનો સર્જ શકાશે.

અંતરિક્ષથી ધરતી પર ઉતરનાર યુગ ચેતના ગંગાવતરણની જેમ ધરતી પર ઉતરશે અને મત્સ્યાવતારને પાછળ પાડી દેનારી ગતિથી આગળ વધશે. તેનું કાર્યક્ષેત્ર અસીમ હશે. જળ, પૃથ્વી અને આકાશનો સમગ્ર વિસ્તાર તેની પકડમાં આવી જશે.

ત્યાર પછી શું થશે ? ઉત્તર એક છે-વિચાર પરિવર્તન, કરુણાથી ઓતપ્રોત ભાવસંવેદના, વ્યક્તિઓમાં સંયમ અને કાર્યક્રમમાં આદર્શવાદી પરાક્રમ. બસ, આટલાં જ નવનિર્માણથી આપણી દુનિયાનું કામ ચાલી જશે. આજકાલ સુરસા, સિંહિલ, તાડકા અને સૂર્પણખા જેવી વિકરાળતા ધરાવતી બધી

સમસ્યાઓ તેનાથી નષ્ટ થઈ જશે. વધુમાં સર્જન, અભ્યુદય, ઉત્થાનની પ્રક્રિયાનો નિર્ણય છે કે સાધનોના અભાવવાળા સતયુગની તુલનામાં આજે અપેક્ષા કરતાં વધુ સાધનો અને બુદ્ધિ કૌશલ્ય પ્રાપ્ત હોવાને કારણે તે માત્ર સતયુગનું પુનરાગમન ન કરશે, બલકે ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ પણ કરીશે અટકશે.

દુર્ગાવતીની પુરાણી કથાનું હવે નવસંસ્કરણ નવી સજાવટની સાથે નવા સ્વરૂપે નવા સ્વાંગમાં પ્રગટ થવા માત્ર સંમત જ નહીં પણ તૈયાર થઈ ગયું છે. દેવમાનવો પોતાની સંયુક્ત શક્તિને પહેલી વાર સંગઠિત કરશે. તેને અનુભવ થઈ ગયો છે કે આગળના દિવસોમાં તેમણે જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિની સાધના તો કરી છે, પરંતુ એ ભૂલી ગયા કે સંગઠિત શક્તિનું અભિનવ જાગરણ પણ કરવું જોઈએ અને જ્યાં સુધી તેનો પ્રભાવ પહોંચે ત્યાં તેમણે ઉચ્ચસ્તરીય આલોકનો મુક્ત હાથથી વિસ્તાર કરવો જોઈએ. તેમણે પોતાની પાછળની ભૂલોને સુધારવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને જે મનુષ્યોમાં હિંમત છે તે બધામાં દેવત્વનો ઉદય કર્યા સિવાય ચેનથી ન બેસવાનો કાર્યક્રમ બનાવ્યો છે.

વિશ્વ ચેતનાએ પોતાની રીતિ-નીતિ અને દિશાધારામાં ઉજ્જવળ ભવિષ્યની સંરચના કરી શકનારી બધી હકીકતોનો સંપૂર્ણ સમાવેશ કરી લીધો હોય તેમ જણાય છે. તેનો ઉદ્દોષ દસે દિશાઓમાં ગૂંજી રહ્યો છે. તેની લાલિમાનો આભાસ અંતરિક્ષના દરેક ખૂણામાં થઈ રહ્યો છે. ન જાણે કોનો પાંચજન્ય શંખ વાગી રહ્યો છે અને એક જ અવાજ કાઢી રહ્યો છે - પરિવર્તન, પરિવર્તન, પરિવર્તન, ઉચ્ચસ્તરીય પરિવર્તન, સમગ્ર પરિવર્તન. આવનાર સમયની પ્રકૃતિ અને ભવિષ્ય એમ જ હશે. જે મનુષ્યોમાં માનવતા જીવિત હશે તેઓ એમ જ વિચારશે અને એમ જ કરશે. તેની પરિવર્તન પ્રક્રિયા પોતાનાથી જ આરંભાશે અને પરિવારના વિસ્તારને પ્રભાવિત કરતી જઈને સમગ્ર સમાજને મહાકાળના અભિનવ નિર્ધારણથી જાણકાર અને પ્રાણવાન બનાવશે.

આવા દેવમાનવોનું અવતરણ સ્પષ્ટપણે ચરિતાર્થ થશે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

(એપ્રિલ મહિનામાં મહાવીર અને હનુમાન જ્યંતી ઉજવવામાં આવે છે. તેના અનુસંધાનમાં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના શ્રીમુખથી ૬ એપ્રિલ ૧૯૭૪ના પવિત્ર દિવસે શાંતિકુંજમાં ગુંજેલી અમૃતવાણી રજૂ કરવામાં આવી છે. તેને વાંચો અને પ્રેરણા મેળવો.)

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથોસાથ બોલો.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ અને ભાઈઓ ! આજે ભગવાન મહાવીર અને રામભક્ત હનુમાનનો જન્મદિવસ છે. જૈન ધર્મના પ્રથમ સંસ્થાપક ભગવાન મહાવીરનો આ જન્મદિવસ છે અને સાથોસાથ આજે જ હનુમાનજીનો પણ જન્મદિવસ છે. ભગવાન ભક્ત હનુમાન પણ આજે જ જન્મ્યા હતા. તેઓ આપણા પ્રેરણાના સ્રોત છે. આજનો દિવસ કેટલો શુભ છે. ભગવાન મહાવીર રાજકુમાર હતા. તેમણે વિચાર્યું કે રાજકુમાર બનવાને બદલે સંત થવું સારું છે, આથી મારે સંત બનીને જીવવું જોઈએ, કેમકે રાજકુમારની અર્થાત્ રાજાની શક્તિના બદલે સંતની શક્તિ મહાન છે. સંત સમાજની જે સેવા કરી શકે છે તે રાજા કરી શકતો નથી. આ વિચાર કર્યા પછી તેમણે બુદ્ધ ભગવાનની જેમ પોતાનું રાજપાટ છોડી દીધું અને તપશ્ચર્યા કરવામાં જોડાઈ ગયા. જોકે તેઓ ઈચ્છતા હોત તો રાજસત્તાના માધ્યમથી સમાજની સેવા કરી શકતા હતા, પરંતુ તેમને લાગ્યું કે રાજસત્તાનું ક્ષેત્ર ઘણું જ સીમિત છે, ઘણું ક્ષુદ્ર છે. ધર્મતંત્રની રાજસત્તા ફક્ત ભૌતિક જીવન પર અસર ઉપજાવી શકે છે, પરંતુ આપણા આંતરિક જીવનમાં પ્રવેશ કરી શકતી નથી.

સાથીઓ, હૃદય-હૃદય પર શાસન કોનું હોય છે ? હૃદય-હૃદય પર શાસન ધર્મતંત્રનું હતું અને રહેશે. ભૌતિક વસ્તુઓ પર સરકારનું શાસન હતું અને રહેશે. જ્યારે અમે રાજનીતિ ત્યાગીને ધર્મતંત્રમાં પ્રવેશ કર્યાં હતો એ ઘણા દિવસો પહેલાની વાત છે. એના પહેલા કોંગ્રેસના આંદોલનમાં જ્યાં સુધી રહ્યો ત્યારે વારંવાર જેલમાં જતો હતો. એના પછી જ્યારે એને છોડીને ધર્મતંત્રની તરફ વળ્યો ત્યારે લોકોએ વારંવાર આ જ કહ્યું કે જે માણસ રાજસત્તામાં હોય છે તે મિનિસ્ટર બની જાય છે અને તેની પાસે મોટરો હોય છે તેમજ દુનિયા તેનું કહ્યું માને છે. દુનિયામાં તેની ઈજાત થાય છે. ત્યારે મેં એમ કહ્યું ન હતું કે રાજસત્તામાં કોઈ ખરાબી છે અને તે સમાજની કોઈ સેવા કરી શકતી નથી. પરંતુ એ હું ચોક્કસપણે કહું છું કે રાજસત્તા સીમિત છે અને સીમાબદ્ધ છે. એમાં માણસ કોઈ રાજ્યનો મિનિસ્ટર બની શકે છે અને તે રાજ્યના લોકોને પ્રભાવિત કરી શકે છે. જરા બતાવો કે દક્ષિણ ભારતના મુખ્યમંત્રી કોણ છે ? જો તે મંત્રી આવે અને આપના ઉપર પ્રભાવ પાડે તો કોઈ પ્રભાવ પડી શકે છે ? ના, કોઈ પ્રભાવ પડી શકતો નથી. પરંતુ દક્ષિણ ભારતના કેરળમાં નિવાસ કરનાર જગતગુરુ શંકરાચાર્ય કેરળ છોડીને જ્યારે બહાર નીકળી પડ્યા અને સમગ્ર હિન્દુસ્તાનમાં કામ કરતા ગયા, તો સમગ્ર દેશના લોકો તેમના ચરણોમાં નતમસ્તક થઈ ગયા. આ ધર્મની શક્તિનું ઘોતક છે. હજુ પણ લોકો અમોને વારંવાર પૂછે છે કે તમે રાજસત્તાથી દૂર કેમ ચાલી ગયા ? બેટા, રાજસત્તાથી, રાજતંત્રથી, તેના ઘપલાઈથી અમારે કોઈ લેવાદેવા નથી. અમે તેવા લોકોમાંના એક છીએ જે આ જાણીએ છીએ કે મનુષ્યના

જીવનમાં રાજનીતિનું શું સ્થાન છે.

રાજનીતિ અને માણસ હવે જોડાઈ ગયા છે. તિબેટના દલાઈલામાને રાજનીતિના કારણે તિબેટ છોડીને ભાગી જવું પડ્યું હતું. ભગવાન બુદ્ધનું જન્મસ્થળ તિબેટ હતું, જ્યાં જન્મ્યા પછી બુદ્ધાવતાર બનીને ન જાણે શુંમાંથી શું બની ગયા. કોઈ એક સમયમાં ચીનમાં બૌદ્ધ ધર્મ એટલો બધો ફેલાયેલો હતો કે હિન્દુસ્તાન કરતાં પણ વધુ બુદ્ધ લોકો ચીનમાં રહેતા હતા. ત્યાં હજુ પણ બૌદ્ધ વિહારોના ઘણા બધા ખંડેરો મોજુદ છે. ચીનની લાઈબ્રેરીમાં બૌદ્ધ ધર્મના પુસ્તકો એટલા બધા છે કે તેના જેટલા દુનિયામાં બીજે ક્યાંય પણ નથી. પરંતુ તેનું શું થઈ ગયું ? ચીનમાંથી બૌદ્ધ ધર્મ ખલાસ થઈ ગયો. ત્યાં આજે કોઈ ધર્મ નથી, ન તો હિન્દુ ધર્મ છે કે મુસલમાન ધર્મ છે કે ખ્રિસ્તી ધર્મ છે. બધા ધર્મો ખલાસ થઈ ગયા. આમ એટલે થયું કે ધર્મતંત્ર પોતાના ગૌરવ અને ક્ષમતાને ભૂલી ગયું. રાજસત્તાની શક્તિ કેટલી મોટી છે અને તે શું કરી શકે છે એને જોવું હોય તો જર્મનીમાં પાછળના દિવસોની હિટલરની શાસન સત્તાને જોઈ શકો છો. તેણે સમગ્ર શિક્ષણ પ્રણાલીને બદલી દીધી અને થોડા જ દિવસોમાં સમગ્ર દેશને નાઝી બનાવી દીધો હતો. રાજસત્તાની શક્તિ ઘણી મહાન છે, એનો હું ઈન્કાર કરતો નથી, પરંતુ એ કહું છું કે રાજસત્તાને સારી બનાવવા માટે ઉપરથી કામ કરવું તે પૂરતું નથી. રાજસત્તાના મૂળિયાં જમીનમાં હોવા જોઈએ. તમે ઉપરથી દેખભાળ રાખશો, ડાળિયોને ઝાપટશો, પાંદડાને સાફ કરશો, પરંતુ મૂળિયાં તરફ ધ્યાન આપશો નહીં તો વૃક્ષ ચીમળાઈ જઈને પડી જવાની દહેશત પેદા થશે. તો પછી બગીચો કેવી રીતે બનશે ? આ કામ ફક્ત ધર્મતંત્ર કરી શકે છે. અસલી શક્તિ અને સામર્થ્ય ધર્મતંત્રના હાથમાં છે. રાજતંત્ર ફક્ત કાયદો બનાવી શકે છે,

લોકોને રોકી શકે છે, લોકોને અટકાયતમાં લઈ શકે છે, પરંતુ સમગ્ર દેશમાં ફેલાયેલી મુખ્ય સમસ્યાઓને ઉકેલી શકતું નથી.

તમોને કાલે હું જણાવી રહ્યો હતો કે કોઈ પણ કામ માત્ર કાયદો રચી દેવાથી પૂરું થઈ શકતું નથી. દુનિયામાં કોઈ પણ ખરાબ કામ એવું નથી કે જેની વિરુદ્ધ ગવર્નમેન્ટે કાયદો ન બનાવ્યો હોય, જેલખાનું ન બનાવ્યું હોય અને પોલીસની રચના ન કરી હોય. પરંતુ બતાવો કે ક્યા કાયદાથી ક્યું પાપ અટકી ગયું ? ભ્રષ્ટાચાર બંધ થયો ? લાંચરુચ્ચત બંધ થઈ ? ભેળસેળ અટકી ગઈ ? કેટલા બધા કાયદાઓ હયાત છે, છતાંય બતાવશો કે એક પણ પાપ અટકી ગયું હોય. કાયદો માણસની ઉપર શાસન ચલાવી શકતો નથી અને માણસની ઈચ્છાઓ પણ બદલી શકતો નથી. ધર્મતંત્ર દ્વારા જ માણસની ઈચ્છાઓ બદલી શકાય છે. રાજતંત્રના બદલે ધર્મતંત્ર મોટું છે. ધર્મતંત્રની શક્તિની કોઈ મર્યાદા નથી. તેની તાકાત મહાન છે, પ્રભાવ મોટો છે, આથી સમસ્યાઓના ઉકેલમાં તેના દ્વારા સફળતા મેળવી શકાય છે. મનુષ્ય ઉપર ધર્મતંત્ર સિવાય બીજા કોઈનો અંકુશ નથી. સમાજની ઉપર જ્યારે કોઈ અંકુશ લાવવો હશે તો તે ધર્મના દ્વારા અર્થાત્ ભગવાન દ્વારા લાવી શકાશે. મનુષ્યને કાબૂમાં રાખવો હોય કે સાચા રસ્તા પર ચલાવવો હોય તો ધર્મ સિવાય બીજો કોઈ અંકુશ ચાલી શકતો નથી. સમાજશાસ્ત્રના કાયદા ભલે ગમે તેટલા બનાવશો, પરંતુ તેની હયાતિમાં પણ મોટામાં મોટા માણસો મોટું કામ કરતાં જોવા મળશે. કેટલાય ઊંચા સ્થાનો પર બિરાજમાન લોકોએ પોતપોતાના દેશની હાલત બગાડી દીધી છે, એ વાત કોઈનાથી છાની નથી. કાયદાના નામ પર ગમે તેમ કરતા રહો, કોઈ રોક ટોક નથી. આથી એવી કોઈ ગેરેન્ટી નથી કે કાયદાથી સારા માણસો બની શકે છે. જ્યારે પણ સભ્ય મનુષ્યો

બનશે તો તે ધર્મસત્તાના માધ્યમથી બનશે. રાજસત્તાનું લોકોના હૃદય પર શાસન ચાલી શકતું નથી. માત્ર ધર્મતંત્રમાં જ લોકોના હૃદય ઉપર શાસન કરવાની ક્ષમતા છે.

તો મિત્રો, રાજનીતિને બળવાન અને યોગ્ય બનાવવા માટે અમારે ગાંધીજીની સલાહ મુજબ એક કામ કરવું પડશે. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે આપણે કોંગ્રેસ સંસ્થાને લોકસંસ્થાના રૂપમાં બદલી દેવી જોઈએ, જેથી તેના ઉપર અંકુશ રાખી શકાય. આપણે લોકશક્તિના રૂપમાં જન્મેલી કોંગ્રેસને માનવી અને જાણવી જોઈએ. અસલી રાજનીતિના મૂળિયાં જમીનમાં અર્થાત્ જનતાની પાસે છે. જનતાને પ્રભાવશાળી ન બનાવી શકીએ, જનતામાં ઉત્સાહ ન રેડી શકીએ, જનતાને નાગરિકતાની વાત ન સમજાવી શકીએ, જનતાને ક્રિયાશીલતાનો અર્થ ન સમજાવી શકીએ, તો એનું પરિણામ એ આવશે કે જેવી આપણી જનતા હશે તેવી જ આપણી સરકાર બનતી જશે. જેવું દૂધ હશે તેવું જ માખણ બનશે અને મલાઈ પણ તેવી જ વળશે. જનતાનું સ્તર જેવું હશે, જનતાનો વિચાર કરવાનો ક્રમ જેવો હશે, જનતાનું ચારિત્ર્ય જેવું હશે, ગવર્નમેન્ટ પણ તેવી જ બનતી રહેશે. જો તમે ગવર્નમેન્ટને બદલવા ઈચ્છો છો તો પહેલા જનતાએ બદલાવું પડશે. જ્યારે જનતા બદલાઈ જાય છે ત્યારે ગવર્નમેન્ટ બદલાઈ જાય છે. તેની ઈચ્છા બદલાઈ જાય છે ત્યારે ગવર્નમેન્ટનું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે.

ગવર્નમેન્ટ બનાવવાની જવાબદારી કોની છે ? પાંચ વર્ષ પછી આપણને આ અધિકાર મળે છે કે આપણે કેવી રીતે શાસન બદલી દેવું. જો આપણી પાસે ઈમાનદારી ન હોય અને કર્તવ્યોને ન સમજતાં હોઈએ, પોતાના હિતનું ધ્યાન ન હોય, જ્ઞાન ન હોય, નાગરિકતાની ફરજો અને અધિકારોનો અનુભવ ન હોય, તો જ્યારે વોટ આપવાનો સમય આવશે ત્યારે ક્યાં

અને કોને વોટ આપવો જોઈએ તેમજ કોને ન આપવો જોઈએ એ વાતની જવાબદારી સમજાશે નહીં. તે વેળાએ આપણે શું કરીશું ? તે વેળાએ જ્યાં આપણો સ્વાર્થ સમાયેલો હશે એ જ કરીશું, જે કોઈ માણસ જીપમાં બેસાડીને લઈ જશે, જે કોઈ પણ આપણને મીઠાઈ ખવડાવશે, દારૂ પીવડાવશે, તે જ માણસને અમે વોટ આપતાં રહીશું. આપણો વોટ આપવાનો ક્રમ આ જ પ્રમાણે ચાલતો રહેશે તો પછી આપણને સારી સરકાર કેવી રીતે મળશે ? આમ ચાલ્યા કરશે તો સારી સરકાર કદી મળી શકતી નથી. જો આ જ ક્રમ ચાલુ રહેશે અને જનતા પોતાના નાગરિક કર્તવ્યોને સમજતી નથી, નાગરિક જવાબદારીઓને સમજતી નથી, તો પછી કોઈ પાર્ટી કે માણસ અમુક લોભ બતાવશે, કોઈ પૈસા બતાવશે, કોઈ ભય બતાવશે, કોઈ નાત-જાતની વાતો કરશે, કોઈ મન ફાવે તે કહેશે, તેને જ સમર્થન મળતું જશે. આ રીતે જે માણસની અંદર દેશભક્તિ અને નાગરિક કર્તવ્યોનો ઉદય થયો નથી અને તેને આ વાતની જવાબદારી અને જાણકારી પણ નથી કે વોટના નામ પર રાષ્ટ્રનું શાસન એમના હાથમાં સોંપવામાં આવ્યું છે, તો તે પોતાની જવાબદારીને કેવી રીતે નિભાવી શકે છે ? સારી રાજનીતિ ચલાવવા અને સારી ગવર્નમેન્ટ બનાવવા માટે શાસન સત્તામાં સારા માણસો પહોંચવા જોઈએ. શાસનમાં સારા માણસો મોકલવા માટે વોટનો ઉપયોગ કરવાનું સ્તર પણ ઊંચું લાવવું જોઈએ. ક્રિયાપદ્ધતિ પણ આવી જ હોય. સારો દેશ અને સારી રાજનીતિ બનાવવા માટે જો આપણે જનતાનું ચારિત્ર્ય સારું બનાવી ન શકીએ તો દેશને સારી ગવર્નમેન્ટ મળશે તેવી આશા ન રાખવી જોઈએ. જો તમે લાંચ લઈને વોટ આપો છો તો દેશને સારી સરકાર મળશે તેવી કેમ આશા રાખવી ? તો પછી એ જ સમજવું જોઈએ કે જે બીજ વાવ્યું છે તેને

અનુરૂપ જ લણવું પડશે.

લોકો અમને વારંવાર પૂછે છે કે તમે રાજનીતિમાં કેમ જતા નથી ? મિત્રો, અમે રાજનીતિથી અલગ નથી, પરંતુ અમારી રાજનીતિ તે રાજનીતિ નથી જે સત્તા અપાવનારી છે. સત્તા હાથમાં આવ્યા પછી જો જનતા તેને સાથ આપવા તૈયાર ન હોય તો કોઈ પણ સત્તાધીશ મોટું કામ કરી શકતો નથી. જનતાનો સાથ આપનારો પક્ષ ઘણો મોટો પક્ષ છે અને આ મોટા પક્ષની તરફ આજસુધી કોઈનું પણ ધ્યાન ગયું નથી. દરેક માણસનું ધ્યાન ફક્ત એ બાજુ ગયું છે કે અમુક માણસને મિનિસ્ટર અને અમુક માણસની ગવર્નમેન્ટ બનાવીશું. તમે કોઈ પણ પાર્ટીની ગવર્નમેન્ટ બનાવી દો, કોઈને પણ મિનિસ્ટર બનાવી દો, તેનાથી કોઈનું કંઈ બનનારું નથી. તમારું કામ તો જનતાથી થશે. જનતાએ જ ઊઠવાનું છે અને કામ કરવાનું છે. જો આપણે જનતાને પોતાના કર્તવ્યો અને અધિકારોનું ભાન કરાવી શકતા નથી તો પછી કોઈ પણ પાર્ટી ચૂંટી લાવો, કોઈનું કશુંય ભલું થનાર નથી. જો જનતા ઈમાનદાર હશે તો જ કોઈ પણ પાર્ટી ઈમાનદાર બનશે. ત્યારે ખોટું કામ કરનારો કોઈ પણ મિનિસ્ટર કે અધિકારી કેમ ન હોય, જનતા તેને ખોટું કામ કરવાથી રોકી દેશે અને એ કહેશે કે તમારે ખોટું કામ કરવું જોઈએ નહીં. જો જનતા કમજોર છે અને પોતાના અધિકારો અને નાગરિક કર્તવ્યોનું તેને જ્ઞાન નથી, તો પછી કોઈ પણ પાર્ટી આવશે, જે કાંઈ કરશે, જનતા મૂંગી રહીને જોતી રહેશે તો તેના દુષ્પરિણામોને ભોગવતી રહેશે. જનતાને કેવી રીતે ભડકાવી શકાય છે, કેવી રીતે પૈસા લઈ શકાય છે અને કેવી રીતે ઊલટી-સુલટી વાતો ભણાવી શકાય છે, તે બધું જ થતું રહેશે. જો જનતા સમજદાર અને જાગૃત છે તો પછી આ ચાલાકીઓને તે સમજી લેશે અને નેતાઓના ખ્વાબો પર પાણી ફેરવી

દેશે.

મિત્રો, વાસ્તવિક શક્તિ જનતાના હાથમાં છે. જનતા કરતાં મોટો રાક્ષસ, જનતાથી મોટો જાલિમ, જનતાથી મોટો શક્તિશાળી કોઈ બીજો માનવી નથી. જનતાની પાસે જે શક્તિ છે તે બીજા કોઈની પાસે નથી. તે ઈચ્છે તેને માથા પર બેસાડી શકે છે અને ઈચ્છે તો ધૂળમાં મેળવી દે છે. જનતાના સાહસથી અમે આગ્રદીની લડત જીત્યા. જનતાના સાહસથી અમે ગવર્નમેન્ટ બનાવી અને કોંગ્રેસ પાર્ટીને શાસન પર બેસાડી દીધી. શક્તિ કોની હતી ? ગાંધીજીની ? ના, ગાંધીજીની નહીં, જનતાની જ હતી. શાસનની જે શક્તિ હશે તે જનતાની હશે. પરંતુ આપણું કર્તવ્ય શું છે, અધિકારો ક્યા છે અને જનતાએ કેવા હોવું જોઈએ, આ બધી સમજ વિકસિત થઈ નહીં જાય ત્યાં સુધી પ્રયત્નો સફળ થઈ શકતાં નથી. આજ સુધી લોકોનું આ બાજુ ધ્યાન ગયું નથી. ગવર્નમેન્ટ આ રીતે બનાવી દેવી જોઈએ. પાર્ટી આ રીતે બનાવી દેવી જોઈએ, શાસન આ રીતે ચલાવવું જોઈએ, બંધારણ આ રીતનું બનાવી દેવું જોઈએ અને કાયદા આ રીતના બનાવી દેવા જોઈએ તે તરફ માત્ર ધ્યાન ગયું છે. મિત્રો, અસલી વાત આ નથી, અસલી વાત એ છે કે જેમાં જનતાનો સંબંધ રહેલો છે. જ્યાં જે પ્રકારની જનતા હશે ત્યાં તે જ પ્રકારની ચીજો બનતી જશે. જ્યાં જનતાની મનોદેશા સારી નથી, જ્યાં જનતાને પોતાના નાગરિક કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સારી ગવર્નમેન્ટ હોઈ શકતી નથી.

નાગરિક કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓને સમજાવવી, પ્રત્યેક નાગરિકને તેના અધિકારોનું ભાન કરાવવું, બીજાઓના દુષ્પ અને તકલીફોમાં ભાગીદાર બનાવવા અને તેમને રાષ્ટ્રીય જવાબદારી સમજાવવાની જવાબદારી કોની છે ? સાથીઓ, આ ધર્મની જવાબદારી છે, આ આપણી

બધાની જવાબદારી છે, આપણે બધા માણસોએ તે કામ કરવાનું શીખવીએ જેનાથી એક સારા રાષ્ટ્રનો વિકાસ થઈ શકે છે. આ કામ કાયદો કરી શકતો નથી, પરંતુ જનતા આ કામને કરશે. જનતાની ઈમાનદારી જ્યારે જાગૃત થશે ત્યારે લોકોને એ ભય જણાશે અને દુઃખ પણ થશે કે આપણે મસાલામાં ભેળસેળ કરીશું તો જે ખરીદીને ખાશે તેને પેટમાં પથરી થઈ જશે. જે માણસ બીમાર છે તે જો ભેળસેળવાળું દૂધ પીશે તો તેના જીવનમરણનો પ્રશ્ન પેદા થઈ જશે. જ્યારે આ વાતો આપણા મગજમાં આવી જશે, અંતઃકરણમાં સમાઈ જશે, વિચારોમાં જોડાઈ જશે ત્યારે દૂધમાં પાણી અને મરીમસાલામાં માટી અને અનાજમાં કાંકરા ભેળવવાનું બંધ કરી દઈશું. શું આને સરકાર બંધ કરી શકે છે ? ના, સરકાર નવા-નવા કાયદાઓ અને નીતિઓ બનાવતી જશે અને લોકો પોતાના બચાવના માટે નવા-નવા રસ્તાઓ શોધતાં રહેશે. સારું રાષ્ટ્ર બનાવવા માટે જ જનતાને સારી બનાવવી બિલકુલ જરૂરી છે. સારી જનતા તે નથી જે સમૃદ્ધ હોય છે, માલદાર હોય છે. પરંતુ સારી જનતા તે છે જે પોતાની ફરજને સમજે છે, પોતાના કર્તવ્યોને સમજે છે અને પોતાની જવાબદારીઓને સમજે છે. મિત્રો, ફરજ, કર્તવ્ય અને જવાબદારીઓને સમજો. ધર્મ અને અધ્યાત્મનો આ જ ઉદ્દેશ છે.

ધર્મ અને અધ્યાત્મનો ઉદ્દેશ ઘણા લોકો સમજ્યા છે અને સમજાવ્યો છે, પરંતુ ખાલી ઉદ્દેશની બાબતમાં મારી કોઈ ગંભીર નિષ્કા નથી. જ્યારે લોકોને ખાલી ઉદ્દેશો સમજાવવામાં આવે છે કે મરણ પછી આપણે ક્યા લોકમાં ચાલી જઈએ છીએ અને તે લોક કેવું છે ? સ્વર્ગ ક્યાં છે ? સ્વર્ગની લંબાઈ અને પહોળાઈ કેટલી છે ? અમને માલૂમ નથી. અમને જિંદગીની ખબર છે, જમીનની ખબર છે. આપણે જમીનની જવાબદારી જાણવી જોઈએ, આપણા કર્તવ્યોને જાણવાં

જોઈએ. ભગવાન મહાવીર કે જેમનો આજે જન્મદિવસ છે, તેઓ આ જ સમજ્યા અને લોકોને તે જ સમજાવ્યું. તેઓએ જાણી લીધું હતું કે રાજસત્તાના બદલે ધર્મસત્તાની શક્તિ વિપુલ છે અને એને જ તેમણે સ્વીકારી લીધી. ધર્મસત્તા લોકોના દિલ પર શાસન કરે છે અને રાજસત્તા જમીન પર શાસન કરે છે, પૈસા પર શાસન કરે છે, કિલ્લાઓ પર શાસન કરે છે, વેપાર પર શાસન કરે છે અને વસ્તુઓ પર શાસન કરે છે, પરંતુ હૃદય પર શાસન કરતી નથી. હૃદય પર શાસન કરવાની ક્ષમતા કેવળ ધર્મમાં છે. એટલા માટે ભગવાન મહાવીરે રાજસત્તાનો ત્યાગ કરી દીધો. રાજસત્તાનો ત્યાગ કર્યા પછી તેમણે ધર્મસત્તાને સંભાળી અને ઠેરઠેર ફરીને ધર્મની વાત, અધ્યાત્મની વાત, ઈમાનદારીની વાત, પ્રામાણિકતાની વાત, શરાફતની વાત, કર્તવ્યની વાત લોકોને સમજાવતાં ગયા. લોકોમાં ધર્મની જિજ્ઞાસા પેદા કરી દીધી. આ સૌથી મોટી સેવા ભગવાન મહાવીરે કરી.

હનુમાનજી કે જેમનો આજે જન્મદિવસ છે તેઓ શું મિનિસ્ટર બની શકતાં ન હતાં ? હા, તેઓ ભગવાન રામના શાસનમાં મિનિસ્ટર બની શકતાં હતાં, તેમના મંત્રી બની શકતાં હતાં, પરંતુ તેઓ મિનિસ્ટર બન્યા નહીં, તેમણે કહ્યું કે આ કામ માટે તો અનેક માણસો હયાત છે, પરંતુ જે મુશ્કેલીનું કામ છે, કઠિનાઈનું કામ છે, દુઃખનું કામ છે, ત્યાગનું કામ છે, બલિદાનનું કામ છે, તે કોણ કરશે ? હનુમાનજીએ સત્તાને બદલે સેવાને સૌથી મોટું કામ ગણ્યું અને શરૂઆતથી અંત સુધી તેને પકડી રાખ્યું. જ્યારે લોકો સત્તાને બદલે સેવાને સારી સમજવા લાગશે ત્યારે મજા આવી જશે અને આપણું રાષ્ટ્ર રાજનીતિની દૃષ્ટિથી નહીં, આર્થિક દૃષ્ટિથી, સામાજિક દૃષ્ટિથી, પ્રામાણિકતાની દૃષ્ટિથી ઉન્નતિના શિખરો પર પહોંચી જશે અને ત્યારે સમગ્ર સમસ્યાઓનો

ઉકેલ થતો જશે. મિત્રો, દરેક સમસ્યાનો ઉકેલ માણસના દૃષ્ટિકોણની સાથે સંકળાયેલ છે. ગવર્નમેન્ટ આપણા સંબંધોને સારા બનાવી દેશે ? ના. આપણી તબિયતને ગવર્નમેન્ટ સમારી બનાવી શકતી નથી. આપણું ખાનપાન ઠીક નથી, બ્રહ્મચર્યની ઉપર આપણો સંયમ નથી, આહારવિહારની ઉપર આપણો સંયમ નથી, સફાઈ અને સ્વચ્છતાનું આપણને જ્ઞાન નથી, તો શું તમે સમજી શકો છો કે કોઈ પણ દેશની જનતાના સ્વાસ્થ્યનું રક્ષણ કરવાની જવાબદારી કોઈ ગવર્નમેન્ટ ઉપાડી શકે છે ? ના. આ તો સ્વયં જ સમજવું પડશે કે આપણે શું કરવું જોઈએ, શું ખાવું જોઈએ અને કેવી રીતે રહેવું જોઈએ ? જો આ બધી વાતો સમજમાં આવી જશે તો આપણા સ્વાસ્થ્યનું સમાધાન થઈ જશે. જનતાના મનમાં જો એક જાગૃતિનો ભાવ આવી જાય કે આપણે પોતાના પ્રત્યે, રાષ્ટ્રના પ્રત્યે, પોતાના કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓને નિભાવવી છે તો પછી શું ન થઈ શકે. દરેક વાતને માટે ગવર્નમેન્ટને ફરિયાદ કરવી કે કોઈના મોંની સામે તાકી રહેવું યોગ્ય નથી. કેટલાંક કામ એવા છે કે જેને આપણે સ્વયં કરવા જોઈએ.

જનતાની શક્તિ પોતપોતાની રીતે સૌથી મોટી શક્તિ છે. જનતાની આ શક્તિને અમે જાગૃત કરીશું અને લોકોને આ વાત બતાવીશું કે પોતાની સમસ્યાઓનો ઉકેલ પોતે સ્વયં કરી શકે છે. સ્વામી કેશવાનંદજીની રીતે અમે દરેક માણસને કહીશું કે તમે તમારી શિક્ષણની વ્યવસ્થા પોતાની રીતે કરો તો તે સારી રીતે થઈ શકે છે. સ્વામી કેશવાનંદ બાવીસ વર્ષની ઉંમરે સંત થઈ ગયા હતા અને જનતાની શક્તિને એકઠી કરવામાં જોડાઈ ગયા હતા. તેઓ ગામેગામ ફરીને લોકોને શિક્ષિત કરવા લાગ્યા. ઠેરઠેર પ્રાથમિક શાળાઓ શરૂ કરાવી અને શિક્ષકોની નિમણૂંક કરી. શિક્ષકોનો પગાર લોકોના ઘરેઘરથી

એકઠાં કરેલાં મુઠ્ઠીભર અનાજથી કરતા હતા. આ રીતે તેમના પ્રયત્નથી ત્રણસો પચાસ ગામડામાં શાળાઓ અને સાત કોલેજો શરૂ થઈ ગઈ. આ કોઈ રાજનેતા ન હતા, એક સંતનો પ્રયત્ન હતો જેણે જનતાને જગાડી દીધી.

મિત્રો, આપણે શું કરવું પડશે ? જે કામ સ્વામી કેશવાનંદ કરવામાં સમર્થ બન્યા તેવું મહત્વપૂર્ણ કામ આપણે કરવું પડશે. જો સ્વામી કેશવાનંદ કલેક્ટર હોત તો શું તેઓ આટલું મહત્વપૂર્ણ કાર્ય કરવામાં સમર્થ બની શકતા હતા ? તેમણે ત્રણસો પચાસ ગામડામાં શાળાઓ બનાવી દીધી અને સાત કોલેજો શરૂ કરીને જનતાને સ્વાવલંબી બનાવી દીધી. જનતામાં સ્વાવલંબી વૃત્તિને જગાડવાનું કાર્ય કરવું તે શાળાઓ અને કોલેજો શરૂ કરવાં કરતાં મોટું કાર્ય છે. જે કોઈ પણ રાષ્ટ્ર ઊઠ્યું છે તો તે સ્વાવલંબી બનીને ઊઠ્યું છે, પોતાના સ્વબળે ઊઠ્યું છે, પોતાની તાકાતના આધાર પર ઊઠ્યું છે. દુનિયામાં કોઈ પણ જગ્યાએ પ્રગતિ થઈ છે તો તે જનતાની પોતાના બાહુઓના બળે થઈ છે. પારકાની સહાયતાથી ન તો આજ સુધી કોઈ ઊઠ્યું છે અને ન તો કદી ઊઠશે. આમાં ગવર્નમેન્ટ પણ આવી જાય છે. ગવર્નમેન્ટ ક્યાં સુધી મદદ કરી શકે છે. અમે દરેક ગામમાં અને દરેકના ઘેર જઈશું, લોકોને એ કહીશું કે સમાજને ઊંચો લાવવો હોય તો તમે સરકારની સામે મોં તાકીને ન ઊભા રહેશો. તમે તમારો એક કલાકનો સમય સમાજને માટે આપો. આપણી પાસે ચોવીસ કલાકનો સમય છે. તેમાંથી ત્રેવીસ કલાક આપણે પોતાના વિવિધ કામમાં ખર્ચીએ, પરંતુ એક કલાકનો પરસેવો અર્થાત્ એક કલાકનો પરિશ્રમ શું આપણે સમાજના માટે ખર્ચી શકતા નથી ? હા, અમે એક કલાક દરરોજ પોતાના સમાજ, દેશ, ધર્મ, જાતિ અને સંસ્કૃતિના માટે ખર્ચી શકીએ છીએ છે, એક કલાકનો સમય

ખર્ચવો એ કોઈ મોટી વાત નથી. એનાથી શું થઈ શકે છે ? જે ગામમાં ચારસો ઘર છે તો શું તે ગામના પ્રત્યેક ઘરમાંથી એક-એક માણસ એક-એક કલાકનો સમય સમાજ, દેશ અને સંસ્કૃતિના માટે કાઢી શકતો નથી ? ચારસો કલાકનો મતલબ છે સાઈઠ માણસોની પૂરી મહેનત. સાઈઠ માણસો એકસાથે મળીને બગીચો રચવામાં, સફાઈ કરવામાં, શાળા ચલાવવા માટે તૈયાર થઈ જાય તો પછી તમે જુઓ કે વર્ષભરમાં શું થઈ શકે છે. આપણે જનતાની આ શક્તિને જગાડવી પડશે. જનતાની પાસે કર્તવ્યોનું ભાન કરાવવા જવું પડશે. ઘરેઘર જઈને આપણે લોકોને સફાઈની સ્વચ્છતાની વાત સમજાવવી પડશે. રહેણીકરણી અને ખાનપાનની વાતો સમજાવવી પડશે. દેશ પર જે ગંદકીની દુર્ગંધ અને નિરક્ષરતાનું કલંક છવાયેલું છે, તેને જો દૂર કરી દઈએ તો એનાથી મોટું બીજું કોઈ કામ હોઈ શકતું નથી.

તો ગુરુજી શું આ જ અધ્યાત્મ છે ? હા બેટા, આ જ અધ્યાત્મ છે અને આ જ ધર્મ છે. આ જ ભગવાનની ભક્તિ છે. આપણે બધાએ લોકોને ભગવાનની આ જ ભક્તિને શીખવવી પડશે. દરેક માણસને નાગરિકતાના કર્તવ્યોનું જ્ઞાન અને સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારીનો ખ્યાલ આપવો પડશે. આધ્યાત્મિક સ્વપ્નાઓ બતાવવાથી કામ થશે નહીં. કારણ કે આધ્યાત્મિકતાની બાબતમાં હિન્દુઓ અને મુસલમાનો જુદી જુદી રીતે વિચારે છે. એક કહે છે કે મૃત્યુ પછી આપણે મૃત્યુલોકમાં જઈશું તો બીજો કહે છે કે જ્યાં સુધી ફરિશ્તા નહીં આવે ત્યાં સુધી ક્યામત માટે અહીં જ ઊભા રહીશું. એક કહે છે કે જ્યાં સુધી પિંડદાન આપવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી મૃતાત્મા ચક્કર મારતો ફરે છે અને પિંડદાન ખાઈને સ્વર્ગમાં ચાલી જાય છે. આવી બેકાર વાતો વિશે અમને પૂછશો નહીં. અમને તો એ પૂછો કે

અસલી ધર્મ કયો છે ? બેટા, અસલી ધર્મ તે ચીજનું નામ છે જે મનુષ્યની જવાબદારીને પ્રભાવિત કરે છે અને કર્તવ્યનું જ્ઞાન આપે છે. આપણે આ ધર્મને, આ અધ્યાત્મને, ભગવાનની આ ભક્તિને ભૂલી ગયા, દીન અને દુર્બળ બની ગયા, અસંગઠિત બની ગયા અને નિરક્ષર રહ્યાં. આ શાપ છે. ભગવાનની તેવી ભક્તિ અને ધર્મનો ત્યાગ કરી દો. જો આપણે સાચો ધર્મ સમજ્યા હોત, સાચી ભક્તિ કરી હોત તો આજે આપણી પાસે નિરક્ષરતા અને અવિદ્યા કેમ રહેત ? હું તમારા માટે કહેતો નથી, માસ માટે કહું છું. આજે અમારા જેવા પંડિતો, સાધુઓ અને સંતોની સંખ્યા છપ્પન લાખ છે અને ભારતના ગામડાં સાત લાખ છે. દરેક ગામની પાછળ આક સંત આવે છે. જો સંતો ધર્મના તે અસલી સ્વરૂપને લઈને ગામડાઓમાં નીકળી પડે તો શું તે લોકો દેશની સમસ્યાને ન ઉકેલી શકે ? જો એકલા સ્વામી કેશવાનંદ ત્રણસો પચાસ ગામડાઓની નિરક્ષરતાની સમસ્યા ઉકેલી શકતા હતા તો અમારી સંખ્યા તો તેનાથી અનેકગણી વધુ છે. આ સમસ્યાને અમારે જ દૂર કરવોની છે અને તેને અમે કરીશું. સરકાર તેને દૂર કરી શકતી નથી. સરકારને માટે તો પ્રાથમિક શાળાઓ ચલાવવી જ મુશ્કેલ છે. આપણે ત્યાં નિરક્ષરતા એટલી બધી છે કે આપણો દેશ પછાત રહ્યો છે. એને દૂર કરવા માટે અમોએ જનતાને જાગૃત કરવી પડશે. જનતાને કર્તવ્યોનું ભાન કરાવવું પડશે અને તેની સાથે ખત્તેખત્તો મિલાવીને કામ કરવું પડશે. આ જ આપણું કુરાન છે, આ જ આપણી ગીતા છે, આ જ આપણું ભાગવત છે. મિત્રો, એના માટે આપણે ઘણું બધું કરવાનું છે. આજનો ભગવાન મહાવીરનો જન્મદિવસ આપણને એ શીખવવા માટે આવ્યો હતો કે ધર્મસત્તાએ રાજનીતિમાં જવાની કોઈ જરૂરિયાત નથી. આ માધ્યમથી જે કામ આપણે જનતામાં જઈને કરી

શકીએ છીએ, જનતાની ભાવનાને અને કર્તવ્યોને ઊંચા ઊંચા શકીએ છીએ, તે હજાર ગવર્નમેન્ટ મળીને પણ કરી શકતી નથી. આ જ ભગવાન મહાવીરનો સંદેશ હતો અને આવા કામકાજને તેમને પોતાના જીવનમાં અપનાવ્યા અને સમગ્ર જિંદગીને આ કામમાં ખર્ચી દીધી.

આજે જ હનુમાનજીનો જન્મદિવસ છે. જે દિવસથી તેમણે સેવાવૃત્તિ અપનાવી, ત્યારથી જ્યાં જરૂર પડી ત્યાં ચાલી ગયા. સીતાની શોધ માટે પુલ બનાવવાની જરૂરિયાત પડી તો પુલ બનાવવા ચાલી ગયા. જ્યારે રાવણની સાથે લડવાની જરૂરિયાત પડી તો તેની સાથે લડવા ચાલી ગયા. જ્યારે પહાડ ઊંચા લાવવાની જરૂરિયાત પડી તો પહાડ ઊંચા લાવવા ચાલી ગયા. જ્યારે વૈદ્યને લાવવાની જરૂરિયાત પડી ત્યારે તેમને ઘરની સાથે ઊંચા લાવ્યા. હનુમાનજીએ સમગ્ર જિંદગીપર્યંત સેવાવૃત્તિ અપનાવી રાખી. તેમણે કહ્યું અમારું કામ સેવા કરવાનું અને મુસીબતો વેઠવાનું છે. રાજસત્તાનું સુખ, વૈભવ, મજા અને લોભપ્રલોભન શું છે, એનાથી તેમણે પોતાની જાતને હમેશાં દૂર જ રાખી. તો શું હનુમાનજીએ રાજનીતિની કોઈ સેવા કરી નહીં ? ભલા, હનુમાનજીથી મોટી રાજનીતિની સેવા બીજું કોણ કરી શકતું હતું. રાવણને ખસેડીને વિભીષણની સ્થાપના કરવાની ભૂમિકા કોણે ભજવી ? હનુમાન, નલ-નીલ, અંગદ અને જાંબુવન્તે ભૂમિકા ભજવી. જો તેઓએ વાતનો ઝગડો કરત કે અમને મિનિસ્ટર બનાવી દો તો ચક્રમક થઈ જાત. તેમણે કહ્યું ના, રાજ તો વિભીષણે કરવું જોઈએ, અમે તો સેવા કરીશું અને વ્યવસ્થા સ્થાપીશું. મિત્રો, વ્યવસ્થા સ્થાપવી અને સેવા કરવી એ ઘણું મોટું કામ છે. અમને લોકો વારંવાર પૂછે છે કે તમે રાજનીતિમાં કેમ જતા નથી ? તેમને અમારું એ કહેવું છે કે કોઈ જમાનામાં અમે રાજનીતિમાં હતા. તે જમાનામાં

જ્યાં સુધી હિન્દુસ્તાનને સ્વરાજ ન મળ્યું હતું ત્યાં સુધી રાજનીતિમાં અમારી ઘણી મોટી જવાબદારી હતી. રાજનીતિ અમને ઘણી પ્યારી હતી. ક્યારે ? જ્યારે સેવાની રાજનીતિ હતી, ત્યાગની રાજનીતિ હતી, કષ્ટ ઊંચાવાની રાજનીતિ હતી, ફરજની રાજનીતિ હતી, આગ્રદી માટે જેલમાં જવાની અને માર ખાવાની તેમજ ફાંસીના માચડે ચઢવાની રાજનીતિ હતી ત્યારે અમને રાજનીતિ ઘણી પ્યારી લાગતી હતી.

મિત્રો, હવે રાજનીતિમાં તે ચીજ આવી ગઈ છે જેને શાસનની ભૂખ કહે છે, સત્તાનો નશો કહે છે, જેમાં વોટ માગીશુ, બીજાઓનો હક્કી છીનવીશું, ત્યારે અમે રાજનીતિ છોડી દીધી. અમે જોયું કે તેને લેવા માટે તો અનેક લોકો તૈયાર છે. તે એક જ ડબ્બામાં બધી જ ભીડ વધી રહી છે. તેમાં બેસવા માટે કોઈ કોણી મારે છે, તો વળી બીજું કંઈક કરે છે. આવી સ્થિતિમાં અમારે ત્યાં શા માટે જવું જોઈએ ? જ્યાં આખો ડબ્બો ખાલી છે ત્યાં આપણે કેમ ન જવું જોઈએ. ધર્મનું ક્ષેત્ર ખાલી પડેલું છે. જનતાનું ક્ષેત્ર ખાલી પડેલું છે. મિત્રો, અમે ત્યાં જઈશું અને તમારે પણ ત્યાં જવું જોઈએ. આજની રાજનીતિ કે જ્યાં સત્તાની ભૂખ છે, તેનાથી તમારે દૂર જ રહેવું જોઈએ અને જ્યાં રાષ્ટ્રને ઊંચા લઈ જનારું ક્ષેત્ર હયાત છે ત્યાં જવું જોઈએ. આપણે જનતાની પાસે જવું જોઈએ અને તેમને પ્રેરણા આપવી જોઈએ. એનાથી મોટી રાજનીતિ અને રાષ્ટ્રસેવા કોઈ બીજી હોઈ શકે નહીં. મિત્રો, તમે વાનપ્રસ્થી બનીને સમાજમાં જાઓ, લોકોની પાસે જઈને તેમના કર્તવ્યોને શીખવો, તેમની ફરજો અને નાગરિક અધિકારો સમજાવો, અને ભલો માણસ ઈમાનદાર કેવી રીતે બની શકે તે બતાવો. દરેક માણસે પોતાની રાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓ કેવી રીતે નિભાવવી જોઈએ તે બતાવો. સારો સમાજ બનાવવા માટે ગુંડગીરી તથા અન્ય બીજી

ખરાબીઓની વિરુદ્ધ કેવી રીતે સામનો કરવો જોઈએ, એનું શિક્ષણ આપવાનું કામ આપણા બધાનું છે.

ગુંડગીરી પોલીસથી અટકતી નથી. એને જો રોકી શકાશે તો આપણે બધા રોકી શકીશું. તે કેવી રીતે અને ક્યારે રોકીશું ? જેમકે જટાયુએ સીતાજીને રાવણની પકડમાંથી છોડાવવાનું ઉદાહરણ રજૂ કર્યું હતું. તેણે જોયું કે કોઈ બદમાશ એક સતી સરખી સ્ત્રીને ચોરીને લઈ જઈ રહ્યો છે. તે કોઈ બીજાની નહીં આપણી બેટી છે, આપણી જ સાથે ગુંડગીરી થઈ રહી છે, આથી આપણે દોડી જોઈને આતંકવાદી સાથે લડવું જોઈએ. આપણી પાસે તલવાર નથી અને રાવણની પાસે છે, પરંતુ એનાથી શું થયું, આપણી પાસે આત્મબળ તો છે. તલવાર કરતાં આત્મબળ મોટું હોય છે. તે રાવણની સામે લડવા લાગ્યો. રાવણે તેની પાંખો કાપી નાખી. જટાયુ ઘાયલ થઈને જમીન પર પડ્યો હતો. રામચંદ્રજી આવ્યા અને તેને ઉપાડીને પોતાની છાતી સાથે લગાડી દીધો અને કહ્યું કે અમે તમને સ્વર્ગમાં મોકલીએ છીએ. તેણે કહ્યું સ્વર્ગમાં મોકલશો નહીં. અમે તો લોકોની સામે પોતાની ફરજનું ઉદાહરણ રજૂ કર્યું છે કે કોઈ પણ જગ્યાએ ગુંડગીરી કે અત્યાચાર થતો હોય તેનો સામનો કરવા માટે દરેક માણસે તૈયાર રહેવું જોઈએ. મિત્રો, હાલમાં શું થઈ રહ્યું છે ? એટલી બધી ખરાબીઓ વધી રહી છે અને ગુંડા-બદમાશોને એટલો છુટ્ટો દોર છે કે તેની કોઈ વાત નથી. જો આપણે બધા નિશ્ચય કરીને એકઠાં થઈને તેમનો સામનો કરીશું તો જનતા પણ સાથ આપશે અને ત્યારે જ સમાજમાં એક પણ ગુંડો દેખાશે નહીં.

જનતાના સહકાર સિવાય રાષ્ટ્રની સમસ્યાનો ઉકેલ આવી શકતો નથી. જનતાનો સહકાર કોણ જગાડશે ? જનતાનો સહકાર સરકાર જગાડી શકતી નથી, એને તો આપણે જગાડીશું. જેમ

પક્ષીને બે પાંખો હોય છે તેમ એક પાંખ રાજસત્તા છે તો બીજી ધર્મસત્તા છે, જેને આપણે જનસત્તા કે લોકસત્તા કહીએ છીએ. સરકાર જેટલી સારી હોવી જરૂરી છે તેની જેમ જ લોકસત્તા પણ સારી હોવી જરૂરી છે. એક જ પાંખથી પક્ષી ઊડી શકતું નથી. વધુમાં રાજસત્તામાં કામ કરવા માટે તો અનેક લોકો તૈયાર છે. આથી બીજી પાંખ અર્થાત્ ધર્મસત્તાનું ક્ષેત્ર આપણે જ સંભાળવું પડશે જનતાને ધર્મનું, કર્તવ્યનું, ઈમાનદારીનું, જવાબદારીનું, બહાદુરીનું જ્ઞાન આપણે જ આપવું જોઈએ અને અમે તે પ્રમાણે જ કરીશું. તમે લોકો વાનપ્રસ્થીનું શિક્ષણ લઈને જજો અને લોકોને ધર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવજો, જેના વિશે અમે તમોને આજ સુધી સમજાવતાં રહ્યાં છીએ અને ભવિષ્યમાં પણ સમજાવતાં રહીશું. ધર્મનો મતલબ કર્તવ્યનિષ્ઠ, ઈમાનદારી, સેવા અને જવાબદારી જગાડવી તે છે. અમે દરેક માણસને ધર્મનો આ મતલબ સમજાવીશું કે જેથી આપણો દરેક માણસ સારો બની શકે, આપણું કુટુંબ સારું બની શકે અને આપણો સમાજ અને રાષ્ટ્ર સારો બની શકે. ભગવાન મહાવીરની આ જ પ્રેરણા છે કે જેમણે રાજસત્તાને છોડીને ધર્મસત્તાને ગ્રહણ કરી અને સમાજમાં અલખ જગાડીને લોકોને ધર્મસત્તાના કર્તવ્યોનું જ્ઞાન કરાવ્યું.

ભગવાન બુદ્ધ પણ રાજસત્તાને છોડીને ચાલી ગયા હતા. તેમણે ગામેગામ અલખ જગાડ્યો હતો. અલખ જગાડ્યા પછી શું તેમણે રાજસત્તાને સારી બનાવી ન હતી ? હા, અશોકથી લઈને હર્ષવર્ધન સુધીનાએ સેંકડોની જનતાને સારી બનાવી દીધી હતી. ધર્મસત્તાને લઈને ગુરુ વશિષ્ઠ ચાલ્યા હતા. શું તેમણે રઘુવંશીઓથી લઈને અનેક રાજાઓની રાજસત્તાને સારી બનાવી ન હતી ? હા, તેમણે બનાવી હતી. સમગ્ર મહામાનવો ધર્મસત્તાને લઈને ચાલ્યા હતા. શું યાજ્ઞક્યે

ચંદ્રગુપ્તને સારા બનાવ્યા ન હતા ? હા, બનાવ્યા હતા. સમર્થ ગુરુ રામદાસ ધર્મસત્તાને લઈને ચાલ્યા હતા. શું તેમણે શિવાજી અને બીજા લોકોને સારા બનાવ્યા ન હતા ? હા, બનાવ્યા હતા. અમે પણ સરકારોને સારી બનાવી દઈશું, જનતાને સારી બનાવી દઈશું. આપણે બધા મળીને જનતાને સારી બનાવવા અને સરકારને સારી બનાવવા માટે કાર્ય કરી રહ્યાં છીએ તે ઘણું મહાન, શાનદાર અને ઉચ્ચ કોટિનું છે. અમારે રાજસત્તા પર પકડ મેળવવી છે અને તેમાં અમારો કોઈ માણસ મોકલવો છે તેવું કોઈ મનમાં લાવશો નહીં. જનતાને જ જ્યારે આપણે જનસત્તા અર્થાત્ લોકશક્તિ બનાવી દઈશું તો પછી આપ જોશો કે સરકારે પોત પોતાની રીતે બદલાઈ જવું પડશે. જો જનતા બદલાઈ ગઈ તો પછી સમજો કે સરકાર પણ આપોઆપ બદલાઈ જશે.

આ જ છે અમારો ભાવિ સંદેશ. આ જ છે ભગવાન મહાવીરનો સંદેશ. જેઓ આપણા આટલા મોટા સંગઠનો અને કાર્યક્રમોની સ્થિતિ જોઈને બરાબર કહેતાં રહે છે કે તમે તમારા માણસોને ચુંટણીમાં કેમ ઊભા રાખતા નથી તે લોકોને અમારો આ જ જવાબ છે. તમે રાજનીતિમાં કેમ આવતા નથી ? એ વિશે અમે તેમને વારંવાર કહીએ છીએ કે રાજનીતિનું ક્ષેત્ર ઘણું જ નાનું છે અને ધર્મનું ક્ષેત્ર ઘણું મોટું છે. રાજનીતિની પાસે શક્તિ નગણ્ય છે. એની પાસે

વૈભવ ઓછો છે. અમારી પાસે અર્થાત્ ધર્મતંત્રની પાસે સામર્થ્ય મોટું છે. ધર્મસત્તા મોટી છે. અમારી પાસે માણસોની સત્તા મોટી છે. તેની પાસે તો પચીસ-ચાલીસ છે. અમારી પાસે તો ૫૬ લાખ માણસો છે. ૫૬ લાખ સંતોની સત્તાને બેકાર રાજસત્તાની જગ્યાએ સમાજહિતમાં લગાડીશું, અમારું કાર્યક્ષેત્ર મોટું છે, સાથીઓ, આપણામાંથી કોઈ માણસે એ ભાવ મનમાં ન લાવવો જોઈએ કે જો આપણે રાજનીતિમાં ગયા હોત અર્થાત્ રાજસત્તાના ક્ષેત્રમાં ગયા હોત તો આપણને સેવા કરવાની તક વધુ મળત અથવા આપણું સન્માન વધું થાત. ધર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાથી આપણું સન્માન થાય છે, કારણ કે તેમાં પ્રવેશ કરવાથી પછાત જનતાની સેવા કરવાની અને જનશક્તિને જાગૃત કરવાની તક રાજનીતિના ક્ષેત્ર કરતાં વધુ મળે છે. મિત્રો, અમારો એ લોકોને આ જ જવાબ છે કે અમે કેમ રાજનીતિમાં જતા નથી અને રાજનીતિને છોડીને ધર્મસત્તામાં કેમ આવી ગયા છીએ. ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન ભક્ત હનુમાન કે જે બંને આજના દિવસે જન્મ્યા હતા, તેમના જીવનથી આપણે બધાને આ જ જવાબ મળી જાય છે. આજના ઉદ્ભોધનથી આપે શિક્ષણ અને પ્રેરણા લેવી જોઈએ કે અમે રાજનીતિની ઈચ્છાથી વિપરિત ધર્મનીતિની તરફ ચાલીશું અને તેવાં મહત્વપૂર્ણ કાર્યો કરીશું કે જે કાર્યો રાજનીતિની મર્યાદાની બહાર છે. આજની વાત સમાપ્ત. ઠું શાંતિ.

આળસ મનુષ્યનો પહેલો દુશ્મન છે. તે શરીરને સજીવ હોવા છતાંય નિર્જીવ સ્તરનું બનાવી મૂકે છે. જ્યારે આળસ શરીરથી આગળ વધીને મન પર સવાઈ થઈ જાય છે ત્યારે તેને પ્રમાદ કહે છે. પ્રમાદીને દુર્ગતિનું કોઈ ભાન રહેતું નથી કે પ્રગતિના માટે કોઈ ઉત્સાહ પ્રગટતો નથી. તે શોક અને અયોગ્ય ચિંતનમાં ડૂબેલો રહીને કોઈ પણ રીતે જીવનના દિવસો પૂરા કરી લે છે.

* * *

વિશાળ અધ્યયન વિના માનસિક વિકાસ સંભવ નથી.

આત્મીય પરિજનોને વિશેષ અનુરોધ

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે ૧૯૭૧માં મથુરાથી પ્રયાણ કરતી વખતે બધા પરિજનોને કહ્યું હતું કે તેમના અભિયાનનો સંગઠન પક્ષ ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરાથી સંચાલિત થશે. લેખિત અને પ્રકાશિત નિર્દેશ છે કે જ્ઞાનચક્ર અભિયાનનું કેન્દ્ર મથુરા જ રહેશે. તેમના આ નિર્દેશનું અમે કેટલું પાલન કરી શક્યા છીએ, પાલન કરી શકીશું કે નહીં, તેનો સચોટ ફેસલો તો પરિજન જ કરી શકે છે. પોતાની બાતે જ કંઈ કહેવું હોય તો નિવેદન છે કે તેના પછી કદાચ પોતાના માટે કંઈક વિચાર્યું હોય, કદાચ જ કોઈ શ્વાસ એવો લીધો હોય કે જે જ્ઞાનચક્રનો સંકલ્પ ન હોય, કદાચ જ કોઈ પણ એવી વીતી હોય જેમાં ગુરુદેવનો નિર્દેશ પોતાના હૃદયમાં ન ગૂંજ્યો હોય.

તે સમય પછીથી પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના સાહિત્યનું યુદ્ધ સ્તર પર પ્રકાશન થયું. ગાયત્રી ચક્રો અને યુગ નિર્માણ સંમેલનોની શૃંખલા અનવરત ચાલી અને તેમાં ગુરુદેવની પ્રેરણા સાહિત્યના માધ્યમ દ્વારા હજારગણા લોકો સુધી પહોંચતી રહી. નવા પુસ્તકોનું અભિનવ આયોજન, યુગ શક્તિ ગાયત્રી, યુગ નિર્માણ પત્રિકાઓનો વિસ્તાર, વિભિન્ન ભાષાઓમાં તેમનું સંસ્કરણ અને સાહિત્યનું પ્રસ્તુતીકરણ જેવા આયોજન તે સંકલ્પ અથવા જવાબદારીની પૂર્તિના રૂપમાં બેઈ શકાય છે.

ગુરુદેવ જે દિવસોમાં મથુરા સ્થિત ગાયત્રી તપોભૂમિ કે યુગ નિર્માણ યોજના કેન્દ્ર આ ખભા પર સોંપી જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા, એ દિવસોની શરૂઆતમાં બહુ ભારે અણસમજ હતી. એકલા આ બધું કેવી રીતે થશે ? ગુરુદેવનું પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન હવે સુલભ નથી. તો કેવી રીતે શું કરીશ ? પોતે અને પોતાના જેવા કાયા ખેલાડીઓના બળે યુગ નિર્માણનું આ કાર્ય કેવી રીતે સમ્પન્ન થશે, કોઈ ખામી હશે તો કોણ બતાવશે અને સુધારશે ? આ અણસમજભર્યા સવાલો ઉઠતા જ બીજા પક્ષે એ બિચારો આવતા કે અમે શા માટે ચિંતા કરીએ ? જે સમર્થ સત્તાએ

આ જવાબદારી સોંપી છે, તે નિર્વાહ પણ કરશે. આ વિશ્વાસનો ઉદય થતાં જ સારી અણસમજ દૂર થઈ જતા પોતાની ચેતનામાં નવી શક્તિનો સંચાર થવા લાગ્યો, જુન ૧૯૭૧માં વિદાય સમ્મેલનના થોડાક સપ્તાહ પહેલાં લખાયેલી અને છપાયેલી પૂજ્ય ગુરુદેવની એ પંક્તિઓ પરિજનોની નજરોથી પણ ગુજરી હશે-

હજી જ્ઞાનચક્રનું પ્રથમ ચરણ ચાલી રહ્યું છે. આ આધાર પર (યુગ નિર્માણ મિશનનું) પ્રભાવ ક્ષેત્ર વધારવા અને કાર્યકર્તા સહયોગી એકત્ર કરવાનું આરંભિક પ્રયોજન પૂરું કરવામાં આવી રહ્યું છે. થોડી મજબૂતી આવતા જ રચનાત્મક અને સંઘર્ષાત્મક કામ હાથમાં લેવાશે. યુગ નિર્માણ યોજનાનું સંચાલન ગાયત્રી તપોભૂમિથી જ થશે. સર્વે પરિજન અને દેશભરમાં ફેલાયેલ યુગ નિર્માણ પરિવારના શાખા સંગઠન કેન્દ્રને પૂરી રીતે સહયોગ કરશે. અમે એ આશા અને વિશ્વાસ લઈને જઈ રહ્યા છીએ કે કેન્દ્રને સુદૃઢ બનાવવામાં કોઈ પણ અગ્રણી ભૂમિકા નિભાવશે. એ આશ્વાસન પણ આપતા ગયા છે કે યુગ નિર્માણ મિશનનો પ્રભાવ દિવસે દિવસે વધશે જ અમારી જલાવેલ જ્ઞાનચક્રની મશાલ ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા સ્થિત કેન્દ્રના સંયોજનમાં પ્રખર થતી જશે.

પૂજ્ય ગુરુદેવની લખેલી આ પંક્તિઓને સામે રાખી આજની પરિસ્થિતિઓની સમીક્ષા કરીએ તો સંતોષ જ થાય છે. પરિજન યાદ અપાવે છે કે પૂજ્યવરે અમને પોતાના સંગઠનાત્મક ઉત્તરાધિકારી ઘોષિત કર્યા હતા. વિદાય પહેલા ગાયત્રી ચક્રો અને યુગ નિર્માણ સમ્મેલનોમાં લગભગ દરેક જગ્યાએ તેઓ પોતાની સાથે લઈ ગયા અને પરિજનોને એ રૂપમાં જ પરિચય આપતા કહેતા અમારા પછી સાહિત્ય સંગઠન અને પ્રચારની જવાબદારી આના ખભે રહેશે. એને બધા પરિજન સહયોગ આપશો. વિદાય પછી ગુરુદેવે યુગ નિર્માણ મિશનની પ્રત્યક્ષ ગતિવિધિઓથી પોતાને લગભગ અલગ જ કરી લીધા હતા. થોડા સમય પછી તેમણે માર્ગદર્શન આપવાનું શરૂ કર્યું

ત્યારે પણ એ અનુરોધકર્તાનો ઉલ્લેખ તે ભૂમિકામાં કર્યો. હર્ષ અને ગર્વ છે કે પરિજનોએ અમને પોતાના મોટા ભાઈની માફક સન્માન આપ્યું. મિશનના પ્રચાર પ્રસાર માટે અમે જે ડગલું ભર્યું, તેનો તાલ મિલાવતા પરિજન હંમેશા સાથે ચાલતા દેખાયા છે. અમારો ઉત્સાહ વધતો રહ્યો અને એકથી એક સાહસિક કદમ ઉઠાવતા રહ્યા છીએ.

યુગ નિર્માણ આંદોલનનું સ્વરૂપ સમજાવતા પૂજ્ય ગુરુદેવ જે લખતા અને કહેતા રહ્યા છે, તેનો સાર અમારી સમજમાં કંઈક એ પ્રકાર આવતો રહ્યો કે ભૌતિક ઉદ્દેશ્યોની પૂર્તિ માટે આ અભિયાન નથી ચાલી રહ્યું. જનમાનસનું ભાવનાત્મક નિર્માણ અમારો ઉદ્દેશ્ય છે. આ કાર્યનો આત્મનિર્માણ દ્વારા જ આરંભ થશે. પોતાનું સ્વરૂપ અને સ્તર ઊંચું હશે તો જ આપણે બીજાને ઊંચા ઉઠાવવામાં સમર્થ થઈ શકીશું. સળગતો દીવો જ બીજા દીવાને પ્રગટાવી શકે છે. જે દીવો સ્વયં ઓલવાયેલો હોય તે બીજાને પ્રજ્વલિત કરવામાં કદી સમર્થ નથી થઈ શકતો.

પૂજ્ય ગુરુદેવ ગીતામાં આવેલ સંસાર વૃક્ષનાં રૂપકનો હંમેશા ઉલ્લેખ કરતા હતા. તેઓ કહેતા હતા કે ગીતામાં મનુષ્યની તુલના એક પીપળના વૃક્ષની સાથે કરી છે કે જેની જડ નીચે છે અને ડાળખાં પાંદડાં આદિ ઊપર છે. મસ્તિષ્ક જ જડ છે અને શરીર તેનું વૃક્ષ. વૃક્ષની ઊપરવાળો ભાગ દેખાય છે જડો નીચે જમીનમાં દટાયેલી છે. તેથી દેખાતી નથી. પણ વૃક્ષ તેના આધાર પર પોતાનું કલેવર પ્રકટ કરતું અને ટકાવી રાખતું. જડોને જ્યારે પાણી નથી મળતું અને તે સૂકાવા લાગે છે તો ઝાડ પણ કરમાઈ, ચીમળાઈ સૂકાઈ અને નષ્ટ થવા લાગે છે. જડો ઊંડી ચાલી જતા, ખાતર પાણી મળે છે તો ઝાડ હર્યુંભર્યું અને ફળ્યું-ફૂલ્યું દેખાય છે. મનુષ્યની સ્થિતિ પણ બિલ્કુલ આ પ્રકારની છે તેના વિચારો અને આસ્થાઓ તેની જડો છે. ચિંતનનું સ્તર જેવું હોય છે, આસ્થાઓ અને આકાંક્ષાઓ જે રીતે ઢળતી જાય છે, પરિસ્થિતિઓ પણ એવી જ બનતી જાય છે.

ગુરુદેવ કહેતા હતા કે આપણે મનુષ્ય અને સમાજની દયનીય સ્થિતિમાં સુધાર લાવવા માટે જડોના મૂળ સુધી પહોંચી તેમાં ખાતર પાણી આપવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે. ઝાડને સૂકા અને

તૂટવાથી બચાવવું મનુષ્યને સંભાળવા અને સમજાવવાનો આ જ ઉપચાર છે. આજનો મનુષ્ય વિચારો અને આસ્થાઓના સ્તર પર ખરાબ રીતે ડગમગી ગયો છે. તેની વિચાર પદ્ધતિમાં નિષ્કૃષ્ટતા આને મલીનતા છવાઈ ગઈ છે. તે કારણથી મનુષ્યના કૃત્ય બેતુકા બેટંગા અને અવાંછનીય સ્તરના થઈ રહ્યા છે. આ દિવસોમાં આપણે અને આપણો સમાજ અગણિત પ્રકારની સમસ્યાઓ, સંકટો, ચિંતાઓ અને કષ્ટોથી ચસ્ત છીએ. આ દુર્દશા, વિચારણા અને આસ્થા ક્ષેત્રમાં ઘુસી ગયેલી વિકૃતિઓનું જ પરિણામ છે.

આ લક્ષ્ય સમજ્યા પછી એ જરૂરી છે કે લોકોની વિચારવા સમજવાની રીત બદલવામાં આવે. બહારની પરિસ્થિતિઓ સુધારવામાં જેટલા પણ પ્રયત્ન આ દિવસોમાં ચાલી રહ્યા છે. તે મનુષ્યના વિચારવા સમજવાની રીત બદલવા વગર અધૂરા અને વિપરીત પરિણામ આપનારા હશે. દુર્બુદ્ધિના શિકાર વ્યક્તિ કે સમાજ અધિક સાધન મળવાથી પોતાનો અને બીજાઓનો વિનાશ જ વધારે કરે છે બહારી સાધનોનો લાભ એક જ સ્થિતિમાં થઈ શકે છે. કે એનો સદુપયોગ કરી શકનારી વિવેક બુદ્ધિ વિકસિત થઈ હોય. ઉદ્ભૂત મનુષ્ય વૈભવ મેળવી ઉદ્દંડ, સ્વેચ્છાચારી અને અનાચારી જ બની શકે છે. ચારેબાજુ આવે એ જ થઈ રહ્યું છે. સાધન જેટલા પ્રમાણમાં વધી રહ્યા છે. એનાથી વધુ પ્રમાણમાં દુષ્ટતા વધી રહી છે. ધની વિદ્વાન, કલાકાર, પ્રતિભાઓ, રાજનેતા અને અધિકારી આદિ પોતાની વિભૂતિઓનાં સહારે સંસાર પર ગજબ કરવામાં લાગેલા છે.

વ્યક્તિગત જીવનમાં જે વાત ચરિતાર્થ થતી દેખાય છે. તે જ સામાજિક અને સામૂહિક પરિસ્થિતિઓ પર પણ લાગુ થાય છે. થોડું ધ્યાન આપીએ અને વિચાર કરીએ તો જાણીશું કે મૂંઝવાયેલ સામાજિક પરિસ્થિતિઓનું કારણ સામૂહિક ચિંતન જ છે. આ ચિંતનને આપણે પરંપરા પ્રચલન કે સમાજની માન્યતા પણ કદી શકીએ છીએ. નિરક્ષરતા, વિવાહ ગ્રન્થોમાં થતો અપવ્યય, દાન દહેજ, ભિક્ષાવૃત્તિ ભ્રષ્ટાચાર, અનૈતિકતા અને બેઈમાની વગેરે સમસ્યાઓ સામાજિક ચિંતનમાં આવેલી

વિકૃતિઓનું જ પરિણામ છે.

ગુરુદેવે પચીસ વર્ષ પહેલા જે લખ્યું સમજાવ્યું હતું તે આજે એટલું જ પ્રાસંગિક છે તેઓ કહેતા હતા કે દુર્બુદ્ધિનું જ બીજું નામ દુર્ભાગ્ય છે. દુષ્ટતાનું નામ જ નરક છે. બહાર જે કંઈક ખરાબ, અશુભ અને દુઃખદ દેખાય છે તે આપણી આંતરિક મલીનતાની દુર્ગંધ માત્ર છે. મલીનતા દૂર થતા જ સમસ્યાઓ અને આપદાઓ-વિપદાઓનું નિરાકરણ આપમેળે જ થઈ જશે.

તેમણે કહ્યું કે કામ પાંદડાના સીંચનથી નહીં ચાલે. વૃક્ષને સ્વસ્થ, સુંદર અને હર્ષ્ય ભર્યું બનાવવું હોય તો ઉપચાર જડોથી જ શરૂ કરવો પડશે. રક્તવિકારના કારણે થયેલ રોગોનો ઉપચાર મલમપટ્ટીથી ન કરી શકાય. તેના માટે રક્ત શુદ્ધિ પણ આવશ્યક છે. મેલેરીયાને રોકવા માટે એક-એક મરછરને પકડી અને મારવું એ કોઈ ઉપાય નથી. તેના માટે બહાર ફેલાયેલી ગંદગીની સફાઈ અને રોકાયેલ પાણીનો નિકાલ જ સમાધાન છે. વ્યક્તિ અને સમાજની કે દેશ અને વિશ્વની કોઈ પણ સમસ્યાનું સમાધાન શોધવું હોય તો આરંભ તેના મૂળ કારણથી જ કરવો પડે. મૂળ કારણ છે ચિંતન અને આસ્થામાં ઘુસેલ વિકૃતિ. સુખદ પરિસ્થિતિઓ ઉત્પન્ન કરવી હોય તો પ્રયત્ન જનમાનસના સુધારથી જ આરંભ કરવો પડશે. જ્ઞાનયજ્ઞ આ પ્રયોજન માટે છે. વિચારક્રાન્તિ આ પ્રયાસનું નામ છે.

ગુરુદેવે જનમાનસના સુધારની જ્ઞાનયજ્ઞ અભિયાનની કે વિચારક્રાન્તિની તુલના મહાભારતથી કરી હતી. તેઓ કહેતા રહેતા હતા કે આ એક ધર્મયુદ્ધ છે. જે કુરુક્ષેત્રમાં ભગવાન કૃષ્ણના માર્ગદર્શનમાં અર્જુન જેવા શૌર્ય અને પરાક્રમથી લડી શકાશે. ભગવાન કૃષ્ણે શંખ વગાડી આ યુદ્ધનો ઉદ્દોષ કર્યો હતો. તેનાથી યોદ્ધાઓમાં શૌર્ય અને સાહસનો સંચાર થયો. અર્જુને ગાંડીવ ઉઠાવી ટંકાર કર્યો. દ્વાપરના અંતમાં જે થયું તેની પુનરાવૃત્તિ ફરી થવાની છે. જનમાનસ તે ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્ર છે જ્યાં સૌ કૌરવોની સેંકડો બુરાઈઓ સામે લડાઈ લડવાની છે. સમાજ કૌરવોની દુષ્ટવૃત્તિઓથી જકડાયેલ છે. માનવતા, નૈતિકતા અને ધર્મનિષ્ઠાની દ્રોપદીના શીલ દાવ પર લાગેલા

છે. અને પુરુષાર્થી મૂંગા બની બોઈ રહ્યા છે. તેનો પ્રતિકાર મહાભારતથી ઉતરતો કેવી રીતે કરી શકાય. શત્રોથી નહીં ભાવનાઓ અને વિચારોથી ટકરાવવાવાળા આ સંગ્રામને એક પ્રકારે મહાભારતની જ આધુનિક પુનરાવૃત્તિ સમજવી બોઈએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવના માર્ગદર્શનમાં આરંભ થયેલ મહાભારત હજી ચાલુ જ છે. દ્વાપરમાં લડાયેલ મહાભારત અઠાર દિવસમાં પતી ગયું. તેમાં હારજીતનો ફેંસલો થઈ ગયો. તે ધર્મયુદ્ધમાં પાંચ પાંડવ અને સૌ કૌરવ તથા તેમની સેનાઓ પ્રત્યક્ષ સામ-સામે હતી. આ યુગના મહાભારતનું દૃશ્ય અલગ છે. હજારો દુષ્ટતાઓ છે. બધી ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપોમાં માનવીય અંતઃકરણમાં બેઠી છે. તેથી આ ધર્મયુદ્ધ સૂક્ષ્મરૂપથી ભાવનાત્મક અને વૈચારિક સ્તર પર જ ટકરાઈ રહ્યું છે. ઈચ્છિત પરિણામ સામે આવી પણ રહ્યા છે. પરંતુ પ્રતિહ્નિ સાકાર નથી માટે હારજીતનો ફેંસલો પ્રત્યક્ષ થતો દેખાતો નથી.

જ્ઞાનયજ્ઞ આભિયાન અત્યાર સુધી જે સાધનોથી સંપન્ન થતું રહ્યું, વિચારક્રાન્તિ કે અભિનવ મહાભારતની પ્રક્રિયામાં જે અસ્ત્ર-શસ્ત્ર અપનાવાયા હતા તેમાં વર્ષોથી બીજા નવા ઉપયોગમાં લવાયા ન હતા, પાછળના દિવસોમાં વિચારક્રાન્તિમાં લાગેલ યોદ્ધાઓ માટે નવી સામગ્રી બેડવાનો નિશ્ચય કરાયો. નવા પુસ્તકો લેવાર કરાવ્યા છે. આ પુસ્તકોને માતૃસત્તા શ્રદ્ધાંજલિ સીરીઝમાં પ્રકાશિત કરાવ્યા છે. ગુજરાતીમાં અત્યાર સુધીમાં નીચે લખેલી પુસ્તકોનો અનુવાદ અને પ્રકાશન થઈ ચૂક્યું છે. બાકી પુસ્તકોનો અનુવાદ અને પ્રકાશન જલ્દીથી કરાવાઈ રહ્યું છે. યોજના એ છે કે પ્રથમ ચંદ્રણમાં આ પુસ્તકોની સ્થાપના થાય, બાકી પુસ્તકોની સ્થાપના બાદમાં થઈ શકશે. આપને અંતે એક અનુરોધ છે કે વિચારક્રાન્તિ માટે કાર્યને વેગવંત બનાવશો નવા પરિવર્તનો સુધી આ પુસ્તકોરૂપી જ્ઞાન પ્રકાશ ફેલાવી આજના સમાજ માટે પુણ્યનું કાર્ય કરી શ્રેય પ્રાપ્ત કરશો. હાર્દિક શુભકામના.

લીલાપત શર્મા

યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા

પુસ્તકોના નામ

૧	હિંમત ન હારો	૧.૫૦	૨૫ ભારતીય ઇતિહાસના કીર્તિસ્થંભ ભાગ-૨	૬.૦૦
૨	અમૃત કલશ ભાગ-૧	૪.૫૦	૨૬ મુસ્લિમ અનુયાયિઓનું અનુકરણીય ચિંતન તથા ચરિત્ર	૬.૫૦
૩	અમૃત કલશ ભાગ-૨	૭.૫૦	૨૭ આંતરિક જીવનમાં ભગવાનનો પોકાર	૭.૫૦
૪	રાજલ શ્રદ્ધા	૮.૦૦	૨૮ ગાયત્રી મહામંત્રની વ્યાવહારિક સાધના	૯.૫૦
૫	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ (વ્રાહ્મણત્વ)	૬.૦૦	૨૯ સત્યનારાયણ કથાની દિવ્ય શક્તિ	૭.૦૦
૬	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ (આત્મબળ)	૬.૦૦	૩૦ પ્રાણચેતનામાં મહાપ્રાણનું અવતરણ	૪.૫૦
૭	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ (ચરિત્રનિર્માણ)	૬.૦૦	૩૧ મતદાતાઓને એક આગ્રહ	૫.૦૦
૮	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ (દુષ્કૃતિનું નિવારણ)	૬.૦૦	૩૨ આપણે રાજનીતિમાં ભાગ કેમ લેતા નથી ?	૩.૦૦
૯	વેદોનો દિવ્ય સંદેશ (પરિવાર અને સ્વાસ્થ્ય)	૬.૦૦	૩૩ પ્રજ્ઞાવતાર અમારા (આપણા) ગુરુદેવ	૧૫.૦૦
૧૦	ચંડા પિતા ગાયત્રી માતા	૮.૫૦	૩૪ નૈતિક શિક્ષણ ભાગ-૧	૨૧.૦૦
૧૧	રામકથાની પ્રબળ પ્રેરણા	૬.૫૦	૩૫ નૈતિક શિક્ષણ ભાગ-૨	૨૧.૦૦
૧૨	આત્માના વિકાસનો રાજમાર્ગ	૫.૦૦	૩૬ નૈતિક શિક્ષણ ભાગ-૩	૨૪.૦૦
૧૩	માનવીય ચેતનાનું શુદ્ધીકરણ-સંસ્કાર	૧૨.૦૦	૩૭ ધર્મ અને વિજ્ઞાન પૂરક છે	૬.૦૦
૧૪	પર્વ આયોજનો દ્વારા લોકશિક્ષણ	૬.૫૦	૩૮ નારી ઉત્થાનની સમસ્યા અને સાધના	૩.૫૦
૧૫	ધર્મ ચેતનાનું જાગરણ અને આહ્વાન	૯.૦૦	૩૯ વિરાટ ભ્રમનું ઝરૂખામાંથી દર્શન	૪.૫૦
૧૬	ગાયત્રી મહાયજ્ઞોના વિધિવિધાન અને રહસ્ય	૫.૦૦	૪૦ અંતરાળની સંપત્તિ શોધી કાઢવાનો આ જ યોગ્ય સમય છે	૬.૦૦
૧૭	અમારી ગુરુદક્ષિણા	૧.૦૦	૪૧ ગાયત્રી પ્રાર્થના	૨.૫૦
૧૮	દહેજ દાનવ સામે સામાજિક સંઘર્ષ કરીએ	૭.૫૦	૪૨ અંધવિશ્વાસથી લાભ કશો નથી હાનિ અપાર	૧.૫૦
૧૯	વિચારક્રાંતિના દૃષ્ટા અને સર્વકો	૭.૫૦	૪૩ પહેરવેશ શોભાસ્પદ જ રાખો	૨.૦૦
૨૦	સદ્વિચાર સત્કાર્ય અને સત્સાહસની સત્ય ઘટનાઓ ભાગ-૧	૧૦.૦૦	૪૪ રાષ્ટ્રમંદિરના કુશળ શિલ્પીઓ	૧૧.૫૦
૨૧	સદ્વિચાર સત્કાર્ય અને સત્સાહસની સત્ય ઘટનાઓ ભાગ-૨	૯.૦૦	૪૫ સફળ જીવનનું કેન્દ્ર ત્રિંદુ-ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન	૪.૦૦
૨૨	વિધવા જીવન સમસ્યાઓ અને સમાધાન	૪.૦૦	૪૬ પત્નીનું સન્માન ગૃહસ્થીનું ઉત્થાન	૬.૦૦
૨૩	માતૃવાણી	૩.૦૦	૪૭ યોગ્ય ખર્ચ કરવાની કળા શીખો	૧.૫૦
૨૪	પ્રેમોપહાર	૨.૦૦		

આ ૪૭ પુસ્તકોના સેટની કિંમત રૂ. ૩૩૦/- છે. આપને પસંદની કોઈ પણ પુસ્તક મંગાવી શકાય છે. વિદ્યા વિસ્તાર પ્રચારકોને આકર્ષક વળતર આપવામાં આવશે. સાહિત્ય ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ જુનાવાડજ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩ થી મંગાવશો. આશા છે પરિજનો ગાયત્રી જ્ઞાન મંદિરોમાં આ નવી પ્રકાશિત પુસ્તકોની સ્થાપના કરશે.

યુગ નિર્માણ સમાચાર

જસદણ તાલુકાના લીલાપુર ગામે 'ચૈત્રી પૂનમ' 'હનુમાન જયંતી' તા. ૩/૪/૯૬ના જ્ઞાન મંદિરના પરિજનો દ્વારા ૧૧ કુંડી યજ્ઞ સંપન્ન થયો. લીલાપુરના ભાવિક પરિજન શ્રી મોહનભાઈ કાકડિયા મુખ્ય યજમાન પદે હતાં. તેમનો સમગ્ર પરિવાર આ યજ્ઞકાર્યમાં જોડાઈ ગયો. તા. ૪/૪/૯૬ પોતે સમાહ બેસાડે છે. તેના પૂર્વ દિને યજ્ઞ સંપન્ન થયો. સમાહની કંકોત્રીમાં પણ "ગાયત્રી યજ્ઞ"નું આયોજન સમાવિષ્ટ હતું આ યજ્ઞમાં ૪૦ યજમાન દંપતિઓએ પીળા વસ્ત્રોથી સજ્જ થઈ ભાવપૂર્વક આહૂતિ આપી.

આ પ્રસંગે કળશયાત્રાનું વિશાળ સરદશ રવાના થયું. જેમાં પ્રથમ ઢોલ-નગારાં, પછી 'યુગ નિર્માણ'ના ઝંડાધારી ૧૨ મહિલાઓ, પીળા વસ્ત્રોમાં ૩૫૪ બહેનો, ૭૫૦ જેટલાં પુરુષો, ટ્રેક્ટરમાં સુસજ્જિત દેવમંચ, જેમાં ત્રિદેવના ફોટા સમક્ષ "યજ્ઞ" સંપન્ન થતો હોય, તેવો 'ફ્લોટ' તૈયાર કરવામાં આવેલો, જેમાં સુગંધિત દ્રવ્યોની આહુતિથી, ગાયત્રી મંત્રથી વાતાવરણ સુગંધિત અને પવિત્ર બની ગયું. ગ્રામ્યજનોએ આ શોભાયાત્રાના દર્શન કર્યાં. કોઈએ કહ્યું કે અમારા ગામમાં આટલી વિશાળ શોભાયાત્રા પ્રથમ વખત જ નીકળી.

શ્રી ગાયત્રી જ્ઞાન મંદિર જેતપુર, જી.-રાજકોટ

શાખાએ અગામી 'ગુરુ પૂર્ણિમા' એ વિશેષ કાર્યક્રમો યોજીને ઉજવવાનું નક્કી કર્યું છે. આયોજન નીચે મુજબ છે.

"ગુરુ પૂર્ણિમા" પ્ર. અષાઢ સુદ-૧૫-સોમવાર (સમય ૩ થી ૬) "પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીરામ શર્માજીની જીવન સાધના"-- એક પુસ્તકને આધારે પરીક્ષા લેવામાં આવશે. પુસ્તક જ્ઞાન મંદિરમાંથી મળશે.

ખંભાત જી. ખેડા

તા. ૧૪-૪-૯૬ને રવિવારે ખંભાત ગાયત્રી પરિવાર દ્વારા સમકુંડીય ગાયત્રી મહાયજ્ઞનું આયોજન રાજપુતની વાડી ખંભાત મુકામે થયું.

પુનર્ગઠન વર્ષ અને વસંત પર્વ નિમિત્તે યોજાયેલ સવાલક્ષ, ચોવિસ હજાર તેમજ

મંત્રલેખન અને ગાયત્રી ચાલીસા પઠન, જપાનુષ્ઠાનો ખંભાત ગાયત્રી પરિવારના દરેક સભ્યે સંપન્ન કર્યું. ચૈત્રી નવરાત્રી પર વિશેષ લઘુ અનુષ્ઠાનો થયાં અને તેના પરિપાક રૂપે એક સમકુંડીય ગાયત્રી મહાયજ્ઞનું આયોજન ગોઠવાયું, જેનું સંચાલન ડાકોર શક્તિપીઠના શ્રી પ્રવિણભાઈ પંડ્યાએ કર્યું.

આજ દિવસે ગામ કણઝટ (તા-ખંભાત) માં પણ જન જાગૃતિ શોભાયાત્રા અને નવ કુંડીય ગાયત્રી મહાયજ્ઞનું વિશેષ આયોજન યોજાયું. આ અનુષ્ઠાનો દ્વારા સર્વે પરિજનોએ વિશેષ આધ્યાત્મબળ મેળવીને ધન્યતા અનુભવી હતી, વળી યુગ નિર્માણના કાર્યમાં વિશેષ બળબુદ્ધિથી લાગી જવા માટે અને પૂ. ગુરુદેવના સાહિત્ય વિતરણ માટે વિશેષ સંકલ્પ લીધા.

કોડીનાર જી. અમરેલી --આજથી ૬ વર્ષ પહેલા ભારતમાતાની આન-શાન માટે આતંકવાદીઓની સામે લડતા-લડતા શહીદ થનાર ભારતમાતાના પનોતા પુત્ર વીર શહીદ 'પ્રતાપગીરી'નાં સ્મરણાર્થે તાલુકાનાં સરખડી ગામે ગાયત્રી પરિવારના પરિજન તથા પ્રતાપગીરીનાં નસીબદાર પિતા શ્રી શિવગીરી ગોસ્વામીએ "પ્રજ્ઞાપુરાણ કથા"નું ભવ્ય આયોજન તા. ૨૮-૩-૯૬ થી ૩-૪-૯૬ સુધીમાં કરેલ. જેમાં શાંતિકુંજની ટોળીએ સોજ-રોજ આવતા અસંખ્ય શ્રોતાજનોને સુક્ષ્મ ઈશ્વરીય દર્શન કરાવેલ છે, તથા હાલનાં સમયની પરિસ્થિતિ તથા આવતા નવા યુગનાં સ્વાગત-પુનર્ગઠનની માહિતી આપેલ.

આ કથા દરમિયાન ૧૦૦૮ દિપયજ્ઞનું આયોજન કરેલ. પ્રભાવિત થઈ ધારાસભ્ય શ્રી પરમારે મહાકાલની આરતી ઉતારેલ તથા કથાનું રસપાન કહ્યું.

શીવગીરી બાપુ દ્વારા 'પ્રતાપગીરી' ની વીર શહીદી માટે સરકારશ્રી તરફથી મળેલ રકમ રૂ. ૫૧,૦૦૦ નો ગુરુદેવ રચિત તમામ વેદ તેમજ સાહિત્ય મંગાવી આ તાલુકાની ૧૦૮ શાખામાં વિના મુલ્યે સ્થાપના કરવામાં આવશે.